

Kohti psykososiaalisen sosiaalityön itseymmärrystä

Vuorovaikutus menetelmänä ja käytäntönä suomalaisessa
psykososiaalisen sosiaalityön diskurssissa

Jussi Kemmo
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2016

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

KEMMO, JUSSI: Kohti psykososiaalisen sosiaalityön itseymmärrystä

– Vuorovaikutus menetelmänä ja käytäntönä suomalaisessa psykososiaalisen sosiaalityön diskurssissa

Pro gradu -tutkielma, 75 sivua

Sosiaalityö

Ohjaaja: Arja Jokinen

Toukokuu 2016

Tässä pro gradu -tutkielmassa selvennetään suomalaisen psykososiaalisen sosiaalityön merkitystä alan opetuksen ja tutkimuksen teksteistä. Ensin tutkimus taustoitetaan havainnoimalla sosiaalityön puhetta psykososiaalisesta työstä. Havaintojen mukaan psykososiaalinen on sosiaalityössä keskeinen, mutta samalla ristiriitainen käsite ja työmuoto. Psykososiaalisen käsitteen merkitys on suomalaisessa sosiaalityössä kateissa, eikä keskustelu aiheesta etene. Lisäksi psykososiaalisen työmuodon merkityksen keskiössä on sosiaalityön asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutussuhteen merkitys.

Taustoituksen jälkeen tutkimuksessa rakennetaan tutkimusasetelma, jolla haetaan syvempää ymmärrystä alun havainnoista taustateorioiden avulla. Georg Wallsin teoria tietoverтикаalista ja -horisontaalista jäsentää sosiaalityön vuorovaikutusta, ja Michel Foucault'n teoria ristiriidasta vihjaa diskurssin läsnäoloa. Tutkimusmetodiksi muodostuu diskurssianalyysi. Tutkimus kiinnittyy konstruktionistiseen näkemykseen kielestä toimintana. Koska keskustelussa psykososiaalisesta sosiaalityöstä argumentoidaan etenkin sosiaalityön asiakkaan ja työntekijän välisen vuorovaikutussuhteen merkityksistä, rakentuu tämänkin tutkimuksen näkökulma aiheeseen vuorovaikutuksen kautta.

Aineiston analyysissä sosiaalityön vuorovaikutuksen merkityksiä tarkastellaan psykososiaalisen sosiaalityön keskustelun muodostavista teksteistä. Analyysin tuloksena tutkitussa keskustelussa rakentuu kaksi vuorovaikutuksen merkitystä: vuorovaikutus menetelmänä ja vuorovaikutus käytäntönä. Tutkimuksen johtopäätöksissä ja pohdinnoissa tutkimuksen alun havaintoja ja tutkimuksessa kuljettua matkaa katsotaan uudesta näkökulmasta. Luvussa havainnoidaan psykososiaalisen sosiaalityön ristiriitaista luonnetta, reflektoidaan tutkimusmetodin merkitystä selventämisessä ja haetaan uutta näkökulmaa aiheeseen. Tämän pro gradu -tutkielman suuntana on ollut itseymmärryksen lisääminen, joka voisi toimia psykososiaalisen sosiaalityön kehittämisen alkupisteenä.

Avainsanat: psykososiaalinen sosiaalityö, tietoverтикаali, tietohorisontaali, ristiriita, vuorovaikutus menetelmänä ja käytäntönä, diskurssi

UNIVERSITY OF TAMPERE
School of Social Sciences and Humanities

KEMMO, JUSSI: Towards Self-understanding within Psychosocial Social Work
–Interaction as a method and as a practice in the Finnish discourse of psychosocial social work

Master's thesis, 75 pages

Social work

Supervisor: Arja Jokinen

May 2016

This Master's thesis aims to clarify the meaning of psychosocial social work in Finland. Firstly, the study examines how the psychosocial is spoken of in the field of social work. The study finds psychosocial an essential, but at the same time contradictory concept and approach in social work. The concept of psychosocial appears lost and conversation about the topic is lacking. Also, according to this study, the core meaning of psychosocial social work is understood through the meaning of interaction between social work's client and the social worker.

Next, the study seeks a greater understanding of the findings just described. Georg Walls's theory of the vertical and horizontal axes of knowledge in social work construes the concept of interaction in social work, and Michel Foucault's theory of contradiction hints at the presence of discourse. The method of this thesis is discourse analysis and its framework consists of the constructionist view of language. Because the central concept of psychosocial social work is to be understood via the concept of social worker-client interaction, it's also the point of view taken in this study.

The study analyses the meanings of interaction in social work in Finnish academic texts and textbooks in the field of psychosocial social work, and finds two different meanings of interaction: interaction as a method and interaction as a practice. In the conclusion chapter this thesis observes the initial findings from a new point of view. The study looks at the contradictory nature of the meaning of psychosocial social work, reflects on the role of discourse analysis in the study, and seeks a new point of view on the study of psychosocial social work. The aim of this Master's thesis has been to move towards a better self-understanding within psychosocial social work, which could lay the foundation for developing this area of study.

Keywords: psychosocial social work, vertical and horizontal knowledge, contradiction, interaction as a method, interaction as a practice, discourse

Sisällysluettelo

1 Johdanto	1
2 Havaintoja suomalaisen sosiaalityön psykososiaalisesta	2
2.1 Psykososiaalisen ristiriitainen merkitys alalle	2
2.2 Hiljaisuutta, uhkaa ja paradoksia sosiaalityön kehittämisessä.....	4
2.3 Haasteena ristiriitaisuus, keskustelun puute ja kielen merkitysvälitteisyys.....	6
2.4 Ongelmia käsitteen määrittelyssä ja aiheeseen syventymisessä	8
2.5 Psykososiaalisen käsitteen abstrakti luonne.....	10
2.6 Vuorovaikutus keskiössä	12
3 Teoria tietoverтикаalista ja -horisontaalista jäsentää sosiaalityön vuorovaikutusta ..	13
3.1 Tietoverтикаali	13
3.2 Tietohorisontaali	16
3.3 Moderni professio rakentuu vertikaalisti, postmoderni horisontaalisesti	17
3.4 Vertikaalinen tieto rakentaa kontrollia, horisontaalinen kumppanuutta	19
4 Teoria ristiriidasta vihjaa diskurssin läsnäoloa	21
4.1 Diskurssi, tutkimuskysymys ja konstruktionistinen näkemys kielestä liikkeenä ..	21
4.2 Diskurssianalyysin kohteena sosiaalityön tietotuotannon merkittävät ristiriidat...	23
5 Tutkimuskohde	25
5.1 Huomion kohteena psykososiaalisen käsitteen erityinen käytötapa	25
5.2 Aineiston kuvaus ja rajaus	26
5.3 Aineiston analyysissä kokonaisuus koostuu osista	28
5.4 Vuorovaikutuksen merkitys menetelmänä.....	31
5.5 Vuorovaikutuksen merkitys käytäntönä	33
6 Psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutus menetelmänä	35
6.1 Asiantuntija toimii asiakasta vaivaavan tieto- ja valtavajeen poistamiseksi	35
6.2 Vuorovaikutus menetelmänä ja tekninen terapeuttisuus.....	41
7 Psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutus käytäntönä	49
7.1 Asiakas ja työntekijä tiedon ja vallan jakajina.....	49
7.2 Vuorovaikutus käytäntönä, terapeuttisuus dialogisuutena.....	53
8 Johtopäätökset ja pohdinta	60
8.1 Samanaikaisesti ei voi uida ja lentää	60
8.2 Uusi näkökulma suomalaiseen psykososiaaliseen sosiaalityöhön	63
8.3 Sosiaalityön kielen laajeneva suunta: itsepintaista rakentamista.....	65

8.4 Irtautuminen käsitteellisessä kehässä pyörimisestä eli suunnan muutos kohti itseymmärrystä.....	67
---	----

Lähdeluettelo.....	70
--------------------	----

Kuvioluettelo

Kuvio 1. Tietovertikaali.....	15
-------------------------------	----

Kuvio 2. Tietohorisontti.....	16
-------------------------------	----

”Samanaikaisesti ei voi uida ja lentää” (Walls, Georg 1986, 115).

1 Johdanto

Tässä pro gradu -tutkielmassa lähdän tutkimaan suomalaista psykososiaalista sosiaalityötä. Tavoitteenani on aiheen epäselvyyksien ja ristiriitaisuuksien selventäminen. Vielä tarkemmin ilmaistuna selventämisen kohteena ovat psykososiaalisen työmuodon vuorovaikutuksen merkitykset alan opetuksen ja tutkimuksen teksteistä. Aiheen tutkiminen alkoi jo kandidaatintutkielmassani. Mutta miksi tutkia alan teksteistä juuri suomalaisen psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutuksesta rakentunutta kuvaa ja sen merkityksiä? Tutkimuksen kulussa vastaan tähän esittämäni kysymykseen.

Tutkimuksen kohteena on teksteistä välittyvä psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutuksen merkitys. Analysoin siis tekstejä, joten huomion kohteena ei ole sosiaalityön käytännössä ilmenevä kuva psykososiaalisen työn vuorovaikutuksesta, vaan teksti, joista käsin sosiaalityön käytännön merkitykset ovat peräisin. Sosiaalityön opetuksen ja tutkimuksen tekstit toimivat alan pedagogisina keinoina ja niiden lähteinä, joten niillä on tärkeä yhteys sosiaalityön käytäntöön (Kananoja 2011, 371–377). Sosiaalityön käytännössä on tärkeää, että sosiaalityöntekijät kykenevät sanoittamaan itselleen ja sitä kautta myös muille, mitä ovat työssään tekemässä, mistä oma ammattitaito koostuu ja mitä sosiaalityön asiantuntijuus tarkoittaa.

Selkeys ja ymmärrettävyys käytännön tasolla edellyttävät kuitenkin perustavanlaatuaista ymmärtämisen mahdollisuutta myös teoria- ja käsitetasolla (Kananoja 2011, 370–372; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 136–138; Kakkuri-Knuuttila & Ylikoski 1999, 24–29). Tästä rakentuu tämän tutkimuksen relevanssi käytännön sosiaalityölle. Huomion kohteena olevat tekstit muodostavat yhdessä ja erikseen kuvan psykososiaalisesta työmuodosta ja siihen liittyvästä vuorovaikutuksesta. Tämä kuva suuntaa näistä tutkimuksen teksteistä esimerkiksi sosiaalityön opetuksen muodossa kohti alan käytäntöä. Käytännön ajattelun ja ymmärryksen perusta on käsitteellinen selkeys ja ymmärrettävyys, kun taas käsitteellinen epäselvyys haittaa asioiden hahmottamista (Ylikoski 1999, 172; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 144). Yhteiskuntatieteelliselle toiminnalle on ominaista, että siinä voi joskus muodostua epäselviä ja monitulkintaisia käsitteitä, joskus jopa käsiteviidakkoja, joiden raivaaminen ja selkiyttäminen voi olla vaikeaa ja aikaa vievää puuhaa (Ahonen & Kallio 2002, 16–17).

Tutkimus etenee vaiheittain. Ensin johdannon jälkeen luvussa kaksi taustoitan tutkimuksen, jolloin havainnoin suomalaisen sosiaalityön puhetta psykososiaalisesta. Luvun havaintojen perusteella psykososiaalinen on sosiaalityössä keskeinen mutta samalla huomattavan epäselvä käsite ja työmuoto. Lisäksi psykososiaalisen merkitys rakentuu suomalaiseen sosiaalityöhön keskeisesti asiakkaan ja työntekijän välisen vuorovaikutussuhteen merkityksen kautta. Taustoituksen jälkeen luvuissa kolme ja neljä pohjustan tutkimusasetelmaa teoreettisesti. Luvussa viisi esitän tarkemman tutkimuskysymyksen ja kuvaan aineiston ja aineiston analyysin. Analyysiluvuissa kuusi ja seitsemän esitän analyysini. Lopuksi luvussa kahdeksan on vuorossa johtopäätökseni ja pohdintani aiheesta.

2 Havaintoja suomalaisen sosiaalityön psykososiaalisesta

2.1 Psykososiaalisen ristiriitainen merkitys alalle

Yleensä, kun yhteiskuntatieteessä harrastetaan käsitteellistä toimintaa, argumentoidaan käsitteen merkityksistä puolesta ja vastaan sekä selvennetään käsitteen tarkoitteita suhteessa lähikäsitteisiin (Tamminen 1993, 146–149). Syystä tai toisesta suomalaisen sosiaalityön keskustelussa psykososiaalisesta työmuodosta tällainen tavanomainen tutkimustoiminta loistaa poissaolollaan. Suomalainen keskustelu psykososiaalisen käsitteen merkityksistä ei ole tällaista hedelmällistä argumentointia käsitteen merkityksistä, vaan sekä tekstien välillä että teksteissä sisäisestikin vaihtelevaa ylistystä ja toisaalta epäuskoa kyseisen käsitteen hyödyllisyydestä alalle ylipäätään.

Tämän tutkimuksen aiheen kannalta ei ole tarpeen kuvata sosiaalityön ammatillisuuden historiaa kovinkaan tarkasti. Riittää kun tietää jotakin psykososiaalisen juurista sosiaalityössä. Psykososiaalisen sosiaalityön juuret ovat amerikkalaisessa yksilökohtaisen sosiaalityön eli caseworkin perinteessä (Toikko 1997, 170–174; 2001) ja henkilökohtaiseen huoltoon perustuvassa sosiaalityön ideassa (Toikko 2005, 174–175). Psykososiaalisen työmuodon idea on siis nähty sosiaalityön varhaisessa ammatillistumisvaiheessa, ja näkökulmana se kohdistuu sosiaalityön asiakas- tai tapauskohtaisuuteen. Tämän lisäksi Toikko on selvittänyt, että ensimmäisten joukossa sosiaalityössä psykososiaalisen käsitettä käytti tutkija Gordon Hamilton, jolle psykososiaalinen tarkoitti asiakkaan kokonaisvaltaista – sekä

sisäisten että ulkoisten resurssien – huomioimista sosiaalityössä (Hamilton 1941; ref. Toikko 1997, 169). Huomionarvoista on se, että psykososiaalisen käsitteen merkityksille on etsitty perustoja sosiaalityön ammatillisuuden alkutaipaleelta asti eli jo ajalta ennen kuin käsite edes esiintyi sosiaalityön teksteissä (Granfelt 1993, 179; Toikko 1997, 170–171).

Psykososiaalinen onkin kiistatta monella tavalla keskeinen käsite sosiaalityössä, niin suomalaisessa kuin kansainvälisessäkin kontekstissa. Jos jokin käsite erottaa sosiaalityön muista ammateista, niin se on juuri psykososiaalinen (Turner 1979, 69; ref. Granfelt 1993, 194). Myös Suomessa psykososiaalinen ymmärretään kiinteästi ja olennaisesti kuvaavan sosiaalityön keskeistä ydintä. Suomessa psykososiaalinen ymmärretään merkittävänä historiallisesti (Toikko 1997, 170; 2005, 175), nykyään käytännössä (Sipilä, A. 2011, 135) ja myös tulevaisuuden sosiaalityössä (Raunio 2009, 240, 295; Vaininen 2011, 60–62). Lisäksi psykososiaalisen työn keskeisyys näkyy jatkuvasti ilmestyvinä sosiaalityön opinnäytteinä ja alan opetuksen teksteinä (esim. Kangas 1996; Vehviläinen 2014; Sayed 2015).

Jorma Sipilä (1989, 225) on kuitenkin todennut, ettei ole helppoa sanoa, mitä psykososiaalisella sosiaalityössä tarkoitetaan. Samaa epäselvyyttä noteerataan kansainvälisestikin (Frost 2008, 246–248). Myös Riitta Granfelt ilmoittaa tutkimuksensa aikana epäilleensä useaan otteeseen käsitteen merkitystä alalla (Granfelt 1993, 222–223). Antti Weckroth (2007) toistaa Sipilän ja Granfeltin epäilyn tutkiessaan psykososiaalisen käsitteen merkityksiä päihdehoidollisen lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön oppi- ja ammattikirjallisuudesta. Weckrothin tutkimuksen johtopäätöksenä sosiaalityön osalta on, että psykososiaalisen käsitteen voi laaja-alaisuudessaan nähdä alan tutkimukselle ja nykykäytännöille jopa merkityksettömänä. (Emt., 426–436.) Psykososiaaliselle muodostuu ristiriitainen rooli osana suomalaista sosiaalityötä. Ristiriita rakentuu siitä, että jo reilun kahden vuosikymmenen ajan keskustelussa on ilmennyt huomattavaa epäilyä psykososiaalisen merkityksestä ja tarpeellisuudesta ylipäätään. Samalla kuitenkin monissa teksteissä psykososiaalisen merkitystä korostetaan, jolloin käsitteen ja työmuodon rooli nähdään alalla hyvinkin merkityksellisenä – ja vain voimistuvan tulevaisuudessa. Tämän tutkimuksen keskeisenä lähtökohtana on havainto tästä ristiriidasta, joka koskee psykososiaalisen merkitystä suomalaiselle sosiaalityölle.

Kun asiaa hieman pohtii, ei olekaan lainkaan ihmeellistä, miksei tämän kiistatta epäselvän käsitteen merkityksistä ja suhteista lähikäsitteisiin ole suomalaisessa sosiaalityössä käynnissä selventävämpää ja maltillisempaa keskustelua. Miten keskustelu käsitteen tarkemmasta roolista tai sen käyttötavoista voisikaan onnistua, silloin kun erimielisyys koskee jo sitä, mikä on ylipäätään alalla toivottavaa ja mahdollista. Tämän tason ristiriita vihjaakin ongelmista jo keskustelun perustoissa eli merkittävistä epäselvyyksistä käsitteen ja puheen aiheen ymmärryksissä. Tällaisessa tilanteessa tuloksena on väistämättä ristiriidan sävyttämää argumentointia, ei keskustelua, kuten on kaikessa muussakin yhteiskunnallisessa, tieteellisessä ja arkisessakin keskustelussa, jossa ristiriitaisuudet ja epäselvyydet haittaavat toisen ymmärtämistä.

Tutkimuksen lähtökohtana on siis tilanteen ihmettely. Mistä näin laajat epäselvyydet, vaikeudet ymmärtämisessä ja ristiriitainen merkitys sosiaalityön keskeisen käsitteen kohdalla kertovat ja johtuvat? Psykososiaalisen selventäminen on tärkeää, sillä miten sosiaalityön käytännössä olisi mahdollistaa muodostaa selkeää tai ymmärrettävää kuvaa psykososiaalisesta, jos sitä ei sosiaalityön tietotuotannon tasollakaan täysin ymmärretä. Psykososiaalisen selventäminen motivoi siis tätä työtä, sillä sosiaalityön käytännön kehittäminen ei ole nähdäkseni mahdollista, ellei alalla ole riittävää ymmärrystä siitä, mitä ollaan kehittämässä.

2.2 Hiljaisuutta, uhkaa ja paradoksia sosiaalityön kehittämisessä

Sosiaalityön teoreettinen kehitys voidaan nähdä joko fragmentaarisenä eli epäyhtenäisenä tai kumulatiivisena eli kertyvänä. Jälkimmäinen liittyy näkemykseen, jossa ammatillisuuden kehittyminen ymmärretään aina edistyksellisempänä suhteessa edelliseen vaiheeseen. (Toikko 2009, 284.) Kehittäminen tarkoittaa eteenpäin katsomista ja uuden luomista (Saurama & Julkunen 2009, 303). Karvinen-Niinikoski (2005) pohtii, kuinka voisimme kehittää sosiaalityötä sellaiseksi, että alalla kyettäisiin kommunikoimaan systemaattisen tutkimustiedon kautta, mutta samalla kehittämään toimintakykyistä, eettistä ja käytännössä vaikuttavaa osaamista ja asiantuntijuutta. Asiantuntijuus voi perustua avoimuudelle tai olla suljettua, ennalta tietävää ja luokittelevaa. Koska sosiaalityöllä on professiona yhteys ihmisten arkeen, Karvinen-Niinikoski näkee, ettei sosiaalityöntekijä edusta hierarkkista asiantuntijuutta vaan avoimuudelle perustuvaa kumppanuutta. (Emt., 73, 76–82.)

Psykososiaalinen työ on terveystieteiden asiantuntijuuden ja ammatillisuuden keskeinen kuva (Kananoja 2011, 292–293; Metteri 2014, 299). Korpela (2014) on havainnut, että terveystieteiden asiantuntijuuden arvostuksessa ilmenee paradoksisuutta. Vaikka terveystieteilijät näkevät psykososiaalisen tuen keskeisenä työtehtävänä, he kokevat asiantuntijuuttaan käytettävän siinä vähänlaisesti. Silti sosiaalityön asiantuntijuutta arvostetaan sairaalaympäristössä korkealle. Korpelan johtopäätöksenä onkin, että arvostuksen puute ei liity sosiaalityön asiantuntijuuteen sinänsä. Ongelmana on alan asema terveydenhuollon kentällä. Sosiaalityön tulee pitää todellinen arvostus ja toive aseman parantumisesta erillään. Tutkimustulokset kertovat, että sairaalaympäristössä toivotaan sosiaalityön ottavan vahvemman aseman, jolloin terveystieteilijöiden tuleekin pyrkiä lisäämään eri ammattitoimijoiden tietoutta sosiaalityöstä. (Emt., 138–139.) Romakkaniemi lainaa Salon (1996, 264) näkemyksen siitä, että kun moniammatillisuus on toiminnassa vakiintunut, ovat myös mielenterveystyön eri ammattien näkökulmat yhtenäistyneet. Uhkana on, että psykososiaalisesta katoaa sosiaalinen. (Romakkaniemi 2014, 167.) Vaarana on, että sosiaalityö hajoaa sisäisesti ja keskustelu loppuu. ”Tarvitsemme sosiaalityön yhteisen asiantuntijuuskäsityksen aktiivista rakentamista ja ylläpitämistä kaikille sosiaalityön toiminta-alueille.” (Metteri, Valokivi & Ylinen 2014, 330.) Voidaan myös nähdä, että keskustelu psykososiaalisesta sosiaalityöstä on jo loppunut Suomessa. Toikkokin on jo siirtynyt puhumaan psykososiaalisen sijaan enemmänkin tapauskohtaisesta työstä (Toikko 2009, 271). Nyt keskustelu täytyisi herättää uudelleen henkiin.

Kuten alussa esitettiin, rakentuu psykososiaaliselle ristiriitainen rooli osana suomalaista sosiaalityökeskustelua. Ristiriita on ikään kuin kuva tai lopputulema tämän hetken keskustelun tilanteesta, joka suomalaisen sosiaalityöhön on syystä tai toisesta päässyt muodostumaan. Ristiriita kuvaa tilannetta, jossa ei ole olemassa keskustelun muodostumiselle välttämätöntä yksimielisyyttä aiheen perustoista ja jossa tästä epäselvyydestä ei kuitenkaan käydä keskustelua. Tilanne on jumissa ja lukossa. Psykososiaalisen sosiaalityön diskurssi on suomalaisessa sosiaalityössä kadoksissa. Samalla kuitenkin psykososiaalisen työmuodosta kirjoitetaan suomalaisessa sosiaalityössä. Alalla on näin jo kauan, ikään kuin toivottu, että ristiriidat ja epäselvyydet eivät haittaisi asian ymmärtämistä, tai että asia ratkeaisi jotenkin kuin taikaiskusta itsestään, jolloin olisi aina vain mahdollista jatkaa aiheen kirjoittamista

epäselvyyksistä huolimatta. Epäselvyys johtaa kuitenkin vain hiljaisuuteen. Pekka Saarnio on noteerannut psykososiaalista päihdehoitoa koskevan keskustelun olevan sangen vähäistä tänä päivänä (Saarnio 2015, 194). Myös Weckroth noteeraa sosiaalityön hiljaisuuden, sillä päihdehoitoa koskevien kirjoitusten määrä on vähentynyt Sosiaaliturva-lehdessä (Weckroth 2007, 431–432).

Haasteena on siis lisätä muiden ammattien tietoa sosiaalityön asiantuntijuuden merkityksistä. Sosiaalityö ei voi odottaa, että alan ulkopuolelta aletaan lisätä sosiaalityön arvostusta. Ala voi ainoastaan itse rakentaa arvostuksensa. Mutta kuinka lisätä muiden ammattiryhmien tietoutta sosiaalityön asiantuntijuudesta silloin, kun tämän asiantuntijuuden keskeinen kuva ei alan sisälläkään rakennu, kun käsitteen rooli on alalle ristiriitainen, merkitys ei ole selvillä, eikä keskustelu aiheesta etene. Sosiaalityössä ei ole yhteistä kieltä psykososiaaliselle, joten ymmärryskään ei ole mahdollista. Puhe on yhteisen ymmärryksen perusta (Arnkil 2005, 186). Psykososiaalisen käsite terveystieteiden asiantuntijuuden kuvana näyttääkin nyt alan arvostuksen paradoksisen luonteen hedelmällisessä valossa. Sosiaalityön kehittäminen täytyy aloittaa johdonmukaisuudesta.

2.3 Haasteena ristiriitaisuus, keskustelun puute ja kielen merkitysvälitteisyys

Hiljaisuuden lisäksi Weckroth (2007) huomaa siis psykososiaalisen käsitteen laaja-alaisen merkityksettömyyden sosiaalityössä. Lääketiede lähtee psykososiaalisen avulla tarvittaessa laajentamaan näkökulmaansa biomedisiinisestä psyykkiseen ja sosiaaliseen päin. Psykososiaalisen käsitteestä löytyy innovatiivisuutta. Psykologiassakin psykososiaalinen on oikeastaan ongelmaton käsite, sillä psyykkinen todellisuus kuvataan terapeuttisessa kontekstissa aina sosiaalisen vuorovaikutuksen avulla, ja todellisuus aukeaa aina psyykkisestä sosiaaliseen. Psykososiaalinen on lääketieteelle ja psykologialle käyttökelpoinen käsite. Sen sijaan sosiaalityössä Weckroth näkee, että ongelmia aiheuttaa käsitteen merkityksen laaja-alaisuuden ohella juuri se, ettei psykososiaalisesta löydy tällaista innovatiivisuutta, sillä sosiaalityö lähtee joka tapauksessa sosiaalisesta liikkeelle. Näin ollen psykososiaalinen ei yksilöidy mihinkään menetelmään sosiaalityössä. (Emt., 431–434.) Weckroth ei kuitenkaan huomioi, että sosiaalityössä psykososiaalinen on aivan toisella tavalla merkityksellinen. Toisin kuin ehkäpä näillä muilla aloilla sosiaalityön itseymmärrys psykososiaalisesta ei olekaan ennen kaikkea levittäytymistä suhteessa

muihin ammattialoihin. Kuten jo edellä huomasimme, sosiaalityössä psykososiaalinen tarkoittaa innovatiivisuuden sijaan nimenomaan alan historiallista ja keskeistä ydintä.

Jo Granfelt johdattelee näkemään sen ristiriidan, että on kaksi tapaa ymmärtää psykososiaalinen. Se voi olla joko yhdistämässä ammattialoja tai kuvaamassa osaa jostakin tietystä ammatista (Granfelt 1993, 177). Näiden välinen käsitteellinen erottelu on kuitenkin välttämätöntä. On selvää, että sosiaalityön näkökulmasta psykososiaalinen työ, tuki tai työmuoto käsitteenä voi olla vain joko sosiaalityön spesifi tai vaihtoehtoisesti kaikkia eri ammatteja yhdistävä työmuoto. Sama koskee tietysti kaikkia muitakin aloja. Jos asiassa ei ilmene käsitteellistä selvyttä, aiheuttaa ristiriitainen sanan käyttö ja opetus ammatillisessa ja moniammatillisessa käytännössä sen, että psykososiaalinen saa käsitteenä sosiaalityössä kaksi eri merkitystä, jolloin osa ymmärtää sen erotuksena muista ammattikunnista, toiset näkevät sen kaikille yhteisenä työmuotona. Tämä tilanne ei auta sosiaalityön asiantuntijuuden sanoittamisessa eikä ole otollinen sosiaalityön kehittämiseksi. Voisi jopa luulla, että hiljaisuuden eksplisiittinen huomaaminen ja epäselvyys sanan käytössä ja merkityksessä saisivat aikaan akateemista keskustelua. Sen puuttuminen vihjaa ongelmista puheen aiheesta ja kertoo lopulta vain lisää ristiriitaisuudesta ja hiljaisuudesta aiheen keskustelussa.

Suomalaisessa sosiaalityössä ei oteta riittävän vakavasti huomioon kielen merkitysvälitteisyyttä. Tämä voi olla ongelmallista, sillä linkki perustelujen ja väitteen välillä tulisi olla riittävän vahva, jotta kielellinen toiminta olisi mielekästä (Kakkuri-Knuutila & Heinlahti 2006, 57–58). Se, mitä psykososiaalisella sosiaalityössä tarkoitetaan, ei tulkinnan aluksi lukijalle vielä avaudu. Esimerkiksi Koskinen (1993, 27) on kuvannut, että psykososiaalinen nähdään alalla sosiaalityötä kokoavaksi käsitteeksi tai sitten yhdeksi alan suuntaukseksi. Myös tämän tutkimuksen aineiston osana oleva Anita Sipilän (2011) psykososiaalisen työmuodon kuvailu ulottuu laajalle merkitysalueelle. Psykososiaaliseen sosiaalityöhön liitetään muun muassa psykodynaaminen tieto, joka auttaa ymmärtämään ihmisen tunteita, ajattelua, toimintaa, kokemista, kärsimystä sekä systeemiteoreettinen tieto, joka liittyy yksilöiden välisiin suhteisiin. Psykososiaalisen työn ihmiskäsitys on positiivinen, humanistinen ja psykodynaaminen. Psykososiaaliseen työhön liittyvä asiakas-työntekijäsuhde ilmenee aitona vuorovaikutuksena, kumppanuutena, dialogisuutena,

jaettuna asiantuntijuutena, ongelmanratkaisuna sekä hoivana ja huolenpitona. Psykososiaalisen sosiaalityön toimintaa kuvaillaan asiakaskeskeisyydellä, tunnekosketuksella, eettisyydellä, hienotunteisuudella, kunnioittaen etenemisellä, muutoksen mahdollisuuden huomaamisella, empaattisuudella, kuuntelun taidolla, välittämällä sekä tuella ja kontrollilla. Menetelminä ovat diagnoosien, perhe-, ryhmä-, yksilö- ja verkostotyön menetelmien lisäksi käytännölliset tehtävät. (Emt., 58–59.) Vain murto-osaa näiden laajojen – ihmisyyttä, yhteiskunnallisuutta ja yhteiskuntatieteellisyyttä käsittelevien – teemojen tarkoitteista edes auttavasti avataan.

Argumentointi on näin suuren epätasällisyytensä kautta monessa kohdin sekä tarkoitteen hukuttavaa (Weckroth 2007, 433) että aivan liian avointa erilaisille tulkinnoille (Ylikoski 1999, 173). Kun sosiaalityössä argumentoidaan psykososiaalisesta, sanojen merkityksiä ei lähimainkaan riittävästi avata. Tämä on mahdollista, sillä psykososiaalinen kelpaa mihin tahansa. Hedelmällisempää olisikin jo tutkia sitä, mitä jää jäljelle, mikä ei suomalaisessa sosiaalityössä psykososiaaliseen kuulu. Lienee selvää, että ristiriitainen suhtautuminen ja maltillisen argumentoinnin puute ovat seurausta jostakin sellaisesta kielen epäselvyydestä, joka ei ole kaikkein ilmeisintä. Jos se sitä olisi, eivät ristiriidat pääsisi vaikuttamaan keskustelussa alun perinkään, vaan ne eksplikoitaisiin suoraan pois haittaamasta keskustelun rakentumista. Ristiriitainen suhtautuminen on siis seurausta jostakin, jota lähden tutkimaan. Havaitut ongelmat eivät kuitenkaan jää tähän.

2.4 Ongelmia käsitteen määrittelyssä ja aiheeseen syventymisessä

Psykososiaalisen käsitettä ei ole kyetty selventämään, vaikka sen määrittelyn vaikeus on sosiaalityön teksteissä usein ilmaistu. Joskus psykososiaalinen on siis saanut jo välittömästi huomiota herättävän epämääräisen roolin yksittäisen tekstin sisälläkin. Epäselvyydet eivät yhden tutkimuksen osalta tai sosiaalityöstä ylipäättään mihinkään katoa esimerkiksi silloin kun Riitta Granfelt (1993) toteaa, että käsitteellinen sekamelska on psykososiaalisen kohdalla joka tapauksessa koko ajan uhkaamassa, ja tutkimuksensa lopuksi vielä erikseen korostaa käsitteen laaja-alaista epämääräisyyttä. Tästä huolimatta Granfelt siirtyy esittämään kyseisen käsitteen käyttömahdollisuuksia alalla jatkossa. (Emt., 198, 222–224.) Luulen kuitenkin Granfeltin tarkoituksen olleen vain alkutahtien antamisen keskustelulle, jolloin hän olisi toivonut jonkun muun tarttuvan psykososiaalisen selventämiseen myöhemmin.

Myöhemmin Toikko määrittääkin yleisluontoisesti psykososiaalisen sosiaalityön kasvokkaiseksi vuorovaikutukselliseksi auttamistyöksi (Toikko 1997, 180, 183). Vaikka Toikon määritelmä onkin yleisluontoinen ja perusteluineen suppea, kuvaa juuri asiakkaan ja työntekijän välinen vuorovaikutustilanne sosiaalityön psykososiaalista keskeisellä tavalla. Tästä johtuen, kuten kohta esitän, tulee psykososiaalinen työ myös tämän tutkimuksen näkökulmana – Toikkoa mukailten – tarkoittamaan asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutuksessa tapahtuvaa sosiaalityön työmuotoa. Tämän tutkimuksen tavoitteesta käsin yleisluontoisuus ei ole haitaksi, sillä nyt tavoitteena ei ole määritelmän esittäminen, vaan selventäminen, jolloin keskiössä on psykososiaalisen sosiaalityön merkitysten rakentaminen sosiaalityön kielessä. Kielenkäyttäjät valitsee aina käyttämänsä kielen piirteet ja perustelut väitteilleen (Kakkuri-Knuutila 1999, 329).

Epäselvyydestä kertonee sekin, ettei Weckroth sisällytä Toikkoa tutkimuksensa aineiston osaksi, jolloin Toikon määritelmä jää häneltä huomiotta (Weckroth 2007, 426–436). Tämä on ongelmallista, sillä käsittääkseni Toikon määritelmä on suomalaisessa sosiaalityössä kuitenkin lähes ainoa, joka edes jollakin tavalla pyrkii perusteltuun esitykseen psykososiaalisen merkityksestä, ja on siksi psykososiaalisen merkityksen tutkimuksessa jokseenkin ohittamaton. Voi olla, että koska Weckroth sisällytti tutkimukseensa lähinnä oppikirjallisuuden ja ammattikirjallisuuden, Toikon tutkimusartikkeli jäi huomiotta. Sosiaalityön itseymmärrys psykososiaalisesta ei kuitenkaan rakennu yksinomaan oppikirjallisuuden kautta, vaikka se merkittävässä osassa onkin. Joka tapauksessa aiheen keskeisen määritelmän ohittaminen aiheuttaa Weckrothin tutkimuksen johtopäätöksen kohdalla ristiriidan. Koska psykososiaalinen sosiaalityö on määritelty Toikon toimesta kasvokkaiseksi vuorovaikutukselliseksi auttamistyöksi ja koska Weckroth kyseenalaistaa psykososiaalisen tarpeellisuuden sosiaalityölle, kyseenalaistaa hän samalla myös vuorovaikutuksellisen kasvokkaisen auttamistyön merkityksen sosiaalityölle. Tämä tuskin on ollut Weckrothin johtopäätöksen tarkoituksena, mutta on selvää, että johtopäätös tarvitsisi uskottavuutensa nimissä lisäperusteluja, tai edes kommentointia Toikon määritelmään. Sekin kertonee kai hiljaisuudesta, ettei Weckrothin psykososiaalista koskevalle merkityksettömyys-argumentille ole sosiaalityön taholta vastattu. Ainakaan tätä vastausta en itse ole löytänyt.

Tutkimuksen tässä kohtaa tarkoituksenani on ollut vain jo alustavasti havainnoida monella tavalla ristiriidan sävyttämää sosiaalityön keskustelua psykososiaalisesta. Ristiriitaisuudet saavat enemmän tilaa tutkimuksen myöhemmässä vaiheessa, joten niitä ei ole tarpeen tässä kohtaa tämän enempää eritellä. Periaatteessa näiden tekstien sisäisten epäselvyyksien olemassaolo on tulkitsijalle ilmiselvää jo keskustelun perustojen epäselvyyksien tultua esille. Sillä, jos yksittäisiin teksteihin rakentuisi sisäisesti koherentti kuva ja ymmärrys psykososiaalisesta, mahdollistaisi tämä myös maltillisen ja asiaa selventävän tavanomaisen keskustelun psykososiaalisen merkityksistä. Tällöin tuskin olisi enää tarpeen vuoroin ylistää psykososiaalisen roolia, vuoroin epäillä sen merkitystä sosiaalityölle. Tai ainakin meillä voisi olla käsitys siitä, mistä tällainen ristiriitaisuus johtuu. Nyt meillä on psykososiaalisen kohdalla suomalaisessa sosiaalityössä kuitenkin lähinnä vain tällaista monenlaisen epäselvyyden sävyttämää argumentointia, joka ei tietenkään ilmesty keskustelun osaksi mitenkään tyhjästä, vaan on merkki kielen merkitysvälitteisyyden ongelmista, joita ei ole rakentanut mikään muu kuin aina jokainen aiheen teksti erikseen ja yksi kerrallaan. Kyse on tämän tutkimuksen lähtökohdissa kielen konstruktionistisesta, merkityksiä rakentavasta luonteesta eli yksinkertaisesti siitä, että kielen käyttö on merkitysvälitteistä toimintaa (Austin 1961; Kakkuri-Knuutila & Ylikoski 1999, 24–29).

Tähän mennessä olen havainnoinut sosiaalityökeskustelusta psykososiaalisen argumentointia, roolia ja kehittämistä vaivaavia ristiriitoja ja epäselvyyksiä. Jotta psykososiaalista voi mitenkään järkevästi sosiaalityön käytännössä ymmärtää, tulee siitä olla jonkinasteinen selkeys ja ymmärrettävyys myös teoria ja käsitetasolla. Vallalla olevat epäselvyydet eivät hyödytä alalla ketään. Jonkin asian ymmärtäminen tapahtuu aina jostakin näkökulmasta. Kuten Hänninen muistuttaa, tehdään tulkinta aina joillakin ehdoilla (Hänninen 1990, 3). Tämän johdosta on avattava sitä, millaisten ennakkoehtojen varassa tutkimuksen tulkinnat tullaan tekemään. Jo psykososiaalisen abstrakti luonne ohjaa tarkastelemaan kielellistä toimintaa.

2.5 Psykososiaalisen käsitteen abstrakti luonne

Tamminen kuvaa käsitteellisen tutkimuksen taustoilla sitä, miten jotkut käsitteet ovat ”liukkaita”, kuten strategia, kestävä kehitys, kannattavuus, laatu. Niiden kohdalla ei ole järkevää puhua määrittelemisestä. Tavoitteeksi on otettava esimerkiksi sisällön

kuvaaminen tai merkityksen anto. (Tamminen 1993, 147.) Psykososiaalinen on varmasti liukaskin, mutta ennen kaikkea se on abstrakti käsite kahdessa mielessä. Käsitteet voidaan jakaa kahteen luokkaan konkreettisiin ja abstrakteihin. Konkreettisille käsitteille on tyypillistä niiden ajallinen ja paikallinen luonne. Abstraktit käsitteet sitä vastoin eivät ole kiinni ajassa ja paikassa. Abstraktien käsitteiden kohdalla ilmenee myös usein ristiriitaa arkisessa ja tieteellisessä käytössä. Hyvinä esimerkkeinä ”normaalius” ja ”edistys”, jotka arkipuheessa ovat hyvinkin yleisiä ja ymmärrettäviä mutta jotka tieteellisessä käytössä tulee problematisoida. Abstrakteja käsitteitä ei voi suoraan kokea, silti ne kuvaavat osaa inhimillisestä todellisuudesta. (Ahonen & Kallio 2002, 12–13; ks. myös Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 143–147.)

Psykososiaalinen on abstrakti käsite. Ensinnäkin sitä kuvaa hyvin edellä esitetty ristiriita. Intuitiivisesti ymmärrettynä se yhdistää sosiaalityöhön psykologisen ja sosiaalisen osan ihmisen auttamistyöstä, jolloin käsite kuvaa vaikkapa sosiaalityön ihmiskäsitystä (Niemelä 1993, 23–25). Kuitenkaan tieteellisessä mielessä sitä ei ole alkuunkaan yksiselitteisen helppo ymmärtää. Toiseksi, psykososiaalinen on abstrakti käsite, sillä se ei ole kiinni ajassa ja paikassa. Mutta vaikka psykososiaalista ei voi suoraan havaita tai kokea, koetaan sen silti usein kuvaavan keskeistä osaa sosiaalityön inhimillisestä todellisuudesta. Nyt psykososiaalisen abstraktin luonteen kuvauksen tarkoituksena on johdattaa lukijan huomio siihen, että teksteillä voi olla erilaisia käyttötarkoituksia. Sosiaalityön tekstit esimerkiksi ohjaavat alan käytännön muodostumista oppimateriaaleina ja niiden lähteinä. Tässä merkitysten rakentamisessa ne osallistuvat myös keskusteluun työn keskeisistä lähtökohdista, suunnista, mahdollisuuksista ja tavoitteista. Siten tekstit eivät myöskään rakenna mitenkään neutraalia ja objektiivista kuvaa tapahtuneesta käytännön tilanteesta, vaan ne osallistuvat yleisen ja abstraktin käsitteen rakentamisen kautta sosiaalityön merkitysten rakentamiseen (Jokinen, Juhila & Pösö 1995, 10).

Myös Saurama (2005, 267) näkee sosiaalityön oppikirjalliset ja teoreettiset julkaisut osin ideologissävytteisyyden kautta, jolloin tekstit pyrkivät välittämään käytäntöön ”oikeita” työskentelytapoja. Sosiaalityön tutkimuksen tekstien rakentama kuva on väistämättä samalla myös esitys siitä, millaista psykososiaalinen työ käytännössä on, mitä haasteita siihen liittyy ja ennen kaikkea millaista työn tulisi olla. Tekstit ottavat

osaa keskusteluun siitä, mikä sosiaalityön psykososiaalisessa on hyväksyttävää ja soveliasta, toimivaa ja ei-toimivaa ja lopulta tuloksellista ja ei-tuloksellista. Psykososiaalisen kohdalla tässä toiminnassa rakennetaan etenkin kuvaa sosiaalityön asiakas-työntekijä vuorovaikutussuhteesta. Seuraavaksi onkin oikea aika siirtyä perustelemaan sitä, mikä tekee tästä sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisestä vuorovaikutuksen tematiikasta niin merkittävää, että se asemoituu psykososiaalisen merkityksen keskiöön muodostaen näin myös tämän tutkimuksen olennaisen näkökulman, jonka kautta vasta psykososiaalista voidaan sosiaalityössä lähestyä.

2.6 Vuorovaikutus keskiössä

Georg Walls (1986) on kuvannut erään syyn sille, miksi myös psykososiaalisen työmuodon tutkimuksen keskeisenä kohteena tulisi olla vuorovaikutus. Walls on nähnyt, miten sosiaalityön tietotuotannossa – johon tutkimus vahvistavana sosiaalityön tiedon legitimoijana lukeutuu – on kysymys asiakaskohtaisen työn osalta erityisesti siitä, millainen on työn vuorovaikutus. Vuorovaikutuksessa ihmiset ovat itse toiminnan suunnan ja suhteiden määrittäjiä, eivät sen passiivisia toteuttajia. (Walls 1986, 112–117, 122.) Sosiaalityössä keskeistä on asiakkaan ja työntekijän välinen vuorovaikutussuhde (Kananaja & Pentinmäki 1977, 94–121; Jokinen, Juhila & Raitakari 2003, 161–163; Toikko 2005, 227; Juhila 2006). Vuorovaikutustilanne ei kuitenkaan muodostu psykososiaalisen keskiöön ainoastaan sosiaalityön käytännön kautta. Nimittäin sen lisäksi, että sosiaalityön käytännön kohtaamisessa vasta koko psykososiaalinen työ tapahtuu ja tulee ylipäättään olemassa olevaksi, on vuorovaikutus jo valmiiksi psykososiaalisen työn keskiöön sisään kirjoitettuna.

Yleisesti ottaen, kun suomalaisessa sosiaalityössä puhutaan psykososiaalisesta orientaatiosta, aihepiirit ovat hyvin laajoja. Teksteissä pohditaan muun muassa sitä, onko psykososiaalinen työmuoto yksilökohtaista vai kiinnittykö se laajempaan kontekstiin (Granfelt 1993, 206; Toikko 1997, 174–176; Sipilä, A. 2011, 54). Psykososiaalisen sosiaalityön taustoille on liitetty erilaisia teorioita, kuten vaikkapa psykodynaamiset teoriat ihmisestä (Granfelt 1993, 188–193; Sipilä, A. 2011, 58), sosiaalityöntekijän menetelmällisen osaamisen vaatimukset (Toikko 1997, 181, 184; Raunio 2009, 181–182) ja pohdinnat psykologisen ja sosiaalitieteellisen tiedon suhteesta (Sipilä, J. 1989, 225; Granfelt 1993, 206, 222; Toikko 1997, 184). Esimerkiksi näiden aiheiden merkitykset ja painotukset vaihtelevat suuresti tekstien

välillä, mutta asiakkaan ja työntekijän välisen vuorovaikutustilanteen kautta rakentuvat merkitykset saavat keskeisen aseman jokaisessa psykososiaalisen sosiaalityön tekstissä. Kuten myös Toikon määritelmä edellä antaa ymmärtää, silloin kun suomalaisessa sosiaalityössä puhutaan psykososiaalisesta työmuodosta, puheenaiheena on aina tavalla tai toisella vuorovaikutustilanne ja tähän liittyen sosiaalityön terapeutisuuden merkitykset.

Itse asiassa psykososiaalinen työmuoto on jo keskustelun alkumetreillä syntynyt maahamme korostamaan juuri tätä sosiaalityön asiakkaan ja työntekijän kohtaamistilanteen keskeisyyttä. Suomalainen keskustelu varsinaisesta sosiaalityön psykososiaalisesta työmuodosta voidaan jäljittää etenkin Jorma Sipilään (1989) (Granfelt 1990, 89). Jorma Sipilän mukaan tärkein ehto sosiaalityölle kommunikatiivisena toimintana on asiakas-työntekijä vuorovaikutussuhteen merkitys. Juuri tässä mielessä psykososiaalinen työ eroaa muista sosiaalityön asiakastyön muodoista, kuten byrokratiatyöstä ja palvelutyöstä. (Sipilä, J. 1989, 228.) Psykososiaalinen työmuoto rakentuu tämän vuorovaikutuksen varaan (Granfelt 1990, 92). Näin on ollut alusta saakka selvää, että suomalaisen psykososiaalisen sosiaalityön merkityksen rakentumisen keskiössä on juuri sosiaalityöntekijän ja asiakkaan vuorovaikutussuhteen kautta rakentuvat merkitykset.

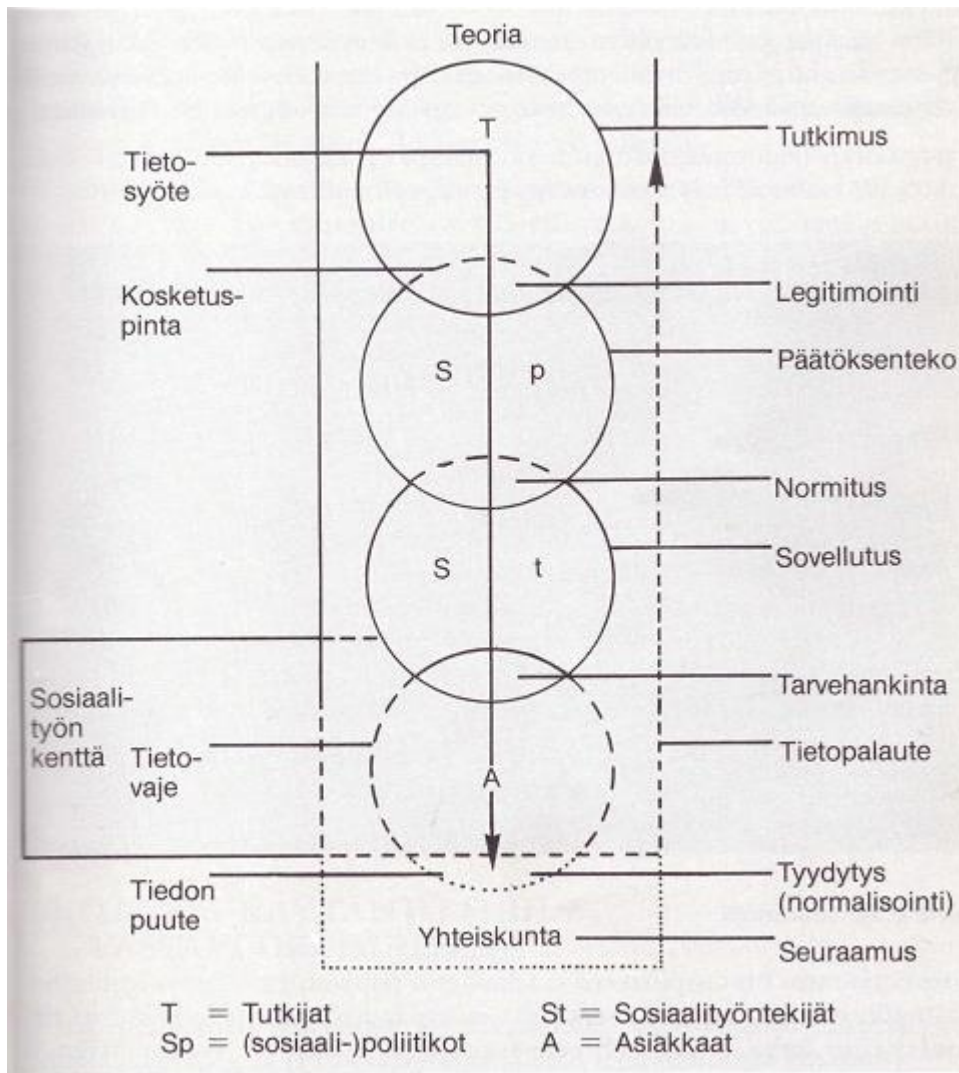
3 Teoria tietoverтикаalista ja -horisontaalista jäsentää sosiaalityön vuorovaikutusta

3.1 Tietoverтикаali

Tähän mennessä olen havainnoinut suomalaisen sosiaalityön puhetta psykososiaalisesta. Huomio on kiinnittynyt etenkin kolmeen asiaan: ensin sosiaalityön kielen ongelmiin, toiseksi kielenkäyttöön toimintana ja kolmanneksi asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutuksen merkityksen keskeisyyteen aiheen merkityksessä. Aiheen selventämisessä keskityn nyt siis näihin kolmeen asiaan. Havainnot ovat toimineet tutkimuksen taustoituksensa ja tavoitteen kuvauksena. Tavoitteena on etsiä tälle sosiaalityön keskeiselle, mutta samalla ristiriitaiselle käsitteelle ja työmuodolle ymmärrystä, jotta alan kehittäminen ja keskustelu aiheesta mahdollistuisi. Seuraavaksi rakennan tutkimuksen tutkimusasetelman. Ensin taustateorioiden avulla lähdän hakemaan syvempää ymmärrystä näistä alun keskeisistä havainnoista. Vasta tämän

jälkeen voin esittää varsinaisen tutkimuksen asetelman, kuten tutkimuskysymyksen, aineiston ja analyysin.

Walls ymmärtää että, koska vuorovaikutus muodostaa sosiaalityön keskeisen ytimen, tärkeä selvitettävä kysymys alalla on, millaista on vuorovaikutuksen perspektiivistä avautuva tieto (Walls 1986, 113–116). Sosiaalityön tieto-opillisesti tulee miettiä, kenen intresseistä tieto muodostuu (Karvinen-Niinikoski 2005, 80; Romakkaniemi 2014, 155). Walls esittää teorian sosiaalityön tiedonmuodostuksesta. Wallsin esityksessä tietohorisontti ja -vertikaali ovat sosiaalityön tietotuotannon ohjausjärjestelmiä tai tiedon taivutuskuvioita, jolloin niiden voi ymmärtää ohjaavan sosiaalityöhön rakentuvaa vuorovaikutuksen merkitystä. Walls havainnoi tietoverтикаalia tiedon ohjausmallia. Se suuntautuu ylhäältä alaspäin rakentaen hierarkkisen asetelman asiakkaan ja työntekijän välille (kuvio 1). Tietoverтикаalille vastakkainen tiedon tuotannon malli on tietohorisontaali (kuvio 2). Horisontaalisesti suuntaavan tiedon kautta asetelmaan rakentuu hierarkkisuuden sijaan vastavuoroinen kuva vuorovaikutuksesta. Tämän tiedon lähtöpisteenä on sosiaalityön käytäntö. (Walls 1986, 118–121; 2005, 35–36; ks. myös Rajavaara 2005, 48; Romakkaniemi 2014, 155–167.) Hänninen (1990, 50) on tulkinnut tämän Wallsin jaottelun mielestäni jotenkin erikoisesti käytäntösuhteen liittämisenä sosiaalipoliittisen tieteenalan piiriin. Tästä erotuksena tässä työssä pyrin käsittelemään tietoverтикаalia ja -horisontaalia tekstin tasolla siten, miten Walls ne esittää. Tietoverтикаali suuntaa siis tiedon ylhäältä alaspäin (Walls 1986, 119).

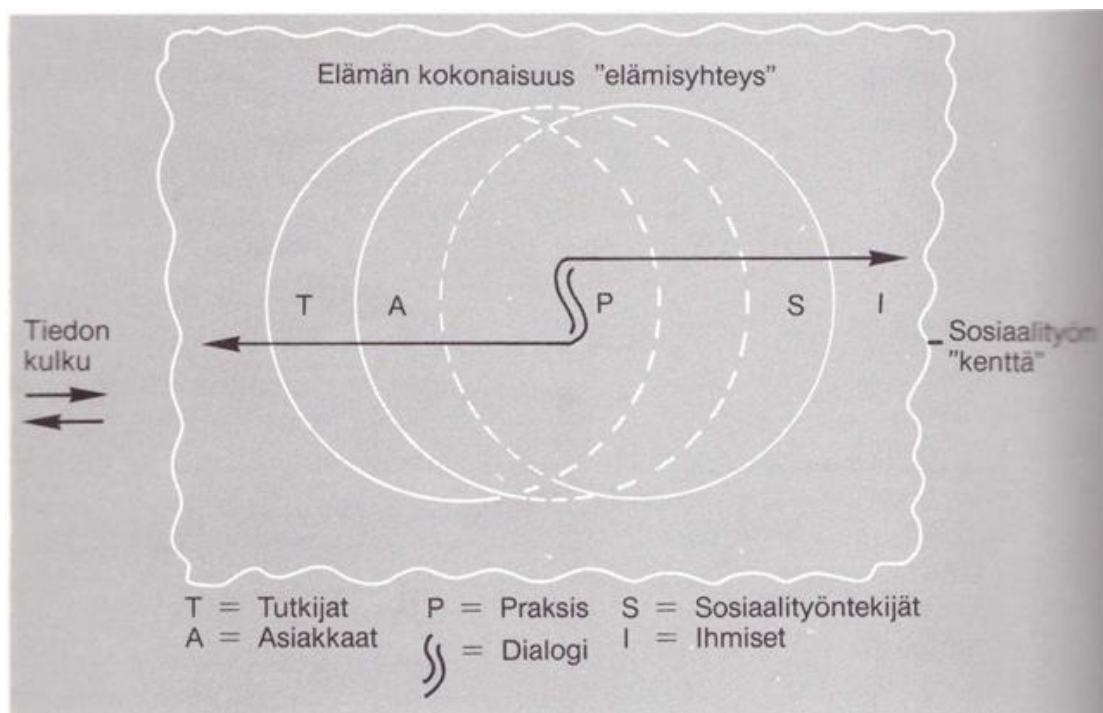
Kuvio 1. Tietovertikaali (Walls 1986, 119).

Tietovertikaalista puuttuu dialogisuus ja vuoropuhelu. Se rakentaa tuotetun tiedon suunnan avulla vuorovaikutusasetelmaan eroja työntekijän ja asiakkaan välille. Näin tietovertikaalinen tietotuotanto rakentaa sosiaalityötä, jossa sekä työntekijästä että asiakkaasta voi tulla ainoastaan sosiaalityötä ja sosiaalisia ongelmia koskien tiedon irrallisten palojen kerääjiä, sillä näiden tiedon palojen kokonaisuus ei asetelmassa tule esille. (Emt., 119–120.) Asetelmassa työntekijästä tulee ylhäältä tutkimuksesta ja päätöksenteosta käsin tuotetun tiedon soveltaja, jolloin asiakkaan asemaa kuvastaa tiedon kohdalla enemmänkin tietovaje. Wallsin maalaama tiedon kuva sosiaalityöntekijästä ja asiakkaasta irrallisten tiedon palojen kerääjinä tulee erityisen kiinnostavaksi, kun sitä vertaa tämän tutkimuksen alussa kuvattujen ristiriitojen osoittamaan tilanteeseen. Tämä ajatuskulku pitää sisällään sen, että jos tietovertikaali hämärtää asioiden kokonaiskuvan ymmärtämistä, saattaa samalla tiedon

taivutuskuvilla olla jokin rooli myös osana psykososiaalista, jonka merkityksen kokonaiskuva on selvästi kateissa.

3.2 Tietohorisontaali

Vertikaalille tiedon taivutuskuville vastakkaisena Walls esittää tietohorisontaalin. Horisontaalisessa mallissa tieto ei ole lähtöisin ja suuntaa ylhäältä alaspäin vaan horisontaalisesti sosiaalityön käytännöstä eli praksiksesta käsin.

Kuvio 2. Tietohorisontti (Walls 1986, 120).

Tietohorisontissa kaikki ihmiset – niin tutkijat, sosiaalityöntekijät kuin myös asiakkaat – ovat vastavuoroisessa yhteydessä toisiinsa. Tässä kuviossa sosiaalityön tutkimus ja käytäntö voivat oppia toisiltaan. Teoria ja käytäntö voivat syventää ja yhdistää tietouttaan, sillä käytäntöyhteys tekee kaikista osapuolista yhdessä tiedonjakajia. Horisontaalin tunnuspiirteenä onkin vuorovaikutuksellisuus ja dialogi. Sosiaalityön tulee pitää vuorovaikutus aktiivisena tekijänä tutkimuksensa ytimessä. Sosiaalityö sosiaalisena vuorovaikutuksena ei ole lainkaan paikallaan pysyvä ja tarkkarajainen totaliteetti. Näin ollen tietohorisontin kaltainen tiedonmuodostus ei ole sosiaalityössä vain suotavaa vaan välttämätöntä. Sen sijaan edellä kuvattu tietoverтикаali on hierarkkisuuden, tiedon yksisuuntaisuuden ja kontrollipiirteen kautta ongelmallinen alan asiakkaan ja työntekijän väliselle vuorovaikutussuhteelle.

Horisontaaliselle vastakkaisena vertikaalisesti muodostunut tieto ei piittaa ihmisen toimintapotentiaalista eikä asetelman myötävaikutuksesta, sillä tieto suuntaa siinä edelleenkin vain ylhäältä alaspäin. (Walls 1986, 114, 120–121.) Karvinen (2000, 22) ymmärtää sosiaalityön tutkimukseen olennaisena osana kuuluvan poliittisuuden siten, että tuotettu tieto on palautettava sosiaalityön toimijoiden ja toiminnan ehtojen käyttöyhteyteen. Tietoverтикаalin piittaamattomuus myötävaikutuksesta tarkoittaa itselleni nyt juuri sitä, että siitä puuttuu etenkin tämä sosiaalityön poliittinen elementti. Seuraavaksi peilaan Wallsin teoriaa tietoverтикаalista ja -horisontaalista sosiaalityössä esiintyviin kuviin vuorovaikutuksesta, jolloin voimme havaita selvän yhtäläisyyden teorian ja sosiaalityön kahden vastakkaisen vuorovaikutuksen kuvan välillä.

3.3 Moderni professio rakentuu vertikaalisti, postmoderni horisontaalisesti
Wallsin teorian merkitykset tulevat vastaan useassa kohtaa sosiaalityökeskustelua. On selvää, ettei alalla tunnisteta vain yhdenlaista asiakkaan ja työntekijän välistä vuorovaikutussuhdetta. Esimerkiksi Toikko (1997, 174–178) on havainnut sosiaalityökeskustelusta sekä hierarkkisen että tasavertaisen asiakas-työntekijäsuhteen. Näiden eroavuudet tulevat tarkemmin esille vasta tämän tutkimuksen analyysiosiossa, sillä Toikon havainnot eivät suinkaan ole jääneet sosiaalityössä ainoiksi. Hierarkkiseen asetelmaan perustuvan modernin maailmankuvan mukaisen näkemyksen vastakohtana sosiaalityökeskustelussa näkyy postmoderni diskurssi. Moderni ja postmoderni rakentavat Wallsin teoriaan soveltuvan vuorovaikutuksen merkityksen alalle, sillä tämäkin erottelu tulee hyvin tulkittavaksi vuorovaikutuksen keskeisten elementtien eli asiantuntijuuden ja asiakkuuden merkitysten kautta.

Raitakari on kuvannut kahta erilaista sosiaalityönäkemyistä (Raitakari 2002, 44–62). Hänen mukaansa asiakas ja työntekijä rakentuvat vuorovaikutuksen osapuoliksi käsitteinä vastavuoroisesti. Postmoderni rakentaa asiakkaan ja työntekijän välille avointa, dialogista, tasavertaista ja yhteistä tulkintaa korostavaa käytäntöä. Sen sijaan modernia kuvaa asiantuntijavalta, joka määrittelee ennakolta hyvän ja tavoitellun elämän kulun. Sen mukaisessa hierarkkisessa suhteessa sosiaalityö suuntautuu ylhäältä alas kohti asiakasta, jolloin asiakas on asetelmassa holhoamisen kohteena. Hierarkkinen asiantuntijakäsitys ja passiivinen kuva asiakkaasta ovat osana muodostamassa sosiaalityön auktoriteettiaseman vankistamista. (Emt., 47–51.)

Raitakari esittää asetelmansa tiimoilta tärkeän kysymyksen, mitä seurauksia sillä on, jos asiakas kohdataan modernin maailman arvoista käsin (Raitakari 2002, 45). Asiaa on myös pohdittu sosiaalityössä.

Modernin ja postmodernin merkityksiä suomalaisessa sosiaalityössä ovat käsitelleet myös esimerkiksi Matthies (1993, 97–130), Juhila (2006, 89, 141) ja Karvinen-Niinikoski (2009, 131–159). Karvinen-Niinikoski on tuonut esille postmoderniin kohdistettua kritiikkiä (emt., 142–143). Tässä kritiikissä itseäni hämmästyttää usein se, että juuri postmodernin konstruktionistisen perinteen mukaista – kielen merkitysten avoimuutta ja sosiaalisuutta korostavaa – näkökulmaa epäillään kategorisesti liukumisesta relativistiseen eli kaikki käy asenteeseen merkitysten muodostumisessa. Relativismin ei kuitenkaan suinkaan tarvitse seurata juuri postmodernista. Esimerkiksi Hollway (2001, 13) ymmärtää asian täysin päinvastoin. Hänen mukaansa juuri modernin positivistisen subjektikäsitteilyn mukaisessa, usein kvalitatiivisessakin tutkimusperinteessä suhtaudutaan totuutena siihen, mitä ihminen haastattelussa sanoo, ikään kuin merkitys olisi siitä suoraan nähtävissä.

On selvää, että Suomeen on pyritty rakentamaan sosiaalityöstä modernia professiota (Juhila 2006, 87). Tämä on ollut alan kestounelma (Karvinen-Niinikoski 2005, 78). Walls näkee, että sosiaalityön tutkimuksen tulisi hahmottaa omaa tiedonmuodostustaan. Sosiaalityön tutkimus on 1950-luvulta saakka ollut etenkin sosiaalipoliittista tutkimus- ja selvitystoimintaa. Tähän sosiaalityön tiedonmuodostukseen on omaksuttu luonnontieteiden positivistisia tiedekäsityksiä. Luonnontieteiden ytimessä oleva positivistinen tutkimustapa kiinnittää huomionsa erityisesti metodiin ja on näin vaarassa kadottaa sosiaalisen luonteensa. Näitä luonnontieteen mukana yhteiskuntatieteelliseen toimintaan tulleita tieteen paradigmoja tai tulkintakehikkoja ei ole yhteiskuntatieteessä riittävästi problematisoitu. (Walls 1986, 111–112, 118; ks. myös Lindqvist 1986, 70.) Professionalismi on vaikuttanut suomalaisessa sosiaalityössä aina 1930-luvulta näihin päiviin asti, toteaa Hänninen 90-luvulle tultaessa ja kuvaa alalla vallitsevaa tabua, joka estää asiasta puhumisen. Syyllisyys ja pettymys pitävät alalla hiljaisena silloin, kun metodismin luomisessa ei pyrkimyksistä huolimatta onnistutakaan. (Hänninen 1990, 66.)

Hänninen havainnoi lisää Wallsin edellä mainitsemaa metodiin kiinnittymistä, sillä hän näkee sen alan kielipeliksi eli opiksi professionaalista kommunikaatiosta. Tämän profession opin vaikuttavana tekijänä on erottelun periaate vuorovaikutuksen tiedon kautta. Keskeisenä kuvana tästä opista on asiakas-työntekijäsuhteen jokaisen elementin – menetelmän, ongelman, kohteen ja työntekijän – individualisointi. Näiden erottelujen kautta professionaalinen oppi pyrki jakamaan työntekijän ja asiakkaan roolit vuorovaikutuksessa. Asetelma toteutetaan asiakkaalta salatun tiedon teoretisoinnin kautta. Tilanteeseen rakennettu professionaalinen tieto on ammattikunnan ja ammattilaisen hallussa, joten se myös erottaa ammattilaiset asiakkaista. (Hänninen 1990, 64–66.) Perinteisissä psykososiaalisen työn kehyksissä ihmisiä ei yleensä tarkastella osana sosiaalisia suhteitaan (Arnkil 2005, 193). Profession oppi rakentuu siis vertikaalisti. Samainen tiedon intressi on huomattu Suomen ulkopuolellakin ja erityisen mielenkiintoisesti juuri psykososiaalisen sosiaalityön osana.

Katarina Piuva on nähnyt Ruotsin psykososiaalisesta samoja modernin merkkejä. Piuva (2007) on tutkinut psykososiaalisen työn opettamisen tekstejä Ruotsissa vuosilta 1938–1989 ja tulkinut, että tekstien taustoilla on nähtävissä poliittisia intressejä, jotka ovat liittyneet sosiaalityön itsenäistymiseen omaksi tieteenalaksi yliopistoon vuonna 1977. Sosiaalityö on haluttu pätevoittää ammattina ja tieteenalana, jolloin kulloinkin ajassa vallinneet poliittiset vaatimukset ovat ohjanneet oppitekstien sisältöä professionaalisen ammatillisuuden mukaisiin teoretisointeihin. Näin asiakkaan sosiaalisesta tilanteesta lähtevä toiminta on jäänyt psykososiaalisesta kirjoitettaessa vähälle huomiolle. (Emt., 261–264, 276–277.) Koska keskustelu psykososiaalisesta sosiaalityöstä on rantautunut Suomeen Ruotsista (Granfelt 1993, 177), on tämän tutkimuksen tiimoilta syytä selvittää, mitä kaikkea länsinaapuristamme onkaan psykososiaalisen mukana Suomeen rantautunut.

3.4 Vertikaalinen tieto rakentaa kontrollia, horisontaalinen kumppanuutta

Kuluneella vuosikymmenellä sosiaalityön erilaisia vuorovaikutussuhteen merkityksiä on tuonut esiin etenkin Juhila (2006). Hänenkin teksteissään voimme helposti havaita tietoverтикаalin ja -horisontaalin merkitykset. Juhila esittää neljä sosiaalityön suhdetta: huolenpitosuhteen, vuorovaikutuksessa rakentuvan suhteen, kontrolli- ja liittämssuhteen sekä tälle vastakkaisena kumppanuussuhteen. Lähinnä kaksi viimeksi

mainittua saa tässä vastakaikua sekä muista sosiaalityön esityksistä että Wallsin teoriasta, joten seuraavaksi keskityn niihin. Kontrolli- ja liittämissuhteen kokonaisuuden yhtenä keskeisenä elementtinä on tutusti asiakas-työntekijäsuhteen hierarkkinen vuorovaikutusasetelma. Asetelma tuotetaan suhteen osapuolten eroja korostamalla. Erottelussa asiakas määrittää valtavirtakeskuksen suunnasta poikkeavaksi. Toimintaa määrittävä keskusta jätetään pimentoon. (Emt., 64–65.)

Kontrolloivassa asetelmassa työntekijä jäsentää asiakkaan tilanteen ja muutoksen suunnan. Hän määrittää muutoksen osalta asiakkaan tarpeet ja tavoitteet ja valitsee siihen sopivat menetelmät. Työntekijä on siis toimija asetelmassa, jossa asiakas on työn kohde. Tätä vahvistetaan suhteen tiedon ja vallan kuvailulla. Kysymys asiantuntijuudesta kiteytyy tietoon ja valtaan. Vertikaalisessa tiedossa asiakkaan tieto on alisteinen asiantuntijan tietoon nähden. Asiantuntijatieto on tutkimuksen tiedon ja organisaatioon kytkeytymisen kautta asiantuntijan hallussa. Tiedon kohteella ei ole pääsyä tietoon. Tiedon suunta on näin virallisesta epäviralliseen suuntaavaa. Työntekijä toimii tämän tiedon soveltajana ja avulla. Subjekteja tuottavassa työssä on vallan osalta kyse ihmisten hienovaraisesta ohjailemisesta, kasvattamisesta ja sosiaalistamisesta. Valtavirtakulttuurin näkökulmasta asiakkaille pyritään ohjaamaan tarvittavia taitoja, jotta he oppisivat säätelemään itse itseään. Asiakkaan tehtäväksi muodostuu tähän rooliin asettuminen. Sosiaalityön ulkoapäin alalle sovitetaan asiakkaan ja työntekijän välille usein kontrolli- ja liittämissuhdetta, kun taas alan sisältä kumppanuussuhdetta (Juhila 2006, 84–90, 151).

Kumppanuussuhteessa tilannetta lähestytään asiakkaan näkökulmasta. Horisontaalisuus tarkoittaa tasavertaisuutta tilanteen tiedon osalta. Asiakkaan elämäntilanne ja merkitykset, ei vain virallinen tieto, määrittävät työskentelyä. Tieto suuntaa siten horisontaalisesti vuorovaikutuskohtaamisesta käsin. Tieto ei ole kenenkään hallussa. Asiantuntijuus ei rakennu tilanteen toimijuutta erottelevaksi. Suhde perustuu kumppanuuteen. Me-he jaottelua pyritään murtamaan, sillä työskentely pyrkii painottamaan dialogisuutta ja yhdessä neuvottelemista. Toimintaa kuvastaa reflektiivisyys, jossa sosiaalityöntekijä kääntyy katsomaan kohtaamisessa tuotetun tiedon luonnetta. Työskentely nojaa avoimuuteen ja hyväksyy epävarmuuden toiminnan ja muutoksen perustoissa. Ainutkertaisuus ja tilanteisuus ovat muita kumppanuuteen perustuvan vuorovaikutuksen määreitä. Postmodernin tietokäsityksen

mukaisesti tieto on aina suhteessa näkökulmaan ja osana määrittelykamppailuja. (Juhila 2006, 103–114, 137–142.)

Wallsin tietoverтикаalin ja -horisontaalin merkitykset voidaan ymmärtää sosiaalityön vuorovaikutuksen merkitysten osana. Tässä luvussa esitetyt kaksi toisistaan poikkeavaa vuorovaikutuksen kuvaa sekä Wallsin ajatukset tasan kolmenkymmenen vuoden takaa tuntuvat erityisen tärkeiltä, kun tässä tutkimuksessa siirrytään lähemmin tarkastelemaan psykososiaalisen käsitteellisiä määrittelyjä, tai pikemminkin sosiaalityön kielessä tehtyjä toimintoja. Seuraavaksi on kuitenkin tarpeen syventää ymmärrystä myös alun kahdesta muusta havainnosta. Tulee pohtia kielen toiminnallista luonnetta ja sosiaalityön kieltä vaivaavia ongelmia, sillä psykososiaalisen kohdalla suomalaisen sosiaalityön kielen ongelmat eivät selvästikään ole luonteeltaan vähäpätöisiä.

4 Teoria ristiriidasta vihjaa diskurssin läsnäoloa

4.1 Diskurssi, tutkimuskysymys ja konstruktionistinen näkemys kielestä liikkeenä

Kun edellisessä luvussa teoria tietoverтикаalista ja -horisontaalista jäseni sosiaalityön vuorovaikutusta, niin tässä luvussa havainnoidaan, mikä tekee tekstin ristiriidan löytämisestä niin merkittävää ja mielenkiintoista. Diskurssianalyysi lähtee liikkeelle konstruktionistisesta näkemyksestä kielestä. Konstruktionistinen näkemys tarkoittaa tässä tutkimuksessa sitä, että kieli tutkimuksen kohteena on merkityksiä kantavaa, välittävää ja rakentavaa toimintaa. Näin kielessä ei ole kyse yksiselitteisestä todellisuuden kuvasta ja totuudesta. Todellisuus ja kieli ovat yhteen kietoutuneita. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 18–23; Juti 2001, 81–85.) Konstruktionistinen näkemys ei tarkastele kieltä todellisuuden kuvana. Kieli ei peilaa maailmaa, vaan on osa todellisuutta ja konstruoi eli rakentaa sitä. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 9, 20; Toikko 2009, 282–284.) Diskurssianalyysin tutkimusperinteen koti sijaitsee sosiaalisen konstruktionismin perinteessä (Jokinen 1999, 39–41).

Diskurssianalyysin kohdalla tähän kielen sosiaaliseen luonteeseen lisätään vielä se, että kielessä on useita uusiutuvia merkityssysteemejä (Jokinen & Juhila 1999, 67). Lisäksi kielen merkityssysteemit näyttävät kielellisessä suhteessa, joka on ymmärrettävä olennaisesti olevan liikkeessä (Jokinen, Juhila & Suoninen 1999).

Näkemyks kielestä liikkeenä tulee tämän tutkimuksen näkökulmana uudelleen esille tutkimuksen lopussa, mutta valotan näkökulmaa jo nyt, sillä liike kielen keskeisenä piirteenä tulee esille diskurssin keskeisen teoreetikon käyttämässä kielessä.

Diskurssi on polku ristiriidasta toiseen: se aiheuttaa näkyvät ristiriidat, koska se tottelee piilottamaansa ristiriitaa. Diskurssin analysoiminen on ristiriitojen saamista katoamaan ja ilmestymään uudelleen; se tuo ilmi niiden diskurssissa leikkimän leikin. (Foucault 2005, 198. suom. Kilpeläinen.)

Edellä Foucault tuo tyypilliseen tapaan esiin paitsi monitulkintaisia kielikuvia, niin nimenomaan kielen merkityksiä rakentavaa ja piilottavaa luonnetta. Silmiinpistävä kielen luonteessa onkin siinä ilmenevä liike. Kuvailussa ei voi olla kiinnittämättä huomiota kohteeseen, joka kulkee, kätkee, tuottaa ja selvittää, siis liikkuu edes takaisin. Kohde on historiallinen ja ajassa jatkuva. Kieli ei pelkästään ole liikkeessä, vaan siihen tulee myös suhtautua liikkeenä. Kielen toiminnallinen luonne korostuu. Tämänkin tutkimuksen kohde ja tulokset kertovat kielestä toimintana, joka tutkimuksen kulussa rakentaa tietynlaisen kuvan psykososiaalisesta työmuodosta suomalaisessa sosiaalityössä. Kielen liikkeen lisäksi Foucault esittää edellä selvästi kielen ristiriidan vihjaavan diskurssin läsnäoloa (ks. myös Jokinen & Juhila 1991, 37–40).

Diskurssi ei ole yhtenäinen käsitejärjestelmä. Loogisuus on vierasta diskursiivisuudelle, jolle ominaisempia ovat käsitteelliset ristiriitaisuudet. Tutkimuksen lähtökohtana on kielen hajaannuksen systeemi. Vasta kun kielessä muodostuu säännönmukaisuutta, kyse voi olla diskurssista. Säännönmukaisuuksia voidaan etsiä vain merkityskontekstista. (Jokinen & Juhila 1991, 23–27.) Ristiriitojen artikuloimisella tutkimuksessa pyritään tuomaan esille erilaisia totuuksia ja näin kyseenalaistamaan yhtä ainoaa kielessä vallitsevaa totuutta. Tulee horjuttaa kielessä itsestään selvänä pidettyä. (Foucault 2005, 39; Jokinen & Juhila 1991, 38, 74–75.)

Jo tämän tutkimuksen aluksi havaittiin, etteivät psykososiaalista sosiaalityötä koskevat epäselvyydet ja ristiriitaisuudet ilmene kielen välittömästi havaittavalla käsitteellisellä tasolla. Tämän sijaan psykososiaalista vaivaavat epäselvyydet ja ristiriitaisuudet ilmenevät kielen ei-välittömästi havaittavalla implisiittisellä tasolla. Keskustelu psykososiaalisesta ei etene jostakin syystä. Toisin sanoen alussa

psykososiaalisen sosiaalityön merkityskontekstissa havaittiin hajaannusta ja ristiriitaisuutta. Lisäksi vuorovaikutuksen nähtiin olevan psykososiaalisen kontekstin keskiössä. Tähän keskiöön – sosiaalityön vuorovaikutuksen merkitykset ja teoria tietovertikaalista ja -horisontaalista – toivat tarvittavaa säännönmukaisuutta, joka nyt siis vihjaa diskurssin läsnäoloa. Näin psykososiaalisen sosiaalityön merkityksen yhtenäisyys ja ykseys – joskin kadoksissa olevana – on se vallitseva totuus, jota lähdän analyysissä kyseenalaistamaan. Tämä tarkoittaa sitä, että koska sosiaalityössä tunnistetaan selvästi useammanlaisia vuorovaikutuksen merkityksiä ja koska psykososiaalinen on sosiaalityön vuorovaikutuksellinen työmuoto, katson analyysissä, miten sosiaalityön vuorovaikutuksen merkitykset näkyvät aiheen tekstien osana. Näin alun havaintojen ja havaintojen ymmärrystä syventävien taustateorioiden kautta tutkimuskysymykseksi muodostuu: *Millainen asiakkaan ja työntekijän välinen vuorovaikutussuhteen merkitys suomalaisen psykososiaalisen sosiaalityön teksteihin rakentuu?*

4.2 Diskurssianalyysin kohteena sosiaalityön tietotuotannon merkittävät ristiriidat

Johdonmukaisuus on ihmisen omaan toimintaansa liittämä moraalisen velvollisuuden kaltainen periaate ja myös tutkimuksen yleinen vaatimus (Foucault 2005, 195–197). Ristiriita tarkoittaa tämän tutkimuksen tulkinnoissa sitä, että johdonmukaisuuden periaate pääsee syystä tai toisesta kielestä uupumaan. Tässä kohtaa on kuitenkin syytä vielä tarkentaa ristiriidan käsitettä, sillä kielessä ei ole olemassa vain yhdenlaisia ristiriitoja. Foucault havainnoi tekstien osana kahta erilaista ristiriitaa. Ensiksi, tutkimuksessa ja kielellisessä toiminnassa yleisesti ilmenee usein pieniä ristiriitoja. Ne tulkitaan johdonmukaisuuden periaatteen kautta vähäpätöisiksi ja lähinnä sattumiksi suhteessaan kokonaisuuden muodostumiselle. Sitten on olemassa toisenlaisia ristiriitoja, jotka eivät ole lainkaan sattumasta johtuvia. Päinvastoin tällainen ristiriita on merkki diskurssista. (Emt., 197–198.) Foucault puhuu myös kielen merkityksen taittumispisteistä. Yhteensopimattomuuspisteet tarkoittavat pisteitä, joissa samat käsitemuodostelmat eivät sovi samaan kokonaisuuteen (Foucault 2005, 89). Asian ymmärtämisessä ehkä auttaa, kun muistaa kielen merkitysten ja diskurssin elementtien rakentuvan erottelujen kautta. (Jokinen & Juhila 1991, 38; Jokinen 1999, 39–40).

Tämän lisäksi kielen merkitykset määrittyvät suhteessa kontekstiinsa (Jokinen 1999, 39–40). Yhdellä ja samalla kielen ilmaisulla voi olla kahdessa eri käyttöyhteydessä päinvastaiset merkitykset (Kakkuri-Knuutila & Ylikoski 1999, 24–25), mutta yhden tekstin ja saman kontekstin osana kyse on ristiriidasta. Koska suomalaisen sosiaalityön puhe psykososiaalisesta työmuodosta on niin hiljaista, epämääräistä ja ristiriitaista, oletan keskustelussa ilmenevän juuri vähäpätöistä merkittävämpää ristiriitaa eli johdonmukaisuuden murtumakohtaa, jolloin diskurssianalyysi sopii tämän tutkimuksen tutkimusmetodiksi etenkin kahdesta syystä. Sosiaalityön puheen ongelmat koskien psykososiaalista työmuotoa vihjaavat epäselvyyksistä kielen kontekstuaalisuuden eli asiayhteyden tasolla – eivät käsitetasolla. Toiseksi, kuten Foucault edellä teoretisoi, kielen ristiriita vihjaa diskurssin läsnäoloa.

Diskurssianalyysin tutkimuskohteena on, miten tuotetut merkitykset rakentuvat vuorovaikutuksessa (Jokinen 1999, 45). Diskurssissa on kyse siitä, että kielen merkitykset rakentuvat sosiaalisesti. Diskurssin voi ymmärtää merkityssysteeminä, joka tarkoittaa suhteellisen yhtenäistä kielen merkityssuhteiden kokonaisuutta. Merkityssysteemit ovat luonteeltaan historiallisia. Ne ilmenevät sosiaalisissa käytännöissä ja rakentavat yhteistä todellisuuttamme. Diskurssin käsite sopii hyvin kuvaamaan tutkimusta, jonka kohde on esimerkiksi institutionaalisissa sosiaalisissa käytännöissä. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 26–27.) Tämän tutkimuksen kohteena institutionaalinen käytäntö tarkoittaa tieteelliset tunnusmerkit täyttävää julkaisutoimintaa. Aiheen selventäminen kohdistuu sosiaalityön tietotuotantoon, joten tietotuotanto muodostaa tutkimuksen kohteena olevan käytännön (Juhila 2009, 50–51). Sosiaalityön tietotuotanto tarkoittaa yksinkertaisesti alan tutkimus- selvitys- ja ohjaustoimintaa (Walls 1986, 112; Kananoja 2011, 370–377).

Aineisto muodostuu psykososiaalisen merkitystä rakentavista suomalaisista julkaisuista, sekä oppikirjateksteistä että tieteellisistä tutkimusartikkeleista. Aineiston teksteissä kietoutuvat yhteen sosiaalityön tutkimuksen käytäntö ja oppimateriaalin tuottamisen käytäntö, joten niissä tuotettujen merkitysten on tarkoituskin olla julkisia (Kakkuri-Knuutila & Ylikoski 1999, 26). Sosiaalityön käytännön kannalta merkittävää on, että kyseessä ovat akateemiset tutkimukset ja oppikirjat sosiaalityön opetuksen pedagogisena keinona. Juuri niiden kautta sosiaalityön käytäntö kietoutuu yhteen tietotuotannossa vaikuttavien diskurssien kanssa. Kuten aluksi todettiin, sosiaalityön käytännössä ilmenevä kuva psykososiaalisesta työmuodosta on peräisin

siitä institutionaalista käytännöstä, joka on tämän tutkimuksen kohteena. Näin ollen tämän tutkimuksen aineistossa rakentunut ymmärrys on pitkälti se ymmärrys, mikä aiheesta alalla voi olla. Tämä vaikuttaakin välillisesti myös esimerkiksi ammatin arvostukseen, ymmärrykseen ja mahdollisuuden kehittyä.

5 Tutkimuskohde

5.1 Huomion kohteena psykososiaalisen käsitteen erityinen käyttötapa

Suomalaisissa sosiaalityön oppikirjoissa psykososiaalinen esiintyy alkuun yleisluontoisesti viitaten lähinnä vain ihmisen kokonaisuuteen (Ahla & Tarvainen 1959, 50; Kananoja & Penttinen 1977, 142; ks. myös Toikko 1997, 171). Samaista käsitteen yleisluontoista käyttötapaa ilmenee sosiaalityössä ja lähialoilla edelleenkin. Yleisesti sosiaalialalla psykososiaalisesta puhutaan nykyisin liittämällä se esimerkiksi ohjauksen käsitteeseen, jolloin psykososiaalisen sosiaalityön keskeiseksi menetelmäksi voidaan rakentaa asiakkaan ohjausta (Sayed 2015, 8; Kangasluoma 2014, 33). Ohjauksen lisäksi Kangasluoma (emt., 33) rakentaa psykososiaalisen käsitteen kautta intuition hyödyntämistä sosiaalityössä. Kuten jo vuorovaikutuksen keskeisyyden teeman kautta ilmeni, tämä yleisluontoinen käsitteen käyttötapa ei ole ainoa tapa puhua psykososiaalisesta suomalaisessa sosiaalityössä.

Lyhyenä kertauksena 1980-luvun lopulta lähtien sosiaalityön teksteissä maahamme on rakennettu erityistä psykososiaalisen sosiaalityön työmuotoa. Tässä keskustelussa rakentuneet merkitykset ovat nykyisin näiden yleisluontoisten käsitteen käyttötapojen pohjana ja lähteinä. Keskustelun alussa sosiaalityö määritellään muun muassa tieteen- tai oppialaksi, ammatilliseksi käytännöksi, yhteiskunnalliseksi käytännöksi, liikkeeksi, ideologiaksi tai hallinnolliseksi osajärjestelmäksi (Sipilä, J. 1989, 57–59). Ammatillisen käytännön eli asiakastyön Sipilä jakaa kolmeen osajärjestelmään: byrokratiatyöhön, palvelutyöhön ja psykososiaaliseen työhön. Byrokratiatyötä tehdään byrokratioissa, palvelutyön paikka on erityisesti erilaisissa neuvonta- ja ohjauspisteissä ja psykososiaalista työtä tehdään terapeuttisissa organisaatioissa. (Emt., 213, 214–244.) Psykososiaalisen työ eroaa kahdesta muusta edellä mainitusta juuri etenkin asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutuksen merkityksen korostumisena (emt., 228). Keskustelussa rakentuukin keskeisesti kuva siitä, mikä tässä sosiaalityön vuorovaikutuksessa on toimivaa, huomioitavaa ja toisaalta ongelmallista.

Sipilän jälkeen Granfelt (1990; 1993) ryhtyi perusteellisesti tutkimaan ja rakentamaan psykososiaalista työmuotoa suomalaiseen sosiaalityöhön. Granfeltin tutkimukset on nähty kaikkein tärkeimmiksi aiheen tutkimuksiksi Suomessa (Kotiranta 2008, 54). Tämän jälkeen aiheen merkitysten rakentaminen on jatkunut sosiaalityön opetuksen ja tutkimuksen teksteissä. Tämä keskustelu on tämän tutkimuksen kohteena. Huomion kohteena ei siis ole kaikki sosiaalityössä ja sosiaalityön lähiammatti- ja tieteenaloilla näkyvät sanan yleiset käyttötavat, jolloin psykososiaalisen käsitteellä on mitä epämääräisimpiä tarkoitteita liittyen vaikkapa hyvinvointiin. Tällöin psykososiaalisen avulla vain käsiteltävän aiheen näkökulma ulotetaan koskemaan psyykkistä laajempaan kuvaan ihmisestä. Tämän yleisluontoisuuden sijaan tämä tutkimuksen analyysin kohteena on käsitteen käyttötapa spesifissä käyttöyhteydessään. Tutkimuksen kohteena on sosiaalityön psykososiaalisen työn ja tähän liittyen vuorovaikutuksen merkityksen rakentaminen maahamme, jolloin psykososiaalista tutkitaan tässä kontekstissa, ei minkään muun ammattialan osana tai aineiston kohdalla muussa yhteydessä sosiaalityössä.

5.2 Aineiston kuvaus ja rajaus

Keskustelussa on rakennettu suomalaiseen sosiaalityöhön sopivaa työmuotoa. Globaalin maailman merkitysten ohella sosiaalityö on yhä lähtökohtaisesti kansallista (Juhila 2006, 16–17). Myös alun havainnot ristiriidoista koskivat juuri suomalaista psykososiaalista, joten selventämisen tavoitteesta käsin aineisto rajataan vain näihin suomalaisiin opetuksen ja tutkimuksen teksteihin. Tullakseen aineiston osaksi tekstin tulee osallistua keskeisellä tavalla aiheen merkitysten rakentamiseen. Esimerkiksi pelkkä psykososiaalisen käsitteen yleisluontoinen käyttö tai käsitteen tutkiminen ei vielä kriteerejä täytä. Lisäksi on syytä huomauttaa, että vaikka aineistoa ja sen rajauksia nyt erikseen kuvataan, tämän tutkimuksen aineisto on osin näkynyt tutkimuksen alkupuolellakin erilaisista näkökulmista. Määritettäessä tutkimuksen kohdetta on Foucault'n sanoja lainatakseni tunnustettava metodisen ankaruuden nimissä, että tutkimuskohde on hajanainen tapahtumajoukko (Foucault 2005, 34).

Hänninen (1990) korostaa samaa asiaa. Hän toteaa, että joskus tekstin tutkimuksessa aineisto erotetaan täysin erilleen lähdekirjallisuudesta, jolloin lähdekirjallisuuden tehtävänä on lähinnä liittää tutkimus aiempaan tutkimukseen ja aiheen käsitteistöön. Tällöin aineisto on se, josta nostetaan esiin tutkimuskohde. Toisinaan tekstin

tutkimusaineisto ei kuitenkaan ole tarkkarajainen. Jälkimmäinen tutkimusnäkökulma voi liittyä esimerkiksi oppihistoriallisiin tutkimuksiin. Niissä aineiston ja lähdekirjallisuuden välinen raja voi hämärtyä. Sama teksti voi toimia näissä molemmissa rooleissa, jolloin kyse ei myöskään ole yhteensopimattomuudesta, sillä yksi teksti voi viitata asioihin usealla eri tavalla. Tämä taas liittyy siihen, että yksi ja sama aineisto sisältää useita eri tutkimuskohteita. Itse asiassa kohde ei ole ollenkaan aineistossa vain odottamassa valmiina tutkijaa. Kohde on potentiaalina, jonka tutkija toimillaan realisoi. Näin tutkimuksen ja aineiston välille ei voi myöskään vetää suoraa yhtäläisyysmerkkiä, vaan kysymyksen asettelu tulee spesifioida aineiston suhteen. (Emt., 7–8.)

Tässä tutkimuksessa en siis vedä suoraa yhtäläisyysmerkkiä aineiston ja tutkimuksen välille, sillä vaikka aineistona toimiva keskustelu on aiheen merkityksen muodostumisessa keskeinen, rakentuu psykososiaalisen merkityksen suomalaisen sosiaalityöhön kuitenkin kaikista aihetta käsittelevistä teksteistä. Aineiston teksteihin kiinnitytään siis tiiviimmin kuin muihin, jo tutkimuksen alussa esiin tullessiin, aihetta käsitteleviin teksteihin. Mutta koska tutkimuksessa on mahdollista tutkia tarkemmin vain rajattua tekstijoukkoa, rajaan analyysin kohteena aineiston seuraavaksi kuvattavaan keskusteluun aiheen merkityksistä. Huomion kohteena oleva keskustelu muodostuu, kun tekstit rakentavat samaa aihetta ja viittaavat merkityksissä vaihtelevasti toisiinsa. Jokainen teksti rakentaa psykososiaalisen sosiaalityön merkitystä suomalaisen sosiaalityöhön, joten merkityksen rakentumisen kannalta olennaista ei ole se, mikä termi, kuten - orientaatio, - työ, - työmuoto tai - lähestymistapa psykososiaalisen käsitteen yhteydessä esiintyy. Tämän sijaan psykososiaalisen sosiaalityön merkityksen rakentaminen on keskeisin tutkimuksen aineistoa yhteen liimaava tekijä.

Aineisto koostuu kuudesta eripituisesta tekstistä tai tekstin osasta. Analyysissa havainnoin keskustelussa rakentuvia merkityksiä tekstien ajallisessa ilmestymisjärjestyksessä, jolloin ensimmäinen tutkittu teksti on Jorma Sipilän (1989, 224–228) teoksesta Sosiaalityön jäljillä. Analyysin huomio kohdistuu tässä ainoastaan psykososiaalisen työmuodon merkityksiin. Toinen on Riitta Granfeltin artikkeli Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä, joka on julkaistu teoksessa Monisärmäinen sosiaalityö (1993). Artikkelin on massiivinen merkitysaiheiltaan, sillä se on samalla sekä psykososiaalisen työmuodon tutkimus että aiheen merkityksen

rakentaminen maahamme. Teksti on jatkoa Granfeltin aikaisemmille pohdinnoille psykososiaalisesta (Granfelt 1990). Kolmas aineiston osa on Timo Toikon (1997) edellistä keskustelua jatkava, mutta tämän lisäksi psykososiaalista määrittävä artikkeli Psykososiaalinen lähestymistapa sosiaalityössä, joka on julkaistu Sosiaalipoliittisen yhdistyksen Janus-lehdessä. Neljänneksi analysoidaan Kyösti Raunion (2009, 178–184) rakentamaa psykososiaalista työmuotoa teoksessa Olennainen sosiaalityössä, joka ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 2004. Tässäkin huomio kohdistuu vain psykososiaalisen työmuodon merkityksiin, aivan kuten Jorma Sipilän teoksen lukemisessakin.

Viidennen, Anita Sipilän (2011, 53–59) tekstin tulokulma psykososiaaliseen on muista poikkeava. Hänen väitöskirjansa Sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuudet tavoitteena on paikantaa asiantuntijuuden merkityksiä alan käytännöstä. Tätä kvantitatiivista tutkimustarkoitusta varten psykososiaalisesta on rakennettu mittari, jonka avulla käytännön asiantuntijuutta voidaan sosiaalityön kielessä paikantaa ja sanoittaa (Sipilä, A. 2011, 53–59, 76). Asetelma ei ole haitaksi tässä, sillä myös Anita Sipilän teksti osallistuu psykososiaalisen merkityksen rakentamiseen. Tässä mielenkiinnon kohteeksi muodostuu koko väitöskirjan sijaan vain kyseisen mittarin rakentaminen, jolloin teksti kelpaa hyvin osaksi aineistoa. Kaikki edellä kuvaamaani viisi tekstiä ovat sosiaalityön tietotuotannosta, jota myös kuudes teksti likeltä sivuaa. Kuudes on Seikkulan ja Arnkilin (2009) teos Dialoginen verkostotyö, joka on lähellä sosiaalityötä, sillä se toimii ainakin Tampereen yliopiston sosiaalityön asiakastyön teoriat ja menetelmät -kurssin opetusmateriaalina. Samalla teos on kuitenkin siinä mielessä sosiaalityön ytimen ulkopuolella, että se rakentaa psykososiaalisesta eri auttamisammattaja yhdistävänä työmuotona. Dialoginen verkostotyö ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 2005. Tässä kuvatun aineiston lisäksi myös tutkimuskohteena olevat kielen merkitykset koostuvat osista.

5.3 Aineiston analyysissa kokonaisuus koostuu osista

Kielen epäselvyyksistä juontunut aiheen selventäminen tutkimusintressinä suuntaa tämän tutkimuksen kohti psykososiaalisen sosiaalityön merkityksen keskeisesti rakentavaa vuorovaikutuksen merkitystä. Kielen merkitykset eivät ilmaannu vain lausumalla sana tekstiin. Tämän sijaan merkitykset rakentuvat vasta suhteessa ja vasta osana laajempaa kontekstiaan. (Foucault 2005, 109; Saurama 2005, 264–265;

Romakkaniemi 2014, 146.) Tutkimuksessa yleensä on mahdollista tutkia vain sitä, mikä jollakin kriteerillä muodostaa kokonaisuuden. Jos kokonaisuutta ei ole olemassa, tutkimukselta puuttuu kohde. Kokonaisuutta voi eritellä osiensa kautta. (Hänninen 1990, 4–5.) Psykososiaalisen sosiaalityön merkitys rakentuu suomalaiseen sosiaalityöhön olennaisesti asiakas-työntekijäsuhteen merkityksen kautta. Tästä johtuen aineiston analyysissä kaikkea psykososiaalisen työn merkityksainesta luetaan vasta suhteessa tähän vuorovaikutuksen merkitykseen.

Myös vuorovaikutuksen merkitys rakentuu sosiaalityöhön vasta osaelementtien kautta. Sosiaalityön vuorovaikutuksen merkitys rakentuu alalle vertikaalisen ja horisontaalisen tiedon kulun kautta (Walls 1986, 119–120; Juhila 2006, 84–86, 137–140). Tämän lisäksi keskiössä ovat vastavuoroisesti rakentuvat sosiaalityön asiakkuuden ja asiantuntijuuden merkitykset tilanteen toimijuuden, tiedon ja vallan kuvailujen kautta. (Raitakari 2002, 47; Juhila 2006, 11–12). Tähän asetelmaan aineiston tekstit rakentavat kuvan sosiaalityön vuorovaikutuksesta toimintana (ks. Piuva 2007, 275). Vasta tästä muodostuu kokonaisuus, joka rakentaa psykososiaalisen sosiaalityön merkityksen suomalaiseen sosiaalityöhön. Aiheen keskustelussa argumentoidaan etenkin juuri näistä vuorovaikutussuhteen merkityksistä.

Analyysissä kuvaan koko keskustelussa rakentuvia merkityksiä. Keskustelun osina analysoin yksittäisiä aiheen tekstejä, jolloin asetan teksteille vuorovaikutuksen merkitykseen liittyen kysymyksenä, millainen asiakkaan ja työntekijän välinen tieto, valta ja toimijuusasetelma niihin rakentuu. Analyysissä kysyn teksteiltä, ovatko kohtaamisen merkitykset niissä avoimia vai ennalta määrättyjä. Lisäksi kiinnitän huomiotani siihen, mitkä kohtaamisen merkitykset teksti näkee työn toiminnassa toimivana ja toisaalta ongelmallisena. Näiden kysymysten välityksellä olen lopulta koko ajan kiinnostunut siitä, millainen vuorovaikutuksen merkitys tekstin kautta suomalaiseen psykososiaaliseen sosiaalityöhön rakentuu. Analyysissä kuvaan keskusteluun rakentuvaa vuorovaikutuksen merkitystä *menetelmänä ja käytäntönä*.

Analyysissä minulle ei siis nyt ole merkityksellistä se, mitä esimerkiksi teknis-instrumentaalinen malli, transaktioanalyysi tai psykodynaaminen tieto ihmisestä tarkalleen ottaen tarkoittavat. Tämän sijaan huomioni kohdistuu siihen, mitä kaikkea kyseiset tiedot ja menetelmät vuorovaikutuksen osana työssä mahdollistavat, mihin rooliin tieto jättää asiakkaan vuorovaikutuksen toisena osapuolena (ks. Juhila 2006,

84–89). Sosiaalityössä ihmisyyttä lähestytään toisinaan menetelmällisen ja tieteellisen teoreettisen tiedon kautta. Tällöin sosiaalityön lähtökohdissa korostuu usein etenkin psykologian kautta välittynyt käsitys ihmisestä ja ihmisyydestä. Ymmärrän, että myös teoreettisesti rakentunut tieto ihmisestä on tarpeellinen sosiaalityön käytännön taustoilla. Mutta silloin kun analysoitavassa tekstissä tieteellinen teoreettinen tieto on ohjaamassa sosiaalityön vuorovaikutuksen kulkua tai selittämässä ihmisen persoonallisuutta, on selvää, ettei käytännöstä käsin muodostettu tieto asetu kohtaamistilanteen keskiöön.

Juuri tällaisessa kielellisessä toiminnassaan tekstit tukeutuvat eri tavoin edellä kuvattuihin vuorovaikutuksen osaelementteihin, kuten horisontaaliseen ja vertikaaliseen tietoon tai kohtaamisen avoimuuteen ja ei-avoimuuteen. Mikään aineiston teksti ei rakenna täydellisesti yhdenlaista vuorovaikutuksen merkitystä tai osaelementtiä, vaan eri merkitykset näkyvät vaihtelevasti koko keskustelun osana. Kaksi vuorovaikutuksen merkitystä esiintyy teksteissä vaihtelevasti, sillä osa rakentaa selvemmin vain toista vuorovaikutuksen kuvaa. Tämä ei ole ongelmallista analyysin tulosten kannalta, sillä vaikka yksittäinen aiheen teksti rakentaisikin toisen tai vaikkapa molemmat vuorovaikutuksen merkitykset täydellisenä, silti psykososiaalisen sosiaalityön merkitys rakentuisi suomalaisen sosiaalityöhön keskeisesti vasta laajemman aiheen keskustelun kokonaisuudesta.

Aineiston tekstit vaihtelevat niin pituudeltaan kuin sisällöltäänkin. Paikoin tekstien kieli on niin tiheää sosiaalityölle merkityksellisestä aineksesta, ettei yksittäisestä tekstistä tahdo alkuun saada selvää. Tästä johtuen analyysia täytyy tehdä yhdestä ja samasta tekstin kohdasta useaan otteeseen ja monesta eri näkökulmasta, jolloin analyysi on aikaa vievää puuhaa. Analyysissa tutkijan haasteena on ensin saada aineiston epäselvistä teksteistä selvää eli ymmärtää jotakin siitä, mistä niissä on kyse, mitä niissä tehdään, mikä niille itselleen on merkityksellistä. Tämän jälkeen haasteena on tämän epäselvyyden autenttisuuden säilyttäminen ja välittäminen analyysissa. Tekstien epäselvyyden säilyttäminen, kestäminen ja välittäminen on tärkeää, sillä merkitykset eivät tässä tapauksessa näyttäydy tulkitsijalle välittömästi. Vaikka johdonmukaisuuden puute vaikeuttaa alkuun tekstien tulkintaa, myöhemmin juuri niiden ristiriitaisuus avaa tekstit tulkitsijalle aivan uudella tavalla. Analyysissa kiinnitän siis huomiotani kielen merkityseroihin, jolloin kielen ristiriita erottaa kaksi

eri vuorovaikutuksen merkitystä menetelmänä ja käytäntönä toisistaan erilleen, toisiinsa yhteen sopimattomina.

5.4 Vuorovaikutuksen merkitys menetelmänä

Vuorovaikutuksen rakentumista menetelmänä voi monessa kohtaa verrata sen kanssa, miten Piuva havainnoi ruotsalaisen psykososiaalisen sosiaalityön pedagogisen diskurssin rakentamista tapauskuvausten avulla. Siinä tieteellinen diskurssi muunnetaan paikalliseen kontekstiin kolmivaiheisessa toiminnassa. Ensin esitetään oletukset teoreettisesti kuvaillusta yhteiskunnasta ja yksilön psykososiaalisesta rakentumisesta. Toiseksi, asiakkaan tilanne ja toiminta nähdään tähän rakennettuun ideaaliin sosiaaliseen todellisuuteen yhteen sopimattomana, jolloin asiakas tarvitsee tarkoituksenmukaista apua ja opastusta oppiakseen soveltumaan yhteiseen sosiaaliseen konventionaalisuuteen muiden kanssa. Kolmanneksi, kyseiseen prosessiin välineellisen avun tarjoaa psykososiaalinen sosiaalityö. (Piuva 2007, 275.)

Menetelmä rakentuu teksteihin vertikaalisen tiedon kautta. Tietovertikaali rakentaa psykososiaalisen työn vuorovaikutuksen asiantuntijatoimintaan liittyväksi menetelmäksi, joten asiantuntijuuden kuvauksella on teksteissä keskeinen tehtävä. Vertikaalinen tieto konstruoi sosiaalityön käytäntöön vuorovaikutuksen, joka ilmenee vain tiedon soveltamispaikkana. Tieto on peräisin vuorovaikutuksen ulkopuolelta, joko lokeroituneena työntekijän taitoihin tai muodostettu tieteellisissä teorioissa. Näin menetelmän tieto ei ainoastaan ole peräisin tutkimuksesta ja ole vain asiantuntijan taitojen soveltamista, vaan se olennaisesti jättää sosiaalityön kohtaamisen rooliksi vain tämän virallisen tiedon soveltamisen (Walls 1986, 119–120; Juhila 2006, 99). Myös vertikaalille vastakkainen eli horisontaalisesti suuntaava tieto voi aivan hyvin ottaa vuorovaikutuksen tueksi erilaisia menetelmällisiä ja tieteellisiä ihmisyyttä koskevia teorioita, mutta siinä kohdattavaa yksilöä ei lähdetä selittämään jonkin tieteellisen teorian kautta, vaan vasta avoimen vuorovaikutuksen näkökulmasta. Sen sijaan vuorovaikutuksen merkitys menetelmänä antaa kohtaamisen ulkopuolelta suuntaavalle tiedolle merkittävän roolin jo ennalta yksilöä ja tämän käyttäytymistä selittävänä viitekehyksenä, jota vasten ihmistä tulkitaan. Tieteellinen tieto antaa perustan, raamit ja oikeutuksen vuorovaikutukselle menetelmänä. Koska tieto suuntaa ylhäältä joko tutkimuksesta tai asiantuntijan tiedoista ja taidoista käsin, tieto erottaa asiantuntijaa ja asiakasta toisistaan (Walls 1986, 119).

Vertikaalisen tiedon suunnan kautta tekstien kielellisessä toiminnassa vuorovaikutuksen merkitykseen muodostuu psykososiaaliselle työlle tarve ja peruste eli olemuksellisesti tietynlainen, selvitettävä, ongelmainen ja vajavainen asiakas työn kohteena. Tämän lisäksi kuvataan työntekijä, joka on vuorovaikutuksen ammattilainen ja tilanteen toimija. Tässä hierarkkisessa asetelmassa työntekijän tehtävä on korjata asiakas tai tämän tilanne. Teksteissä asiakas kuvataan tieto- ja valtavajeen kautta, jolloin hän tarvitsee asiantuntijaa ja tilanteensa korjaajaa. Asiakas työn kohteena esitetään normalisoitavaksi ja korkeintaan olevan vain oman elämänsä informanttina. Tämä puolestaan korostaa vain asetelman asiantuntijan tietoja, toimijuutta ja erityisten ongelmanratkaisukykyjen tarvetta. Tässä yksipuolisessa tiedon kulussa asiakas on tietoon nähden maallikko ja asetelman tieto on häneltä suljettu (Walls 1986, 120; Juhila 2006 84–85; Raitakari 2002, 48–49). Menetelmässä asiakkaan kannalta on oikeastaan saman tekevää, onko vertikaalinen tieto peräisin tutkimuksesta vai työntekijän ekspertiisistä. Molemmissa tapauksissa hänen roolinsa on asettua tämän tiedon suhteellisen passiiviseksi kohteeksi. Tieto ja valta vaikuttavat asetelmassa yhdessä, sillä niiden merkitysten voi nyky mielessä nähdä tarkoittavan samaa asiaa (Juhila 2006, 89, 142). Asiantuntijuus rakennetaan menetelmän asetelmaan jo siten, ettei työntekijää kuvata vuorovaikutuksessa näkyvänä, muuttuvana ja rakentuvana ihmisenä, vaan asiakasta koskevan tiedon ja vuorovaikutuksen merkityksen näkymättömänä ohjaajana ja ei-muuttuvana. Asiakkaan tehtävä teksteissä sen sijaan on muuttua työntekijän toiminnan seurauksena. (Raitakari 2002, 48–49; Juhila 2006, 64–65, 77–78, 83–90.)

Menetelmän merkityksen täydentää keskusteluun tekstien kuvaus psykososiaalisen työn vuorovaikutuksesta teknisenä ja välineellisenä työntekijän suoritteena. Tämän kautta asiakkuuden ja asiantuntijuuden tiedon, vallan ja toimijuuden elementit saavat merkityksensä. Menetelmä on kuvaus yksipuolisesta toiminnasta, jossa työntekijä käyttää vuorovaikutusta säätelemällä sen merkitystä tarpeen mukaan. Menetelmässä vuorovaikutus muodostuu teknisessä toiminnassa tapahtuvaksi ongelmanratkaisuksi, jonka elementteinä ovat työn kohde ja tälle vastakohtana kohtaamisen merkitykset analysoiva, vuorovaikutuksessa operoiva ja muutoksen suunnan ja tarpeellisuuden jo valmiiksi päättänyt sosiaalisen ammattilainen. Sosiaalityöntekijällä on – tai tulisi olla – hallussaan vuorovaikutukseen liittyvät tiedot ja taidot, sillä niitä tarvitaan muutoksen aikaansaamiseksi asiakkaan elämässä. Lähtökohdan sijaan kohtaaminen

on käytettävä ja säädettävä toimeenpanopaikka työlle etukäteen säädetyille tavoitteille. Vuorovaikutus on väline näiden tavoitteiden saavuttamiseksi ja kohta, jossa toiminnan suunta esitetään asiakkaalle (ks. Raitakari 2002, 48–49; Juhila 2006, 99–100).

Keskustelussa terapeutisuus on vuorovaikutusta selittävä ja ikään kuin psykososiaalista työmuotoa kokoava käsite. Teksteissä terapeutisuus käsitteenä välittää psykososiaalisen työmuodon muita merkityksiä, jolloin vuorovaikutustaidot, ekspertiisi ja erilaiset työn osaamiset näkyvät työn terapeutisuuden kautta. Teksteissä menetelmän merkitykseen liittyy usein tekninen ymmärrys terapeutisuudesta. Tämä tarkoittaa sitä, että kun vuorovaikutus on ymmärretty välineeksi, on siihen liittyvä terapeutisuus yksipuolisesti eli teknisesti tehtävä suorite. Menetelmässä terapeutisuus suoritetaan, kuten suoritetaan mikä tahansa muukin tekninen työ, sillä terapeutisuus tarkoittaa kohtaamisen toisen osapuolen suorittamaa toimintaa. Menetelmässä asiakkaan ja työntekijän kohtaamisen avoimuus työn merkitysten määrittelyssä haittaa tätä teknistä suoritusta, sillä psykososiaalista sosiaalityötä tekevä ammattilainen on hierarkkisen tilanteen asiantuntija. Huomionarvoista onkin kuva asiakkaasta, joka seuraa passiivisena vierestä, kuinka sosiaalityöntekijä harjoittaa tätä psykososiaalisen työn terapeutisuutta omassa vuorovaikutuksessaan. Menetelmässä dialogi on sana sille, missä asiakasta ohjaavat neuvot marssitetaan esille, jolloin tilanteessa asiakas saa työntekijältä keinoja ohjalla omaa elämäänsä. Vuorovaikutuksen merkitys käytäntönä tarkoittaa ja rakentuu keskustelussa menetelmälle vastakohtana. Sosiaalityön vuorovaikutussuhteen merkitykset rakentuvat vastakohtina (Raitakari 2002, 46; Juhila 2006, 103). Analyysissa asioiden toistamisen tarkoituksena on tuoda esiin niiden eri puolia (Juhila 2006, 18).

5.5 Vuorovaikutuksen merkitys käytäntönä

Tietohorisontaalin merkittävä ero tietovertikaaliin nähden on se, että tietohorisontaalissa käytäntö muodostaa tiedon lähtöpisteen ei vain tutkimus- tai asiantuntijatiedon sovelluskohtaa. Tämä horisontaalinen tiedon suunta tuo molemmat vuorovaikutuksen osapuolet tiedon lähtökohdan äärelle ja rakentaa siten asiakkaan ja työntekijän välille menetelmää tasapuolisemman toimijuuden kuvauksen (Walls 1986, 120–121; Raitakari 2002, 50–51; Juhila 2006, 137–140, 147). Myös käytännön merkityksen osana voi olla tutkimuksesta peräisin olevaa tietoa ja menetelmällisiä

elementtejä, mutta siinä nämä elementit eivät muodostu tilannetta ohjaaviksi ja vuorovaikutusta määrittäviksi tekijöiksi. Vuorovaikutuksessa käytäntönä asiakas ei ole ainoastaan passiivinen työntekijän suoritteiden kohde. Asiakas on toivottavasti itsekin aktiivinen. Asetelman taustalla on avoin suhtautuminen (Walls 1986, 120–121; Raitakari 2002, 47; Juhila 2006, 119). Vuorovaikutuksen merkityksessä käytäntönä tieto suuntaa siis horisontaalisesti. Jo yksin tämä seikka tuottaa asetelmaan merkittävästi vertikaalista tasavertaisemman asiakkaan toimijuuden mahdollisuuden.

Avoimuus tarkoittaa avoimuutta suhteessa ihmisyyteen ylipäätään. Asiakaslähtöisyys ja ihmisen ja tilanteen ainutkertaisuus korostuvat tilanteessa, jonka kohde muodostuu vuorovaikutuksessa. Teksteissä olisikin täysin hyödytöntä kuvailla asiakasta olemuksellisesti jonkinlaiseksi jo ennen keskinäistä kohtaamista, silloin kun tieto suuntaa asetelmaan käytännöstä. Tästä syystä ei myöskään ole mahdollista määritellä muutosta työntekijän taholta yksipuolisesti tuotettuna ja määrättyä työn suuntana, sillä avoimuus jättää tilaa ja hyväksyy työn taustoille epävarmuuden myös suhteessa muutokseen. Vuorovaikutuksen merkityksessä käytäntönä ongelman ja toimijuuden määrittely on siinäkin mielessä asenteellisuudesta vapaa, ettei sosiaalityöntekijällä nähdä olevan joitakin vuorovaikutukseen liittyviä erityiskykyjä tai taitoja. Tasavertaisessa asetelmassa työntekijä ja asiakas rakentavat yhdessä tavoitteen, joka syntyy yhteisessä kielellisessä merkitysten muodostamisprosessissa. Kun vuorovaikutus menetelmänä häivyttää työntekijän – työn suuntaa ja merkityksiä ohjaavana toimijana – tekstin näkymättömälle taustalle, niin vuorovaikutus käytäntönä tuo esille työntekijän ihmisenä ja osana psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutusta. Näin myös tilanteen normatiivisia tekijöitä pyritään teksteissä huomioimaan. (ks. Raitakari 2002, 50–51; Juhila 2006, 139–140, 147–149.)

Tasavertaisen tiedon, vallan ja toimijuuden kautta rakentuvassa käytännön merkityksessä psykososiaalisen työn toiminta ei ole kenenkään hallussa, eikä vuorovaikutus ole väline ylipäätään. Tämän sijaan vuorovaikutuksellinen kohtaaminen on ikään kuin alusta, josta käsin muutos vasta voi kasvaa. Kun tietoverтикаali rakentaa keskusteluun välineellisen vuorovaikutuksen kautta teknisen terapeuttisuuden merkityksen, konstruoi tietohorisontaali dialogisen terapeuttisuuden, joka ei vain välitä psykososiaalisen työn menetelmiä ja taitoja, vaan mahdollistaa, antaa tilaa ja kuuntelee. Käytännön merkityksessä terapeuttisuus voi olla asiakkaan

voimavara – ei lähtökohtaisesti yhteiskunnan, sosiaalityön tai sosiaalityöntekijän näkökulma.

Seuraavaksi analysoitava keskustelu on siis merkittävässä asemassa rakentamassa psykososiaalisen työn merkitystä suomalaiseen sosiaalityöhön. Aineistosta ainoastaan Seikkulan ja Arnkilin (2009) tekstiä analysoidaan viimeiseksi luvussa seitsemän tavallaan erillään muusta keskustelusta, koska teksti on sosiaalityön ytimen ulkopuolella rakentaessaan psykososiaalisesta eri ammatteja yhdistävää työmuotoa ja myös siksi, että se rakentaa johdonmukaisesti vuorovaikutuksen merkitystä käytäntönä. Muut tutkitut tekstit rakentavat molempia tässä kuvattuja sosiaalityön vuorovaikutuksen merkityksiä. Keskustelusta ensin kuvattava vuorovaikutuksen merkitys menetelmänä tarkoittaa asiakkaan ja työntekijän kohtaamisen elementtien haltuunottoa. Menetelmä rakentuu suhteessa käytäntöön. Näin ollen analyysissa esiintyvien – osin menetelmälle vastakkaistenkin – merkitysten ei pidä antaa hämätä. Juuri niiden avulla menetelmän erottautumista käytännöstä voidaan havainnoida.

6 Psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutus menetelmänä

6.1 Asiantuntija toimii asiakasta vaivaavan tieto- ja valtavajeen poistamiseksi

Tässä luvussa havainnoin psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutuksen merkityksen rakentumista menetelmänä. Ensin kuvaan ei-avointa ja epäsymmetristä asiantuntijan ja asiakkaan välistä kohtaamisasetelmaa. Siinä työntekijä toimii asiakasta vaivaavan tieto- ja valtavajeen poistamiseksi. Tämän jälkeen havainnoin vuorovaikutuksen ja terapeutisuuden välineellistä ja yksipuolista eli teknistä merkitystä. Näistä osaelementeistä kokonaisuutena keskusteluun rakentuu suomalaisen psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutuksen merkitys menetelmänä. Sosiaalityön terapeutisuuden liitetty tekninen työote esiintyy eksplisiittisesti jo keskustelun alussa. Tämän jälkeen teksteissä rakennetaan vuorovaikutuksen merkitystä menetelmänä siten, että asiakkaan ja työntekijän kohtaamisen merkityksissä nojataan vahvasti vain työntekijän toimijuuteen ja taitoihin sekä teoreettisesti ihmisyyttä selittäviin tieteellisiin teorioihin.

Asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutussuhteen merkitys on suomalaisen psykososiaalisen sosiaalityön keskustelun keskiössä alusta saakka. Heti alkuun tähän

kohtaamisen merkitykseen pyritään myös tuottamaan eroja. Jorma Sipilä ryhtyy rakentamaan psykososiaalisen työn vuorovaikutukseen kahta erilaista merkitystä. Tekstissä eroja pyritään tuottamaan teknisen ja hermeneuttisen työotteen kuvailujen kautta.

Aluksi lienee aiheellista huomauttaa, ettei psykososiaalinen työ edellytä välttämättä hermeneuttista työtapaa. Psykososiaalinen työ voi joskus perustua tekniseenkin työotteeseen. (Sipilä, J. 1989, 226–227.)

Tekninen työtapa erottautuu hermeneuttisesta työotteesta. Ensin mainitun kautta Sipilä rakentaa selvästi vuorovaikutuksen merkityksestä menetelmää. Tässä tehtävässä tekstissä tukeudutaan vahvasti vertikaalisesti suuntaavaan tietoon, joka tuottaa eroja asiakkaan ja työntekijän toimijuuden välille kohtaamisessa. Seuraavassa aineisto-otteessa Sipilä lainaa Olkilta kuvauksen teknisen ja hermeneuttisen mallin eroista.

Teknis-instrumentaalisisessa mallissa rajataan ihmisestä eroon kohde, jota työstetään tieteeseen perustuvan, hallitun menetelmän avulla. Työntekijän ja asiakkaan välinen suhde on epäsymmetrinen ja rajattu. - - Hermeneuttisen tapaustulkinnan avulla taas pyritään ymmärtämään asiakasta kokonaisuutena. Työstämisen kohteena on työntekijän ja asiakkaan välinen kommunikaatio. Suhde on symmetrinen eikä sitä voi rajata tarkasti. (Olk 1986, 171; ref. Sipilä, J. 1989, 227.)

Hermeneuttisen mallin merkityksiin syvennyttään analyysissa myöhemmin. Teknisessä mallissa edellä kiinnitytään tieteelliseen metodiin, jolloin vuorovaikutuksen tieto on peräisin tutkimuksesta ja on vain työntekijän hallussa. Asiakkaan elämästä tai tilanteesta rajataan osa, jota työntekijä työstää säädellen vuorovaikutustilannetta tarpeidensa ja mahdollisuuksiensa mukaan. Teknisessä mallissa tieto erottaa toimijoita, tieteellinen ja teknologinen tieto ohjaavat toimintaa ja vuorovaikutussuhde ei ole tasavertainen. Näin ollen teknisen mallin merkityksessä on selvää, ettei vuorovaikutusta ole ymmärretty käytäntönä, sillä menetelmä – juuri irrallaan käytännöstä – ohjaa toiminnan kulkua. Tällä tavoin psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutuksen merkitykseen rakentuu eroja asiakkaan ja työntekijän toimijuuden välille.

Tämän jälkeen koko suomalaisen psykososiaalisen sosiaalityön keskustelussa rakennetaan eroja asiakkaan ja työntekijän kohtaamisasetelmaan erityisesti tiedon, vallan ja toimijuuden kuvailujen kautta. Sipilän jälkeen Granfelt esittää, että psykososiaalisen työn kohteena ovat huono-osaiset ja psykososiaalisesti syrjäytyneet ihmiset, joilla on vain vähän yhteiskunnallista valtaa (Granfelt 1993, 207–211). Granfelt etsii tekstissään psykososiaalisen työn yhteiskunnallista oikeutusta ja suhdetta huono-osaisuuteen, jolloin hän lainaa tekstiinsä James Barberin deterministisen kuvan kroonisesti voimattomasta ihmisestä työn kohteena.

Marginalisoituneet ryhmät - - ainakin osin omaksuvat epäonnistujista vallalla olevan käsityksen, jonka mukaan kukin saa ansionsa mukaan. Lopullisena seurauksena epäonnistujan identiteetin sisäistämisestä ovat arvottomuuden ja vieraantuneisuuden tunteet. - - Kroonistunut voimattomuus - - painostaa ihmisiä ja saa heidät vähitellen uskomaan, etteivät he voi vaikuttaa elämäänsä. (Barber 1991, 30–35; ref. Granfelt 1993, 209–210.)

Edellä psykososiaalisen työn kohteen kuvaus on huomattavan deterministinen, sillä siinä asiakkaan on tiedetty olevan tietynlainen ja passiivinen jo ennen sosiaalityön vuorovaikutuksellista kohtaamista. Luonnehdinta on deterministinen jo siksi, että sosiaalityön käytännössä tällainen passiivisuus voi kyllä kuvata asiakkaan tilannetta, tai sitten voi aivan yhtä hyvin olla, ettei se sitä tee. Kuvaus – työn kohteesta kroonisesti voimattomana ihmisenä – voidaankin nähdä psykososiaalisen yhteiskunnallisen oikeutuksen lisäksi perustelevan tekstiin kuvausta psykososiaalisen työn asiantuntijasta asetelman toimijana, jolloin tekstissä voidaan siirtyä kuvaamaan psykososiaalisen työmuodon ruohonjuuritason sosiaalipoliittista toimintaa ja vuorovaikutusta menetelmänä.

Kohdentuminen huono-osaisuuteen edellyttää, että työn painopiste asetetaan sosiaaliseen resurssointiin, sosiaalisten oikeuksien valvontaan ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Tällöin korostuu psykososiaalisen työn sosiaalipoliittisuus, johon terapeuttinen ulottuvuus liittyy asiakkaan tarpeita ymmärtämään pyrkivänä ja sen pohjalta toimintastrategiansa vallitsevana työotteena. (Granfelt 1993, 211.)

Vuorovaikutustilanteen roolit rakentuvat kohtaamiseen vastavuoroisesti. Vuorovaikutuksen pohjana oleva teoreettinen tieto muodostaa ylhäältä alas

suuntaavan vertikaalisen tiedon kulun, silloin kun tiedon toinen osapuoli on jo valmiiksi vailla valtaa eli vailla tietoa. Kun työntekijän ulottuvilla on terapeuttisuus ja sosiaalinen resursointi ja kun työn kohde on ymmärretty jo valmiiksi psykososiaalisesti syrjäytyneenä, rakentuu tekstiin epäsymmetrinen asiakastyöntekijäasetelma. Vertikaalisessa tiedossa työntekijän tehtävä on olla menetelmällisen tiedon soveltaja, hallussapitäjä ja muodostaja. Keskustelussa vertikaalinen tiedon kulku näkyy psykososiaalisen sosiaalityön merkityksestä siinä, että ihmisen kohtaamisessa tukeudutaan vahvasti tieteelliseen teoreettiseen tietoon.

Psykososiaalinen työ pitää jo sanana sisällään oletuksen sosiaalitieteellisen ja psykologisen tiedon yhdistymisestä toiminnan teoreettisessa perustassa (Granfelt 1993, 223).

Analyysissa myöhemmin havainnoin, miten Granfelt hakee tekstissään psykososiaalisen työn merkityksissä eroa psykoterapian ja sosiaalityön välille. Tämän erottautumisen lisäksi teksti nojaa vahvasti monimuotoisiin psykologisiin, psykoterapeuttisiin ja psykodynaamisiin merkityksiin sosiaalityön terapeuttisuuden kuvauksessa. (Granfelt 1993, 188–193, 212–223.) Granfelt esimerkiksi näkee, että vaiikkei psykodynaamisilla teorioilla ole paljoa annettavaa sosiaalityön toimintateorianana, niillä on suuri merkitys ihmisen persoonallisuuden ja käyttäytymisen ymmärtämisessä (emt., 190). Seuraavassa otteessa hän korostaa psykologisen tiedon roolia osana sosiaalityötä.

Olen itsekin pitänyt myönteisenä psykodynaamisen ajattelun merkitystä psykososiaalisessa työssä ja ylipäänsä sosiaalityössä. Näen tärkeäksi sen, että sosiaalityön koulutuksessa annetaan opiskelijoille siinä määrin kattavat psykologian perustiedot, että heillä myöhemmässä vaiheessa on edellytykset liittää tähän perustietämykseensä tarkoituksenmukaiseksi katsomaansa psykologista tietoa. (Granfelt 1993, 223.)

Tässä teksti siis yhdistää sosiaalityön terapeuttisuuden taustoille psykodynaamista ja psykologista tietoa, joille molemmille annetaan huomattava rooli kohtaamisen ja ihmisen persoonallisuuden ymmärtämisessä. Granfeltin jälkeen keskustelussa myös Toikko korostaa, että psykososiaalinen lähestymistapa painottaa asiakkaan ja työntekijän välistä vuorovaikutusta (Toikko 1997, 180–184). Vaikka Toikko ei keskitykään tekstissä kuvaamaan psykososiaalisen sosiaalityön kohdetta jo valmiiksi

vajeiden kautta, on selvää, että hierarkkisessa asetelmassa asiakas on sosiaalityöntekijän näkökulmasta lähinnä oman asiansa informoija ja jo lähtökohtaisesti vailla riittäviä tietoja ja taitoja tilanteensa suhteen. Seuraavaksi Toikko esittää eksplisiittisesti hierarkkisen suhteen sosiaalityön vuorovaikutuksen merkityksen osana.

Sosiaalityökeskustelussa on lähdetty usein siitä oletuksesta, että asiakkaan ja asiantuntijan välinen suhde on jo lähtökohdiltaan hierarkkinen. Hierarkkisen asetelman mukaan asiantuntijalla on jotakin sellaista tietoa tai taitoa, josta asiakas hyötyy. Hierarkkisen asetelman avulla voidaan saavuttaa muutos asiakkaan tilanteeseen, jos asiakas hyväksyy asiantuntijan eksperttiisin. (Toikko 1997, 178.)

Asiakkuuden ja asiantuntijuuden merkitysten vastavuoroisuus pätee tietenkin myös toiseen suuntaan. Menetelmän merkityksessä psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutus on sosiaalityöntekijän asiantuntijuutta vaativa erityiskyky, joka otetaan käyttöön, silloin kun asiakkaan tilanne sitä vaatii. Keskustelussa Raunio (2009) havainnollisesti asettaa tekstiinsä menetelmällisen vuorovaikutuksen taustalle tarvittavan asiakkaan ja työntekijän erottelun. Raunio ymmärtää, että psykososiaalinen sosiaalityö pyrkii aikaansaamaan marginalisoituneelle ja huono-osaiselle asiakkaalleen uudenlaista ymmärrystä omasta tilanteestaan. Tämä toiminta on tarpeen, jotta asiakas voisi muuttua ajattelu- ja toimintatavoiltaan ja näin psyykkisesti selviytyä. (Raunio 2009, 179–182.) Menetelmän taustoilla asiakas on jo lähtökohtaisesti ymmärtämätön ja tarvitsee ymmärryksen lisäämistä. Asiakas ja työntekijä erotetaan tekstissä toisistaan kuvaamalla tietovajeen lisäksi asiakkaan valtavajetta.

Pelkistäen sanottuna sosiaalityöntekijä edustaa koulutetun ammattilaisen keskiluokkaista kulttuuria ja asiakas taas työväenluokasta syrjäytyneen ”alaluokan” kulttuuria (Raunio 2009, 182).

Keskustelussa, kun asiakkaan ongelmat esitetään erityisen hankalina, tämä tuottaa tekstiin menetelmällisen psykososiaalisen sosiaalityön taustalle itsestään selvänä kolme asiaa: asiakas on ymmärtämätön tilanteestaan, työn suunnaksi on jo päätetty muutos ja työntekijä on tilanteen asiantuntija, jonka tehtävä on toteuttaa tämä muutos

asiakkaan elämässä. Menetelmässä työntekijä on siis tilanteen toimija, jolloin asiakkaan tehtävänä on olla informanttina elämästään.

Sosiaalityöntekijälle asiakkaan kyky kertoa elämästään on tärkeä edellytys, kun pyritään muutokseen asiakkaan ajattelu- ja toimintatavoissa (Raunio 2009, 180).

Menetelmässä muutos on työntekijän ulottuvilla ja lähinnä työntekijän toimien kautta kohtaamisessa suuntaava. Hierarkkisen vuorovaikutustilanteen kuvauksessa vajavainen asiakas tarvitsee ongelmanratkaisijana työntekijää, joka ymmärtää ongelmaisen subjektiivista kokemusmaailmaa. Tekstissään Raunio ymmärtää psykososiaaliselle sosiaalityölle olevan keskeistä, että ammattilaisella on taito analysoida asiakkaan kertomuksia. Tämän asiantuntijan analyysin perusteella yhdessä asiakkaan kanssa sovitaan muutoksen aikaansaamisesta. Asiakkaan uusi ymmärrys voi toteutua, jos sosiaalityöntekijällä on ymmärrystä asiakkaan toiminta- ja ajattelutavoista. (Raunio 2009, 178–182.)

Tällaisen uuden ymmärryksen luominen ei ole mahdollista ilman työntekijän ymmärrystä asiakkaan ajattelu- ja toimintatavoista (Raunio 2009, 180).

Keskustelussa rakennetaan asiakkaan ja työntekijän välille eroa myös siten, että psykososiaalisen työn kohteeksi kuvataan ongelmainen persoona, jolloin apua ongelmanratkaisussa voidaan hakea etenkin erilaisista ihmisen käyttäytymistä, persoonaa ja vuorovaikutusta selittävästä psykologian teorioista. Anita Sipilän (2011) mukaan psykososiaalisen työn voi nähdä ongelmanratkaisuprosessina. Toiminnan tavoitteena on muutos. Tähän muutoksen liittyvä kasvu tuottaa samalla ihmisen persoonaan liittyvää kasvua. Sipilä on sitä mieltä, ettei sosiaalityö ole riittävästi noteerannut transaktioanalyysia, joka tarjoaisi teorian ihmisen psykologisesta rakenteesta ohjaamassa käyttäytymistä ja vuorovaikutusta. Tärkeää on myös psykodynaaminen tieto, joka mahdollistaa ihmisen kokemisen ja kärsimyksen käsittämistä. Psykodynaamisella tiedolla on suuri rooli ihmisen persoonallisuuden ymmärtämisessä. (Sipilä, A. 2011, 53, 57–59.) Tekstissä vertikaalinen tieto suuntaa asetelmaan ylhäältä alaspäin ja erottaa näin asiantuntijan ja asiakkaan rooleja toisistaan. Menetelmän merkityksessä psykososiaaliseen sosiaalityöhön rakentuu asetelma, jossa ihmisen olemus on pitkälti jo ennen kohtaamista valmiiksi etukäteen

tiedetty ja jo valmiina sosiaalityöntekijää vastassa, kun hän – asiakas- tai ratkaisukeskeisesti – lähestyy tilannetta. Tekstin puhe on ongelma- ja ratkaisukeskeistä.

Persoonallisuuden häiriöt ovat usein seurausta epäonnistuneesta kehitys- ja kasvuprosessista. Mikäli sosiaalityöntekijä lähtee asiakassuhteesta liikkeelle vain ratkaisukeskeisyyden ja tämän hetken pohjalta, hän saattaa syyllistää itseään, jos kaikki ei sujukaan, vaikka hänen lähestymistapansa olisi asiakaslähtöinen. Tällöin jää tiedostamatta se, mikä on asiakkaan impulsiivisen ja usein aggressiivisen käyttäytymisen taustalla. Voi olla kysymys sukupolvien mittaisesta asiakkuudesta ja sosiaalisesta perimästä - - . (Sipilä, A. 2011, 53.)

Tässä ihmisen on siis tiedetty olevan epäonnistunut suhteessa johonkin kasvuun tai kehitykseen. Psykososiaalisen sosiaalityön asiakkaan on tiedetty käyttäytyvän usein tietyllä tavalla. Käyttäytymisen taustatekijöillekin esitetään valmiita raameja jo ennen kohtaamista. Syitä käytökselle haetaan muun muassa ongelmien hankaluudesta ja ylisukupolvisuudesta. Ylisukupolviset ongelmat, persoonallisuuden häiriöt ja epäonnistuneet kasvu- ja kehitysprosessit rakentuvat tekstiin odottamaan ratkaisijaa, joka puolestaan on kuvattu tekstissä menetelmällisten toimiensa kautta. Tällä tavoin teksti rakentaa menetelmään eroa asiakkaan ja työntekijän toimijuuden ja tiedon välille kohtaamisessa. On varmasti totta, että sosiaalityön haastavassa käytännössä sosiaalityöntekijällä saattaa usein olla tunne asiakkaan ongelmien pitkittymisestä, jolloin työntekijästä voi alkaa tuntua siltä, ettei asiakas ymmärrä omaa, läheisten tai ympäristönsä parasta. Mutta edellisessäkin aineisto-otteessa ei ole kyse sosiaalityön vuorovaikutuksen kautta heränneestä työntekijän tunteesta, vaan menetelmällisen vuorovaikutuksen taustoilla siitä, että työn kohde on jo ennen tätä kohtaamista kuvattu tietynlaisena, olevan odottamassa tuloksia. Seuraavaksi tässä kuvattuun hierarkkiseen asiakkuus-asiantuntijuusasetelmaan yhdistyy psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutuksen toiminnan kuvaus välineellisenä menetelmänä ja terapeutisuuden merkitys yksipuolisena teknisenä suoritteena.

6.2 Vuorovaikutus menetelmänä ja tekninen terapeutisuus

Siinä kohdin, kun keskustelussa rakennetaan menetelmää, teksteissä kavennetaan sosiaalityön vuorovaikutuksen merkitystä. Teksteissä vähätellään vuorovaikutuksen

merkitystä, koska menetelmä rakentuu erottuakseen vuorovaikutuksesta käytäntönä. Menetelmä muodostuu ja pätevoittää itsensä ottamalla käytäntöä haltuun. Menetelmä pyrkii riisumaan käytännön epävarmuudesta ja näin lanseeraamaan vuorovaikutuksen omaksi pätevyysalueekseen. Tämän johdosta menetelmä näkee psykososiaalisen työn kohtaamisen avoimuuden, yhteisyyden ja tulosten epävarmuuden ongelmallisena. Tästä puolestaan johtuu se, että aineistossa asiakkaan ja työntekijän yhteinen toiminta ja keskustelu saavat menetelmän ja käytännön merkityksessä eri merkityksensä.

Suomalaisen psykososiaalisen sosiaalityön keskustelun alussa Jorma Sipilä (1989) havainnoi työmuotoon liittämiään teknistä ja hermeneuttista mallia kuvaamalla, että niiden mukaiset erilaiset terapiasuuntaukset rakentavat erilaisen suhteen kohtaamisen osapuolten välille. Eroja ilmenee vuorovaikutuksen vastavuoroisuudessa ja avoimuudessa. Sipilän mukaan teknisen työotteen mallina toimii biolääketieteen ja sosiaaliteknokratian mukaisesti asiakasta tavallaan väistämättä objektivoinva työote. (Sipilä, J. 1989, 227.) Tekstissä teknisen työotteen mukainen kohtaaminen rakentuu selvästi välineelliseksi menetelmäksi, jolloin työotteen ongelmat ovat ilmeisen vakavia sosiaalityön asiakas-työntekijäsuhteen kannalta.

Teknisen mallin heikkouksia ovat asiakkaan objektivointi, hänen elämänyhteyksiensä sivuuttaminen, valta- ja riippuvuussuhteen synty ja niihin liittyen asiakkaistuminen. (Sipilä, J. 1989, 227).

Lienee selvää, ettei malli, jossa esimerkiksi asiakkaan elämänyhteys tulee ohitetuksi, kuvaa minkäänlaista tavoiteltavaa tai hyväksyttävää psykososiaalisen sosiaalityön kasvokkaista vuorovaikutussuhdetta. Ehkäpä Sipilän tarkoituksena nimenomaan onkin varoittaa teknisen mallin vaaroista, silti myös tekninen työote ulotetaan kuvaamaan psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutussuhdetta. Jos edellä teknisen mallin ongelmat ovat erityisen vakavia hyvän vuorovaikutussuhteen kannalta, ovat hermeneuttisen mallin ongelmat toisaalla.

Hermeneuttisen mallin ongelmana puolestaan on tietty tavoitteettomuus ja sen seurauksena normalisointitulosten saavuttamisen epävarmuus (Sipilä, J. 1989, 227).

Analyysin alkuun ihmetystä herättää, miksi myös tekniselle vaihtoehtoisena esitettyä hermeneuttista työtappaa arvioidaan teknisen mallin näkökulmasta. Tekstin

ymmärtämisen kannalta on merkillistä, miksi epävarmuutta kuvataan hermeneuttisen mallin heikkoutena eikä sen vahvuutena. Vasta kun analyysissa psykososiaalisen sosiaalityön keskustelusta hahmottuu vuorovaikutuksen merkitys menetelmänä, asia muodostuu ymmärrettäväksi. Menetelmän merkityksessä normalisointitavoitteen arvottaminen ja työntekijän toimijuuden korostaminen rakentavat eroa asiakkuuden ja asiantuntijuuden välille molempien työotteiden kuvauksissa.

Jos työn kohteeksi taas katsotaan kokonainen ihminen, voitetaan jotain kokonaisuymmärryksessä mutta hävitään työn teknisissä edellytyksissä. Jos ihmisestä ei tehdä manipuloitavaa kohdetta, jää muutostyön välineeksi kommunikaatioprosessi. Sen piirissä ei tehokkaita teknologioita enää ole. (Sipilä, J. 1989, 227–228.)

Merkille pantavaa on, että edellä hermeneuttisen mallin merkityksessä vuorovaikutusprosessi on edelleen nähty työssä välineenä. Välineellisyyttä korostaa vielä lisää se, että ihmisten keskinäistä vuorovaikutusta kiinteästi koskeva epävarmuus on nähty työssä heikkoutena. Lisäksi muutos työn yksipuolisena suuntana on jo valmiiksi odottamassa työtä ohjaavana periaatteena. Tekstissä hermeneuttisen mallin esitetään erottautuvan teknisestä, mutta samalla tekstin asennoituminen juuri epävarmuutta ja yhteistä tietoa korostavaan avoimeen ja tasavertaiseen lähtökohtaan on huomattavan negatiivinen. Hermeneuttisen työtavan esitetään lähtevän liikkeelle ihmisen kokonaisuuden huomioivasta ja juuri tästä epävarmuuden lähtökohdasta. Jos vuorovaikutuksen merkitys tässä kohdin tekstiä olisi käytäntö eli työn lähtökohta, miten se voisi samalla olla sen heikkous. Toisin sanoen, kun ihmisyyteen liittyvien ongelmien poistaminen on epävarmaa, niin miksei malli, joka nämä piirteet nimenomaan tunnustaa, ole psykososiaalisen työn vahvuutena vaan sen heikkoutena. Kun tämän vielä yhdistää siihen, että samalla tekstissä arvotetaan työn normalisointitehtävää, niin tekstissä ei kuitenkaan esitettyä symmetristä asetelmaa hermeneuttiseenkaan työotteeseen rakenneta.

Molemmissa sekä teknisessä että hermeneuttisessa työotteessa rakennetaan lähinnä vuorovaikutuksen merkitystä menetelmänä, jolloin vuorovaikutuksen avoimuus nähdään heikkoutena ja vuorovaikutus itsessään työssä riittämättömänä. Keskusteltaessa psykososiaalisesta sosiaalityöstä kavennetaan vuorovaikutuksen merkitystä osana psykososiaalista työskentelyä. Granfeltin tekstin selvänä tavoitteena

on eron tekeminen sosiaalityön psykososiaalisen ja psykoterapian välille. Tästä tavoitteesta tekstissä haetaan – sosiaalityön terapeuttisuuden kuvailussa – eroa vuorovaikutuksen merkityksestä.

Psykososiaalisessa työssä ei siis asiakassuhde ole yhtä korostunut kuin psykoterapiassa. Myöskään ainutkertaisuus ei ole yhtä painokkaasti esillä, sillä sosiaalinen resurssointi vähentää asiakkaan ja sosiaalityöntekijän henkilökohtaista merkitystä. (Granfelt 1993, 215–216.)

Taas, jos vuorovaikutuksen merkitys edellä olisi työn, tiedon ja toiminnan oleellinen lähtöpiste – eli sanalla sanoen käytäntö –, josta vasta kaikki kohtaamisen merkitykset asetelmaan suuntavat, ei tekstissä tällöin olisi mitään mieltä kaventaa työntekijän persoonan tai työn vuorovaikutussuhteen merkitystä. Sen sijaan menetelmän merkityksessä psykososiaalisen sosiaalityön sosiaalipoliittinen elementti kaventaa työn ainutkertaisuuden, henkilökohtaisuuden ja työntekijän oman persoonallisuuden merkitystä. Menetelmässä vuorovaikutus on sosiaalityön tavoitteiden tai muiden sosiaalityön elementtien toteuttamisen kohta.

Psykososiaalisessa työssä painopiste ei ole niin voimakkaasti asiakassuhteessa, vaan käytettävissä on sosiaalipalveluja, sosiaalista ympäristöä voidaan hyödyntää ja ylipäänsä voidaan keskittyä laaja-alaisesti asiakkaan sosiaaliseen tilanteeseen. (Granfelt 1993, 219.)

Tekstin tarkoituksena tuskin on ollut vähätellä sosiaalityön käytäntöä osana psykososiaalisen rakentamista. Mutta vuorovaikutuksen ymmärtäminen menetelmänä vähättelee vuorovaikutuksen merkitystä käytäntönä. Menetelmä rakentuu keskusteluun juuri siten, että se ottaa ihmisten välisen kohtaamisen avoimuutta ja epävarmuutta haltuunsa vertikaalisen tiedon kulun kautta. Vertikaalinen tiedon kulku rakentuu keskusteluun tekstien painottaessa asiakas-työntekijä kohtaamisessa tieteellistä teoreettista tietoa tai asiantuntijan taholta suuntaavia merkityksiä.

Toisaalta psykososiaalisen lähestymistavan keskeinen ekspertiisi paikantuu yleisen terapeuttisen työskentelyn tavoin vuorovaikutustaitoihin. Etsittäessä ratkaisua asiakkaan tilanteeseen, muutosta pyritään vähintäänkin tukemaan vuorovaikutustaitojen avulla. - - Terapeuttinen keskustelu ja siinä välittyvät vuorovaikutustaidot saattavat pitää sisällään erilaisia auttamistyön

menetelmiä, kuten yksilö-, perhe-, ryhmä-, ja verkostotyön malleja, mutta myös käytännöllisiä asioiden ja ongelmien ratkaisemiseen kohdistuvia tehtäviä. (Toikko 1997, 180–181).

Toikko ei avaa tekstissään ekspertiisin tarkoitetta, mutta jos eksperti on sama kuin asiantuntija, tarkoittaa ekspertiisi asiantuntijan taitoina ilmenevää asiantuntijuutta. Kun tekstissä vuorovaikutustaidot ovat sosiaalityöntekijän ekspertiisi, mihin rooliin tämä jättää kohtaamisen toisen osapuolen? Toisin sanoen, miten tasavertainen yhteinen merkitys mahdollistuu vuorovaikutuksessa, johon liittyvät taidot ovat toisen hallussa ja kuvaavat vain toisen osapuolen asiantuntijuutta. Yhteistä merkitystä korostaessa tulisi varmasti voida sanoa, että vuorovaikutus on molempien ekspertiisiä. Mutta tällöin tietysti koko ekspertiisin käsite menettää tekstissä merkityksensä. Ekspertiisin käsitteen esiintyminen tekstissä vuorovaikutustaitojen kohdalla onkin ymmärrettävä lähinnä siten, että sen avulla teksti rakentaa psykososiaalisen vuorovaikutuksen merkityksestä menetelmää.

On selvää, että – niin sosiaalityöntekijä kuin kuka tahansa muukin – ihminen tarvitsee tietyn määrän vuorovaikutustaitoja onnistuakseen edes välttävästi ja tarpeen mukaisesti keskinäisessä vuorovaikutusprosessissa. Mutta se, että psykososiaalisen terapeutin työn keskeisenä tunnusmerkkinä on nimenomaan suhteen toisen osapuolen ekspertiisi tarkoittaen tämän vuorovaikutustaitoja, rakentaa keskusteluun hierarkkista kuvaa vuorovaikutuksesta sosiaalityön menetelmänä. Tälle vastakkainen horisontaalinen dialoginen vuorovaikutus käytäntönä korostaisi kohtaamisen molempien osapuolten vuorovaikutustaitoja, siis tasavertaisuutta, jolloin vasta tilanteisuus osoittaa vuorovaikutustaitojen onnistumisen. Toikko esittää tekstissään vielä, että vaikka ongelmanmäärittely on aiempaa enemmän avoimuutta korostavan konstruktionistisen todellisuuskäsityksen mukaista, teoreettis-metodisesti terapeutin työn näkökulmasta keskeistä on juuri ongelmanmäärittely (Toikko 1997, 176–178).

Ongelmanmäärittely liittyy terapiatyön tavoitteellisuuteen ja suunnitelmallisuuteen, ongelma antaa terapeutille työlle mielen ja tarkoituksen (Toikko 1997, 178).

Menetelmän merkityksessä vuorovaikutuksen avoimuutta ei uloteta koskemaan terapiatyön ongelmanmäärittelyä toimintana, sillä juuri ongelmanmäärittely ohjaa vahvasti menetelmällisesti ymmärrettyä auttamistyön toimintaa jo valmiiksi ennen kohtaamisen hetkeä. Menetelmässä muutos suuntaa tilanteeseen asiantuntijan toimien taholta, jolloin muutoksen nähdään koskettavan yksipuolisesti vain asiakasta. Tällä tavoin menetelmä hakee eroa asiakkaan ja työntekijän kohtaamisen avoimuuteen, jota asiantuntijuuden korostaminen keskustelussa vielä vahvistaa. Keskustelussa tasavertaisuus on vuorovaikutuksen merkityksessä poissa, kun vain kohtaamisen toisen osapuolen toimijuutta korostetaan.

Sen sijaan psykososiaalisessa työssä työntekijältä vaaditaan erityistä kykyä paneutua asiakkaan tilanteeseen ja myös kykyä ymmärtää hänen subjektiivista kokemusmaailmaansa (Raunio 2009, 181).

Tässä vertikaalinen tieto suuntaa kohtaamiseen asiantuntijan merkityksistä ja rakentaa näin psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutuksesta menetelmää. Psykososiaalisen työn vuorovaikutus menetelmänä kohdistaa asiantuntijaan spesifejä vaatimuksia. Työntekijän tulee hallita menetelmiä ja osata ratkaista ihmisen ongelmia kohtaamisessa. Työntekijältä vaaditaan asiantuntemusta ongelmista, jolloin terapeutiseen psykososiaaliseen sosiaalityöhön liittyy asiakasta kokonaisvaltaisesti huomioiva ja ymmärtämään pyrkivä työote. Tästä työotteesta Raunio käyttää Jorma Sipilän tapaan nimitystä hermeneuttinen työote. (Emt., 178, 181.) Raunio käsittelee tekstissään psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutuksen mahdollisia ongelmakohtia ja tarjoilee niihin myös ratkaisuehdotuksia.

Psykososiaalisessa työssä hermeneuttisen työotteen esteeksi voi muodostua työntekijän asemasta johtuva vaikeus ymmärtää asiakasta. - - Tärkeää on, että työntekijä on työstänyt omat kokemuksensa. Tämä mahdollistaa kokemusten käytön toisen ihmisen ymmärtämisen välineenä muissakin kuin vain identtisissä tapauksissa. - - Etenkin työntekijän näkökulmasta psykososiaaliselle työlle ominainen tiivis vuorovaikutus voidaan kokea rasitteeksi. Liiallinen rasitus on vältettävissä pitämällä ammatillista etäisyyttä. - - Itse asiassa myös byrokraattinen organisaatio tuo psykososiaaliseen asiakastyöhön etäisyyttä. (Raunio 2009, 181–183.)

Työotteen esteeksi voi siis joskus muodostua työntekijän vaikeus ymmärtää asiakasta. Lisäksi tiivis vuorovaikutus voi aiheuttaa ongelman. Näiden kahden ongelman lisäksi myös kolmas asiakkaan kohtaamiseen liittyvä ongelma on vuorovaikutuksen menetelmälliseen merkitykseen sisään kirjoitettuna.

Sosiaalityöntekijä on kuitenkin ammatillinen asiantuntija, jonka tehtävänä on muutoksen toteuttaminen asiakkaan elämässä. Koska elämän kokonaisvaltainen muuttaminen yhdellä kertaa on ilmeisen utopistista, tulee pohtia niitä ihmisen ja ympäristön vuorovaikutuksen strategisia kohtia, joihin vaikuttamalla ongelmia voidaan lähteä purkamaan. (Raunio 2009, 181.)

Erotuksena menetelmästä vuorovaikutuksen merkitys käytäntönä hyväksyy kohtaamisen avoimuuden työn periaatteeksi, jolloin toisen ihmisen suora ymmärtäminen tunnustettaisiin aina vaikeaksi, toisen muuttaminen mahdottomaksi ja omatkin kokemukset jatkuvasti muuttuviksi ja siten myös aina uudestaan työstettäviksi. Sen sijaan psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutuksessa menetelmänä asiantuntija käyttää vuorovaikutustilannetta. Hän ratkaisee asiakkaan ongelmia ja toteuttaa muutosta tämän elämässä, jolloin ongelmalliseksi voi muodostua juuri tiivis vuorovaikutus, vaikeus ymmärtää toista ja kaiken muuttaminen kerralla. Nähdäkseni sosiaalityön käytännössä näitäkin suurempi ongelma muutoksen mahdollisuudelle voi muodostua joskus jo siitä, ettei vuorovaikutusta ole nähty sosiaalityön lähtökohtana, käytäntönä. Tällöin muutoksen suuntaa, tarpeellisuutta tai työn merkityksiä ei ole tarpeen kysyä asianomaiselta eli asiakkaalta itseltään, sillä muutos on jo ennalta päätetty työntekijän sisäisessä dialogissa. Menetelmässä psykososiaalisen sosiaalityön terapeutin dialogi tarkoittaakin asiakkaan ja työntekijän yhteisen dialogin sijaan lähinnä työntekijän omaa sisäistä dialogia.

Anita Sipilä (2011) esittää psykososiaalisen sosiaalityön tehtävänä ihmisen persoonallisuuden kokonaisvaltaisen kehittämisen tukemalla sosiaalisia suhteita. Työn asiakaskohtaamisessa työntekijä antaa asiakkaalle uusia näkökulmia ja välineitä, joilla asiakas voi ohjailta omaa toimintaansa. Psykososiaalinen työ on ongelmanratkaisuprosessin läpiviemistä. (Sipilä, A. 2011, 54–59.) Tekstissä vain asiakasta ja tämän elämää koskeva yksipuolinen muutos on psykososiaalisen työn suuntana ja tavoitteena jo valmiiksi päätetty, sillä tavoite kuuluu valmiina auttamistyön lähtökohtaan. Menetelmän merkityksessä dialoginen keskustelu

tarkoittaa työntekijän taholta asiakkaalle tarjottuja näkökulmia. Keskustelun osana alusta saakka mukana kulkeneet sekä vuorovaikutuksen merkitys menetelmänä että terapeutisuuden merkitys yksipuolisena teknisenä toimintana tulevat havainnollisesti esille seuraavassa aineisto-otteessa, jossa psykososiaaliseen työhön liittyvä terapeutinen keskustelu tarkoittaa samaa kuin vain kohtaamisen toisen osapuolen taidot.

Muutostyön onnistumisen edellytyksenä on Perlmanin (1979) mukaan tunnekosketus. Asiakasta voimaannuttava terapeutinen keskustelu on sosiaalityöntekijän vuorovaikutustaitoja, joiden avulla haetaan ratkaisua asiakkaan tilanteeseen. (Sipilä, A. 2011, 59.)

Vuorovaikutus käytäntönä korostaisi keskustelun koostuvan vähintään kahdesta toimijaosapuolesta. Sen sijaan menetelmä korostaa vain asiantuntijan toimijuutta keskustelun merkityksessä. Yleisesti sosiaalityössä tunnustetaan edellä esiintynyt asiakkaan voimaantuminen työn tavoitteena. Voimaantumiselle vaihtoehtoisena käsitteenä on pohdittu muun muassa valtautumisen käsitettä. Molempien alkuperä on englannin kielen sanassa empowerment (ks. Juhila 2006; 120; Hokkanen 2009, 315–334; Seikkula & Arnkil 2009, 168.). Ilmaistiinpa työn tavoite keskustelussa millä sanalla tahansa, edellisessäkin aineisto-otteessa vuorovaikutuksen merkitys on menetelmä ja väline toiminnassa, jolloin terapeutisuuskin määrittyy yksipuoliseksi toiminnaksi. Analyysissa on nyt kuvattu suomalaisen psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutuksen merkitys menetelmänä.

Tämän tutkimuksen tutkimusasetelmassa esitetyt ja toisistaan poikkeavat sosiaalityön vuorovaikutuksen merkitykset ovat olennainen osana sosiaalityön käytäntöä (Walls 1986, 118–121; Toikko 1997, 178–179; Raitakari 2002, 45; Juhila 2006, 258). Myös seuraavassa luvussa havainnoitava vuorovaikutuksen merkitys käytäntönä ja tässä luvussa kuvattu vuorovaikutuksen merkitys menetelmänä ovat osa sosiaalityön käytäntöä. Sosiaalityössä menetelmällinen vuorovaikutustilanne voi olla esimerkiksi kiinnityttäessä päätöksentekoon tai sen valmisteluun toiminnassa. Päätösten taustaksi ja perustelemiseksi tarvitaan yhteiskunnallista ja tieteellistä tietoa. Tällöin nämä tiedot ovat ensisijaisesti juuri päätöksentekijän eli asiantuntijan käyttämiä tietoja. Tieto on siten vertikaalista, joten hierarkkisuuskin on läsnä. Kyse ei tässä tapauksessa suinkaan ole lähinnä ja ennen kaikkea monimielisestä konstruktionistisesta todellisuuden

tulkinnasta, vaan objektiivisesta lainsäädäntöön pohjaavasta arviosta, jonka pohjalta päätös tehdään. Onkin hyvä muistaa erityisesti kaksi asiaa, kun tässä luvussa esitetyn kokonaisuuden osaelementit ja kieli voivat näyttäytyä osin kriittisessäkin valossa. Ensinnä, kieli syntyy aina suhteessa aikaansa. Toiseksi, vuorovaikutus menetelmänä on erottamaton ja olennainen osa sosiaalityön käytäntöä. Kokonaisuudesta ei tule hankkiutua eroon, tulee vain tuoda se esille, tarkistaa sen osia ja toimintaa.

Vuorovaikutus menetelmänä on siis kiinteä osa sosiaalityön käytäntöä ja yhdenkin asiakas kohtaamisen aikana toiseksi vaihtuva näkökulma kohtaamiseen. Sosiaalityössä esiintyy usein erilaisia tavoitteita ja intressejä toiminnalle. Vaihtelevuus tarkoittaa sosiaalityön tilanteista vaihtelevuutta. (ks. Juhila 2006, 243–246). Koska vuorovaikutus menetelmänä on osa sosiaalityön käytäntöä, se on myös olennainen osa alan tietotuotannon tekstejä. Sen sijaan tämäkään ymmärrys vuorovaikutuksesta ei tarvitse pohjilleen asiakasta jo valmiiksi tietynlaiseksi olemuksellistavaa kuvausta. Ihminen ei ole koskaan jo valmiiksi toisen taholta tiedetty. Tuskin muutenkaan sosiaalityön käytännössä on tarpeen jaotella sosiaalityön tarpeessa olevaa ihmistä aineellisen varannon mukaan, tai mitä huono-osainen teksteissä sitten ikinä tarkoittaakaan. Yhteiskunnan valta-aseman ja rahavarantojen keskiössäkin voidaan tarvita nimenomaan sosiaalityötä. Tulee myös muistaa, ettei ihminen juurikaan etsi tilanteelleen ja elämälleen vain teknistä osaamista vaan myös merkityksiä ja vastuusuhteita (Lindqvist 1986, 37).

7 Psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutus käytäntönä

7.1 Asiakas ja työntekijä tiedon ja vallan jakajina

Käytännön merkityksessä kohtaamisen tieto ei suuntaa vertikaalisti ylhäältä alaspäin vaan horisontaalisesti vuorovaikutuksesta. Keskustelussa tämän käytännöstä suuntaavan tiedon kautta rakentuu se osa psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutuksen merkitystä, joka ei ymmärrä asiakasta jo valmiiksi olemuksellisesti vajavaisena ja ongelmaisena työn kohteena. Vuorovaikutuksen merkitys käytäntönä esitetään tässä luvussa kuvaamalla ensin tasavertaista ja yhteistä asiakkaan ja työntekijän välistä toimijuus- ja kohtaamisasetelmaa. Tämän jälkeen valotetaan tälle tasavertaisuuden ja avoimuuden periaatteelle rakentuvaa psykososiaalisen työn vuorovaikutuksellista toiminnan kuvausta.

Suomalaisen psykososiaalisen sosiaalityön keskustelussa rakentuu siis samalla täysin edellisen luvun hierarkkisesta vuorovaikutussuhteesta poikkeava asiakkaan ja työntekijän kohtaamisasetelma ja vuorovaikutuksen merkitys. Jorma Sipilän tekstin alku- ja loppupuolella psykososiaalisen sosiaalityön lähtökohta on asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutussuhde.

Pidän tavattoman tärkeänä, että sosiaalityö tunnustetaan kommunikatiiviseksi työksi, silloin kun se sitä on. - - Tärkein ehto lienee vuorovaikutussuhteen merkitys. Riittävän pitkäaikainen, luotettava suhde työntekijän ja asiakkaan välillä on systeemin infrastruktuuri - -. (Sipilä, J. 1989, 228.)

Tässä vuorovaikutuksen voi ymmärtää psykososiaalisen sosiaalityön olennaiseksi perustaksi ja lähtökohdaksi. Vuorovaikutussuhteen kuvaus rakentaa ja korostaa asiakkaan ja työntekijän kohtaamisen molemminpuolisuutta ja tasavertaisuutta. Tämän jälkeen Granfelt selvästi liittää avoimen vuorovaikutuksen psykososiaalisen työn keskeiseksi määreeksi, kun hän rakentaa keskusteluun vuorovaikutuksen merkitystä käytäntönä. Tasavertainen kohtaamisasetelma tuotetaan tekstiin horisontaalisen tiedon kuvauksen kautta. Granfelt muun muassa esittää, ettei pelkkä teoreettinen tieto ole riittävää psykososiaalisen sosiaalityön käytännön kannalta. (Granfelt 1993, 209, 212, 216.)

Asiakaskeskeiseen sosiaalityöhön kuuluu psykososiaalinen ajatus: tunteva ja toimiva ihminen sosiaalisessa tilanteessa (Granfelt 1993, 223).

Horisontaalisesti suuntaavan tiedon kautta rakentuva vuorovaikutussuhde tarkastelee ihmistä tilanteisesti, ei niinkään teoreettisen tieteellisen tiedon näkökulmasta. Horisontaalisen tiedon kautta psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutuksen merkitykseen rakentuu kohtaamisen asetelma, jossa reflektoidaan työn, tiedon ja vallan elementtejä. Granfelt esimerkiksi nostaa esiin kysymyksen siitä, kuka määrittelee ongelmat ja painottaa, ettei psykososiaaliseen tule kirjoittaa jälleen uutta erityisryhmää, joka on vailla terapian kaltaista orientaatiota (Granfelt 1993, 222–223). Seuraavassa aineisto-otteessa hän reflektoi ja arvioi psykososiaalisen sosiaalityön kirjallisuutta ja ajattelee työmuotoa suomalaisen sosiaalityön näkökulmasta.

Psykososiaalisen työn kirjallisuudesta puuttuu analyttisuutta sekä kriittinen ote toiminnan perusteiden ja toteuttamisedellytysten erittelystä. Tärkeä

kysymys on myös se, millainen ihmiskäsitys on psykososiaalisen työn taustalla. Entä johtaako sinänsä tarkoituksenmukaisesti huono-osaisten ryhmien lähtökohtiin paneutuva toiminta psykososiaalisen työn kohderyhmien leimaantumiseen? Tuottaako psykososiaalinen työ siis poikkeavuutta? (Granfelt 1993, 206.)

Tekstissä, silloin kun tieto ei ole kohtaamisen toiselta osapuolelta suljettua, tieto tuottaa itsestään selvänä lähtökohtana psykososiaalisen työn toiminnan ja perusteiden arviointia. Kun tieto on liikkeessä, epävarmaa ja yhteistä, se kiinnittää huomionsa jo lähtökohtaisesti ihmisten kohtaamisissa läsnä olevaan valta-asetelmaan. Tämän jälkeen keskustelussa Toikon ohjelmallisena tavoitteena on kehittää suomalaista psykososiaalista sosiaalityötä tasavertaisen asiakas-työntekijäsuhteen periaatteelle. Sosiaalityön asiakkaat eivät välttämättä toimi hierarkkisen suhteen suorien ohjeiden mukaan. (Toikko 1997, 179, 184.) Tasavertaisen suhteen Toikko kiinnittää selkeään ideaan.

Tasavertaisuudella tarkoitan sellaista asiakassuhdetta, jossa asiakkaalla on mahdollisuus itse määritellä oma ongelmansa, mutta myös oma asiakkuutensa (Toikko 1997, 179).

Tässä kohdin keskustelua haetaan eroa sosiaalityön hierarkkisen suhteen merkitykseen. Tekstissä hierarkiaa pyritään murtamaan erityisesti tukeutumalla konstruktionistiseen todellisuuskäsitykseen. Konstruktionistisen perinteen mukaisesti kielellisen todellisuuden nähdään rakentuvan olennaisesti yhteisessä toiminnassa tilanteisesti.

Konstruktionistit havittelevat asiakassuhdetta, joka ei olisi hierarkkinen. - - Työntekijällä ei ole vahvoja ennako-oletuksia muutoksen suunnasta, koska ne tuotetaan vasta yhteisessä keskustelussa. Kielen merkit ja rakenne eivät ole tärkeitä, vaan kielellisesti välitetty ja vuorovaikutuksessa tuotettu merkitys. Koko muutostyön idea perustuu vuorovaikutuksessa rakennettuun merkitykseen ja sen yhteiseen jakamiseen. (Toikko 1997, 179.)

Käytännön tasavertainen kohtaaminen pohjaa avoimuuden ideaan, joka edellä ei vain ota asiakkaan tietoa vastaan, vaan myös merkittäväksi osaksi psykososiaalisen sosiaalityön merkitysten muodostamista. Käytännön merkityksessä sekä asiakas että

tilanteen tieto ja merkitykset nähdään vasta kohtaamisen kautta rakentuvina, jolloin myös asiakas nähdään aktiivisena osana työn toiminnassa. Tällainen tiedon horisontaalinen suuntaaminen tuottaa psykososiaalisen sosiaalityön keskusteluun täysin hierarkkisesta poikkeavan kohtaamisasetelman hyväksyessään psykososiaalisen työn lähtökohdaksi vuorovaikutuksen.

Psykososiaalinen näkökulma painottaa asiakkaaseen yksilönä liittyviä tekijöitä, mutta lähtökohtana on aina yksilön ja sosiaalisen ympäristön vuorovaikutus (Raunio 2009, 178).

Vuorovaikutuksen osapuolet antavat erilaisia merkityksiä asioille monesta syystä. Tästä johtuen Raunio ymmärtää, että on tärkeää välttää asiakkaalle ulkopuolelta annettuja, usein keskiluokkaisia, elämänohjeita ja arvoja. (Raunio 2009, 182.) Vuorovaikutuksen merkityksessä käytäntönä työntekijän taholta asiakkaalle tarjottu ainoa hyväksyttävä elämäntapa aiheuttaa psykososiaaliselle sosiaalityölle ongelman.

Ongelmana voi olla se, ettei asiakkaan omaan elämäntapaan ja kulttuuriin sisältyviä mahdollisuuksia nähdä (Raunio 2009, 182).

Tässä psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutuksen merkitystä kuvastaa reflektiivisyys, joka periaatteellisesti näkee ongelmallisena sen, että kohtaamisen toinen osapuoli tarjoilee toiselle osapuolelle oikeanlaisia elämän ohjeita, jotka saatetaan kokea hyvinkin vieraina. Tämän jälkeen keskustelussa Anita Sipilä korostaa tekstissään etenkin asiakkaan osallisuutta, silloin kun hän rakentaa vuorovaikutuksen merkitykseen tasavertaista asiakkaan ja työntekijän tieto- ja valta-asetelmaa.

Psykososiaalisen työn ammattietiikan perustana on ihmisen kunnioitus - - Lasten ja perheiden asiantuntijuutta ei voi sivuuttaa. Tälle ajattelulle perustuu jaettu asiantuntijuus. (Sipilä, A. 2011, 59.)

Psykososiaaliseen sosiaalityöhön rakentuu vastavuoroinen kohtaamisasetelma. Jaettu asiantuntijuus perustelee tekstiin yhteisen ymmärryksen taustoille dialogisuutta ja ”toisen tiedon” eli asiakkaan tiedon huomioimista. Anita Sipilän tekstissä korostuvat asiakkaan ja työntekijän yhdessä määrittelemät tavoitteet. Sosiaalityölle ominaista on kokonaisvaltainen näkökulma yksilön ja yhteisön suhteeseen. Psykososiaalisessa työssä arvokasta on asiakkaan taito itse selvittää ongelmiaan. Työtä kuvaa hyvin käsite ihmisen elämäntilanne. (Emt., 55–59.)

Siinä pidetään tärkeänä asiakkaan omaa osallisuutta tilannearvion tekemisessä (Sipilä, A. 2011, 56).

Kun edellisen luvun menetelmässä asiakkaan tieto suodatettiin vertikaalisesti työntekijän analyysin ja oman sisäisen dialogin kautta, niin tämän luvun käytännön merkityksen keskiössä ovat tilanteisesti rakentuvat merkitykset. Tiedon suuntaaminen horisontaalisesti käytännöstä tuottaa vuorovaikutuksen merkitykseen tiedon ja vallan reflektiota, joka rakentaa kohtaamisen osapuolten tasavertaista toimijuutta. Tälle tasavertaiselle asetelmalle keskustelussa rakentuu psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutuksen merkitys dialogisena käytäntönä, joka pyrkii toiminnassaan kohti terapeuttisuutta. Käytännössä vuorovaikutus ei ole työntekijän suoritteeseen liittyvä väline. Välineellisyyden sijaan vuorovaikutus on työn lähtökohtana sen itseisarvo, jolloin asiakkaan ja työntekijän kohtaaminen ei ainoastaan välitä työntekijän ja/tai yhteiskunnan arvoja, toimia ja päämääriä, vaan vuorovaikutuksen kautta tieto, ihminen, tavoitteet ja koko psykososiaalinen työ tulevat vasta olemassa olevaksi. Vuorovaikutus on ikään kuin psykososiaalisen sosiaalityön kaikki. Se on käytäntö, joka mahdollistaa – jos mahdollistaa – terapeuttisuuden, sillä käytännön merkityksessä myös työn suunta ja tuloksellisuus hyväksytään avoimina.

7.2 Vuorovaikutus käytäntönä, terapeuttisuus dialogisuutena

Jorma Sipilä tuo esiin, ettei psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutussuhteessa ole olemassa varmuutta työn tuloksellisuuteen. Ihmisen toiminnallinen rakenne ei ole yksiselitteinen ja -ulotteinen prosessi, joten sitä ei myöskään ole ihmisen ongelmien poistaminen. (Sipilä, J. 1989, 224, 228.) Seuraavassa Sipilä kuvaa tähän sopivan psykososiaalisen työn tilanteen.

Joissakin tapauksissa käyttäjä ja ympäristö ovat tyytyväisiä, toisissa ei (Sipilä, J. 1989, 224).

Tässä rakentuva psykososiaalisen vuorovaikutuksen merkitys hyväksyy työn periaatteiksi avoimuuden ja epävarmuuden suhteessa muutokseen. Tekstissä rakennetaan vuorovaikutuksen merkitystä sosiaalityön käytännöksi. Keskustelussa Sipilän jälkeen Granfelt tuo esille psykososiaalisen sosiaalityön terapeuttisuuden kuvauksessa, että työ on hyvin käytännönläheistä toimintaa ilman erityisiä taitoja vain toista osapuolta varten. Työn toiminnassa pohditaan yhdessä arkipäivän todellisuutta.

Tekstissä Granfelt hakee jälleen eroa sosiaalityön ja psykoterapian välille. Jälkimmäisen painopiste on ihmisen psyykkisissä voimavaroissa. (Granfelt 212–219.) Sosiaalityössä ei kiinnitytä vain ihmisen psyykeeseen.

Sen sijaan psykososiaaliseen työhön soveltuu todella hyvin myös ajatus olemisen mahdollisuuksien huomaamisesta. Asiakasta ei nähdä kapeasti ongelmien valossa, vaan ollaan kiinnostuneita hänestä laajemmin ihmisenä. (Granfelt 1993, 216.)

Tässä kohdin keskustelussa ei kiinnitytä yksisuuntaiseen ja kapeakatseiseen ongelmanmäärittelyyn psykososiaalisen työn toiminnassa, vaan terapeutisessa keskustelussa osapuolet etsivät yhdessä merkityksiä. Empaattinen ja eläytyvä kuuntelu on työssä tärkeää, sillä terapeutin keskustelun kautta työntekijä tulee lähelle asiakkaan merkityksiä. Työn voi ymmärtää kokeilukenttänä, joten sen ei tarvitse kadottaa sidettään arkisiin kysymyksiin. (Granfelt 1993, 213, 215–221.) Tällä tavoin tekstistä välittyvä vuorovaikutuksen merkitys rakentuu sosiaalityön avoimeksi käytännöksi, jota Toikko seuraavaksi konstruktionistisen ajattelun kautta keskustelussa korostaa.

Työntekijä pyrkii eroon etukäteisistä hypoteeseista, kaikki todellisuus pyritään luomaan ainoastaan tässä ja nyt. Työntekijät ovat osa terapeutin todellisuuden rakentumista. Keskustelu nähdään yhteisesti tuotettuna tarinana, joka tuottaa uudenlaisia merkityksiä. Parhaimmillaan yhteinen uusi tarina muuttaa ihmisen toimintaa. (Toikko 1997, 177–178.)

Psykososiaalisen työn vuorovaikutuksellisessa kohtaamisessa työntekijä ja asiakas toimivat yhdessä tasavertaisina. Toikko selvittää sosiaalityökeskustelusta, että psykososiaalinen työ on tullut tarkoittamaan tapauskohtaista, alan yleistä lähestymistapaa. Psykososiaalinen työ eroaa muista sosiaalityön toimintatavoista siten, että se painottaa yksilökohtaista ja terapeutista näkökulmaa. Näin psykososiaalinen paikantuu olennaisesti terapeutiseen keskusteluun, jossa henkilökohtainen kontakti liittyy asiakkaan elämäntilanteeseen, yksilöllisyyden ja ainutkertaisuuden huomioimiseen. Tämän kautta psykososiaalinen voidaan määritellä sosiaalityön kasvokkaiseksi vuorovaikutukseksi auttamistyöksi. (Toikko 1997, 180–181.) Toikon tekstin ohjelmallisena tavoitteena on siis muodostaa psykososiaaliseen sosiaalityöhön tasavertainen asiakas-työntekijävuorovaikutussuhde.

Pyrkimys tasavertaisen rooliasetelman luomiseen ja hierarkioiden loiventamiseen voidaan nähdä yleisenä sosiaalityön asettamana ehtona myös psykososiaaliselle lähestymistavalle (Toikko 1997, 184).

Psykososiaalisen sosiaalityön tasavertaisessa kohtaamisessa ihmisyyttä lähestytään kokonaisuutena, mutta ei valmiiksi tietynlaisena. Toikon jälkeenkin keskustelussa näkyy asiakas-työntekijäsuhteen hierarkian murtamisen tavoite. Vaikka Raunio ei tätä eksplisiittisesti esitäkään, rakentaa hän tekstissään kuitenkin psykososiaalisen työn vuorovaikutuksen merkitykseen molemminpuolista toimijuutta.

Työskentelylle on olennaista asiakkaan ja työntekijän välinen kommunikaatio tai dialogi (Raunio 2009, 181).

Tekstissä kommunikaatio tai vuoropuhelu korostaa suhteen molempien osapuolten toimijuutta. Keskustelussa, kun vuorovaikutus on työn lähtökohtana ja kun psykososiaalisen työn normatiivisia elementtejä huomioidaan, rakentavat tekstit hierarkkisuuden hylkäävää vuorovaikutuksen merkitystä käytäntönä. Seuraavaksi Anita Sipilä hahmottelee psykososiaaliseen sosiaalityöhön avointa ja tasavertaista vuorovaikutuksen kuvaa.

Asiakas nähdään myös tekevänä ja toimivana, sosiaalisissa suhteissa ja – tapahtumissa elävänä. Keskeisenä pidetään asiakkaan ja sosiaalityöntekijän kommunikaatiota. - - Asiantuntijakeskeisestä lähestymistavasta on vuosien ajan pyritty siirtymään asiakas- ja perhekeskeiseen toimintatapaan. (Sipilä A. 2011, 56–57.)

Tasavertaisessa kohtaamisessa asiakas ei vain katsele sivusta, vaan on myös tilanteen toimija. Edellä asiantuntijakeskeisyydestä luopuminen sopii yhteen seuraavaksi kuvattavien kumppanuuden ja asiakaskeskeisyyden periaatteiden kanssa.

Psykososiaalisessa työssä korostuu kumppanuus, asiakaskeskeisyys ja dialogisuus. Dialogisuuteen liitetään ihmisten näkeminen aktiivisina toimijoina - - Psykososiaalisen sosiaalityö vahvuus on positiivisessa ja humanistisessa ihmiskuvassa, minkä mukaan ajatellaan, että aina on olemassa muutoksen mahdollisuus. (Sipilä, A. 2011, 58–59.)

Tekstissä kumppanuuden ja asiakaskeskeisyyden periaatteet eivät rakenna eroja asiakkaan ja työntekijän toimijuuden välille kohtaamisessa. Myöskään humanistinen ja positiivinen ihmiskäsitys ei kiinnity ennakolta ihmisen ongelmiin työn lähtökohdissa. Käytännössä psykososiaalisen sosiaalityön ammatillinen asiakas-työntekijäsuhde edellyttää eettistä vastuuta, omien ja erilaisten arvojen ja normien tiedostamisen mahdollisuutta, taitoa kuunnella ja aitoa vuorovaikutussuhdetta (Sipilä, A. 2011, 57–59). On selvää, että edellä rakentuvassa vuorovaikutuksen merkityksessä työntekijä ei etukäteen tiedä tilanteen tai asiakkaan merkityksiä. Keskustelussa rakentuu vuorovaikutuksen merkitys käytäntönä. Tämä on tilanne myös aineiston kuudennessa tekstissä.

Tasavertaista vuorovaikutuksellista käytäntöä rakentaessaan Seikkulan ja Arnkilin (2009) teos pyrkii kyseenalaistamaan perinteistä auttamisammattien yksisuuntaista ongelmapuhetta ja ongelmanmäärittelyä. Tekstissään Seikkula ja Arnkil esittävät, että psykososiaalisessa työskentelyssä on struktuuri, mutta se ei ole ennalta tarkkaan määriteltä. Työn toiminnassa työntekijän on tärkeää kiinnittää huomioita omaan puhetapaansa, sillä diagnostista puhetapaa ei suositeta. (Emt., 43–44, 56–59.) He kuvaavat lisää, miten perinteisessä auttamisammattien ongelmapuheessa moniongelmaista asiakasta tarkastellaan eri suunnista. Tässä puheessa jokainen erikoistunut taho pyrkii saamaan muutosta aikaan asiakkaan elämässä. Ongelmia toiminnassa syntyy silloin kun asiakkaan tilanne ei ammattilaisten toimien seurauksena muutuakaan. (Seikkula & Arnkil 2009, 19–23.)

Mikäli kokonaisuus ei edisty toivotulla tavalla, työntekijät lisäävät yrityksiä muuttaa toisiaan (Seikkula & Arnkil 2009, 21).

Tekstin rakentamassa dialogisessa psykososiaalisessa työssä huomio siirretään pois perinteisestä vain asiakkaan sisäisistä ja oireisiin keskittyvistä hoitomuodoista, joiden Seikkula ja Arnkil myöntävät olevan tietysti koko psykiatrisen teorian perusta. Uudessa ajattelussaan he esittävät, että työn huomio kohdistetaan asiakkaan ongelmista vuorovaikutuksen rajalle, jolloin muutos voi alkaa myös työntekijän toiminnan muuttamisesta, ja huomio myös kiinnittyy tähän entistä enemmän. Dialogisuudessa vuorovaikutuksen yksi osapuoli ei kontrolloi vuorovaikutustilannetta, sillä tavoitteena on keskinäisen ymmärryksen luominen. (Seikkula & Arnkil 2009, 25–29.) Tasavertaisissa asiakkaiden ja työntekijöiden kohtaamisissa hylätään ehdoton

hierarkkinen rajanveto asiantuntijan ja ei-asiantuntijan välillä, jolloin teksti kääntää huomion myös työntekijään osana psykososiaalisen työn vuorovaikutuksellista toimintaa.

Sellainen ongelmapuhe, jossa ammattilaiset kokoontuvat erittelemään asiakkaan ongelmia, korvautui puheella, jossa ammattilaiset pohtivat, mitä voisivat tehdä sopivasti toisin – kuunnellen toistensa ennakoitunteja. (Seikkula & Arnkil 2009, 22.)

Seikkulan ja Arnkilin teos on syntynyt osana hoitokäytäntöjä, kuten edellisestä aineisto-otteesta voi havaita. He esittävät tekstissään, että ongelmanmäärittelystä luopuminen on osoittanut, että verkostokokoukset ovat teoista koostuvaa toimintaa, eikä niissä edes voinut olla yhteistä ongelmaa, jota määritellä. Ongelmanmäärittelyssä esiintyy näennäisselkeyttä. Ongelma on vain asiakkaan pulma, ei työntekijän. Kuitenkin sosiaalityöntekijän pulma ei ole sama kuin lääkärin. Tämän lisäksi ei myöskään ole olemassa yhteistä perheen ongelmaa. Ongelmat sivuavat toisiaan, mutta eivät ole yhtäläisiä vaan verkostomaisia ja näkökulmasta riippuvaisia. Sen sijaan yhteinen ongelmanmäärittely vihjaa vain yhdestä tarkastelupisteestä. (Emt., 19–23, 36–37.) Tekstissä asiakkaan ja työntekijän kohtaamisia ei nähdä ulkoapäin jähmeinä tapahtumina, koska myös työntekijä tuo vuorovaikutukseen huomaamattaan kaikuja muista suhteistaan. Teksti murtaa hierarkiaa psykososiaalisen työn tiedon, vallan ja toimijuuden kuvauksessaan.

Jaetun kokemuksen ja yhteisen kielialueen muodostuminen ei ole ammatillinen temppu, joka voidaan toteuttaa soveltamalla metodia oikein (Seikkula & Arnkil 2009, 102).

Vertikaalinen tieto ei siis asetu tekstiin kuvaamaan työn toimintaa. Jaetun asiantuntijuuden mukaisessa vuorovaikutuksessa työntekijä ei ole yksin se, jonka taholta muutos suuntaa kohtaamisessa kohti asiakasta. Vuorovaikutuksen merkitys käytäntönä tulee esiin havainnollisesti tekstin rakentamassa monologisuuden ja dialogisuuden vertailussa. Monologisissa päättelyissä jollakin taholla on hierarkkinen määrittelyvalta kohtaamisen merkityksissä.

Monologisessa keskustelussa päähuomio pysyy asiakkaan käyttäytymisessä ja sen diagnosoimisessa. Tällaista keskustelua työntekijä ohjaa omassa

päässään, koska hänen pitää ajatuksissaan palauttaa annettu vastaus siihen ammatilliseen karttaan, jolla luodaan merkitykset tehdyille havainnoille. (Seikkula & Arnkil 2009, 98.)

Tästä erotuksena ja tälle vastakkaisena dialogisessa kohtaamisessa työntekijä ei pyri yksin omien havaintojensa perusteella määrittämään sitä, mistä asiassa on kysymys, vaan hän on osana ja mukana vuorovaikutusta.

Samastumisessa ja vuorovaikutuskuvioiden toistamisessa ei ole mitään periaatteellisesti pulmallista. Pulmallista on se, että ammattiauttajilta saattaa jäädä joskus huomaamatta, että he myös ovat tällaisissa inhimillisissä prosesseissa mukana, - -. (Seikkula & Arnkil 2009, 44.)

Monologisuus eroaa dialogisuudesta myös ammattikäytännöissä. Monologisuudelle vastakkaisena dialogisessa keskustelussa siirrytään ajattelemaan ja rakentamaan merkityksiä yhdessä. Merkitykset rakentuvat sosiaalisesti. Dialogisuudessa keskeistä on moniäänisyyteen perustuva epävarmuuden sietäminen. Tämä ilmenee työssä siinä, ettei ongelmien tarkka määrittely ole edes alussa tavoitteena. Myöskään jakoa terveisiin ja sairaisiin ihmisiin ei tehdä. (Seikkula & Arnkil 2009, 85–87, 89–98.) Seikkula ja Arnkil vertaavat myös, että kun esimerkiksi systeemisen perheterapian tavoitteena on löytää perheen toimintaa ohjaava yhteinen sääntö, jolloin työn kohde voi sijaita keskustelun ulkopuolella, niin dialogisen terapian näkökulmasta kaikki olennainen on läsnä keskustelussa itsessään. Dialogisuudessa ongelmien oireet nähdään asettuneita ihmisen ruumiiseen ja kriisit ovat eräänlaista ihmisen kehityksen pysähtymistä. Muutos voi tapahtua vuorovaikutuksessa yhteisen vastavuoroisen kehityksen kautta löytämällä sanat kokemuksille. (Emt., 111, 124.) Tekstissä dialogisuus nähdään sekä psykosiaalisen työn toiminnan lähtökohtana että myöskin muutoksen edellytyksenä. Viimeiseksi esitettävä aineisto-ote kuvaa hyvin dialogisuuteen perustuvaa vuorovaikutuksellista kohtaamista.

Kieli, jossa ymmärrämme ahdinkotilanteeseen liittyvät ilmiöt, syntyy keskusteluun osallistujien välissä ihmisten yhteisesti luomana kokemuksena. Kun ensin työntekijät sovittavat sanansa asiakkaan henkilökohtaisen verkoston kieleen, siis sekä puhetapaan että puheen sisältöön, verkoston jäsenet voivat alkaa sovittaa sanomistaan toisiinsa. Jos tulee ensin kuulluksi, voi alkaa

kuunnella ja kiinnostua toisten mielipiteistä ja kokemuksista. (Seikkula & Arnkil 2009, 110.)

Tekstin rakentama asiakkaan ja työntekijän kohtaamisen kieli muodostuu yhteiseksi, koska myös kielen merkitykset rakentuvat ihmisten välille yhteisesti. Näin ollen tekstissä kiinnitetään selkeästi huomiota myös asiakkaan näkökulmaan vuorovaikutuksen merkitysten rakentajana, minkä lisäksi työntekijä näkyy tekstissä kohtaamisen toisena osapuolena ja myös muuttavana. Näin tekstiin ei rakennu asiakkaan ja työntekijän välille eroa psykososiaalisen työn toimijuuden, tiedon ja vallan kuvauksessa. Tämän sijaan tutkitussa tekstissä rakentuu reflektiivinen ja avoin vuorovaikutuksen merkitys käytäntönä, jossa myös työn normatiivisia elementtejä reflektoidaan johdonmukaisesti. Koska Seikkulan ja Arnkilin (2009) teos rakentaa psykososiaalisesta eri ammatteja yhdistävää työmuotoa, sen ei ole tarpeen kohdistaa katsettaan tarkasti yksittäisten professioiden erityisluontoisuuteen. Ehkäpä osin tästä syystä tekstiin ei rakennu vertikaalista tiedon suuntaa.

Tämän tutkimuksen jäsenyyksessä vuorovaikutus käytäntönä on pyrkinyt tavoittamaan sitä sosiaalityön käytännön elementtiä, jossa kiinnitytään – ei enempää eikä vähempää – kuin ihmisenä olemisen merkityksiin; ihmiseen eriskummallisena merkitysvälitteisenä olentona. Aihe ei laaja-alaisuudestaan johtuen voi luonnollisestikaan mahtua tämän tutkimuksen huomion kohteeksi, sillä tämän tutkimuksen aiheena on psykososiaalisen selventäminen. Kuitenkin erotuksena menetelmästä, sosiaalityön vuorovaikutus käytäntönä teoretisoi ihmistä – ei huono-osaista ja ongelmasta ihmistä. Tästä johtuen siitä on vaikea keksiä erityistä huomiotaakaan. Avoimuus on avoimuutta, mutta kuten edellisessä luvussa havaitsimme, ei avoimuuskaan yksin kuvaa sosiaalityön asiakas-työntekijäsuhdetta.

8 Johtopäätökset ja pohdinta

8.1 Samanaikaisesti ei voi uida ja lentää

Tutkimuksen alussa havaittiin, että psykososiaalisen sosiaalityön merkityksen keskiössä on asiakkaan ja työntekijän välinen vuorovaikutussuhde. Alussa havaittiin myös, että psykososiaalinen on sosiaalityössä keskeinen käsite ja työmuoto, mutta samalla aiheen argumentointi on ristiriitaista, merkitys kateissa ja keskustelu poikki. Tutkimuksen aineiston analyysin tuloksena psykososiaalisen sosiaalityön keskustelussa ei muodostu yhtä ja yhtenäistä vuorovaikutuksen merkitystä. Tämän sijaan keskustelusta välittyy huomattavan ristiriitainen vuorovaikutuksen merkitys. Kielelliset ristiriidat eivät rakennu keskustelun tasolla, vaan ne ilmenevät jo yksittäisten tekstien sisällä levittäytyneenä tekstin eri osiin tai vaihtoehtoisesti hyvin tiiviinä, joskus peräkkäisissä lauseissa tai yksittäisten lauseiden sisällä. Kielen ristiriitaisuudet ovat kiehtovia. Etenkin tulkinnan aluksi ne vaikuttavat lähinnä kielellisiltä virheiltiltä. Toisaalta myöhemmin ne vihjaavat jostakin paljon itseään merkittävämmästä, jolloin ne eivät enää vaikuta virheiltiltä vaan ikään kuin tarkoituksenmukaisilta kielen kohdilta, joita tulee seuraavaksi seurata.

Ristiriidat eivät rakennu psykososiaalisen sosiaalityön keskusteluun vielä siitä, että aiheen tekstit muodostavat itseensä erilaisia vuorovaikutussuhteen merkityksiä, mikä olisi päinvastoin hyvinkin mahdollista. Tämän sijaan ristiriitaisuus rakentuu siitä, miten eri merkitykset on teksteissä esitetty. Psykososiaalisen sosiaalityön keskustelussa vuorovaikutuksen merkitys menetelmänä ja käytäntönä esiintyvät teksteissä sekoittuneena, toisiinsa kietoutuneena ja näin valtaosin myös hyvin piiloisena, mikä aiheuttaa ristiriitaa psykososiaalisen merkityksen muodostumisessa. Analyysin alkuun on hämmentävää – ennen kuin tekstiviidakosta hahmottuu vuorovaikutus menetelmänä –, miksi psykososiaalisen sosiaalityön näkökulma ihmiseen tulisi olla valittu, jo ennen kuin ihmistä on edes tavannut, mitä hyötyä tästä voi olla. Lähtökohta tulee kuitenkin ymmärrettäväksi vasta merkityksen kokonaisuuden osana. Keskustelussa tällainen ei-avoin ja hierarkkinen lähtökohta on rakentamassa vuorovaikutuksen merkitystä menetelmänä. Sen sijaan kohtaamisen avoin ja tasavertainen lähtökohta rakentaa vuorovaikutuksen merkitystä käytäntönä. Yhdessä ja samassa tekstissä erottamattomina nämä rakentavat ristiriidan.

Tässä ristiriitaisuudessaan tekstit muun muassa korostavat asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutuksen yhteisyyttä ja tasavertaisuutta samalla kun rakentavat eroja asiakkaan ja työntekijän välille kohtaamisen tiedon, vallan ja toimijuuden merkitysten kautta. Aineiston tekstit refleктоivat psykososiaalisen työn valtaelementtejä, rakentavat toiminnan perustoille positiivisuutta ja esittävät ongelmallisena työntekijän arvojen ja toimijuuden korostamisen työn lähtökohdissa. Samalla tekstit kuvaavat vain asiakasta jo ennen kohtaamista huono-osaisena, ongelmaisena ja jo valmiiksi käytöksensä kautta ei-positiivisella tavalla. Psykososiaalisen sosiaalityön vuorovaikutus menetelmänä rakentuu keskusteluun vertikaalisen tiedon välityksellä, kun taas vuorovaikutus käytäntönä muodostuu horisontaalisen tiedon kautta.

Menetelmän merkityksessä kohtaamisen avoimuus nähdään ongelmallisena, sillä siinä on kyse asiakasta muuttavasta ongelmanratkaisutyöstä. Menetelmässä dialogi ja terapeutin keskustelu välittyvät tilanteeseen vertikaalisesti asiantuntijan taholta ja tieteellisten teorioiden merkityksistä, jolloin terapeutin merkitys rakentuu teksteihin yksipuoliseksi tekniseksi suoritteeksi. Sen sijaan käytännön merkityksessä rakennetaan asiakkaan ja työntekijän tasavertaista ja avointa toimijuutta kohtaamisessa, jonka suunta ja merkitykset rakentuvat yhteisesti ja jonka terapeutin merkitys ilmenee dialogisuutena. Kuitenkaan ymmärrettävä asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutuksessa vaikuttava tieto ei samaan aikaan voi olla sekä yhteisessä merkitysten muodostamisprosessissa tuotettu että jo valmiina asiakasta odottamassa. Ymmärrettävä tiedon suunta ei voi samalla olla sekä avointa että ei-avointa, sekä reflektiivistä että ei-reflektiivistä. Yksi teoria ei voi jäsentää maailmaa kahdesta keskenään ristiriitaisesta näkökulmasta samaan aikaan.

Wallsin (1986, 118–121) teorian mukaan tietoverтикаali ja -horisontaali ovat toisilleen vastakkaisia ja siten myös toisensa samanaikaisesti poissulkevia näkökulmia. Myös tämän tutkimuksen tuloksena kaksi eri vuorovaikutuksen merkitystä on johdonmukaisuuden kannalta toisensa poissulkevia. Jos eri merkityskokonaisuuksia ei tekstin tasolla erota toisistaan, ei tekstin kokonaisuuskaan rakennu ymmärrettäväksi (Ylikoski 1999, 170–171). Kielen ja tekstin tasolla kyse on aina vähintäänkin asian ymmärrettävyydestä. Tekstin tasolla niin sosiaalityön opiskelija, opettaja kuin tutkijakin hahmottavat asian aina johdonmukaisuuden periaatteen kautta.

Tutkimuksen johtopäätöksenä suomalaisen psykososiaalisen sosiaalityön merkitys rakentuu aiheen keskusteluun johdonmukaisuuden periaatteen sijaan ristiriitaiseksi.

Myöskään sosiaalityön moninaisessa ja vaihtelevassa käytännössä ei usein ole haitaksi toiminnan suunnan, tavoitteen tai työn asennoitumisen sanoittaminen ääneen. Käytännön asiakaskohtaamisen sisällä vuorottelevat eri näkökulmat. Mutta se, että näin todella alan käytännössä on, korostaa usein entisestään eri näkökulmien sanoittamista erilleen. Käytännössä vuorovaikutuksen näkökulmanvaihdos voi tapahtua silmänräpäyksessä ja olla merkittävässä asemassa työn tuloksellisuuden kannalta. Ongelmia ymmärtämisessä voi tulla jo sen seurauksena, jos työntekijän ja asiakkaan vuorovaikutuksen kuvat eivät kohtaa toisiaan. Tämä taas voi olla seurausta joko ennako-odotuksista tai kohtaamisessa syntyneistä vuorovaikutuksen merkitysten eritahtisuudesta. Ongelmia voi aiheutua, jollei tästä eritahtisuudesta tai motiivien kohtaamattomuudesta ole yhteisesti sanoitettua tietoa. Sosiaalityön kohtaamisen avoimuuden, tarkoitusten ja suunnan muutokset eli asennonvaihdot voisivatkin olla hyödyllinen ja mielenkiintoinen tutkimuskohde alkaen vaikkapa siitä, mitä kohtaamisissa tapahtuu.

Jo tutkimusasetelmaluvuissa esiin tulleiden kontrolli- ja liittämissuhteen sekä kumppanuussuhteen ohella Juhila (2006) esittelee kolmantena sosiaalityön huolenpitosuhteen. Sen merkityksissä hän käsittelee laajoja sosiaalityöhön liittyviä ja usein poliittisia teemoja, kuten alan työolosuhteita, työssä jaksamista, ammatin arvostusta, huolenpidon poliittisuutta, ammatillisuuden etsintää ja sukupuolikysymyksiä. (Juhila 2006, 114–200.) Mielenkiintoisesti neljännen eli vuorovaikutuksessa rakentuvan suhteen merkityksessä sitä vastoin voi esiintyä mikä tahansa kolmesta edellä mainitusta suhteesta (emt., 261). Siksi ymmärränkin vuorovaikutuksessa rakentuvan suhteen olevan Juhilan puheenvuoro etenkin juuri asioiden erilleen sanoittamisen puolesta, jolloin hän on kääntynyt katsomaan reflektiivisesti sosiaalityön vuorovaikutussuhteen toimintaa, kuten ongelmanmäärittelyjä, alalla vallitsevia diskursseja, valtaa, etiikkaa, identiteettejä ja tilanteisuutta. (Emt., 201–253.) Suomalaisen sosiaalityön puhe voisikin olla tuen ja kontrollin dilemman sijaan enemmän tuen ja kontrollin sanoittamista (ks. Juhila 2006, 9, 215–217). Myös Toikko (2009, 286) tuo esiin sosiaalityön erilaisten elementtien jatkuvaa ja jännitteistä määrittelyprosessia, joka ilmenee käytännön ohella alan

teoriassa. Tässä tutkimuksessa on kuvattu juuri tällaista sosiaalityön jännitteistä määrittelyprosessia. Samalla psykososiaalinen on näyttänyt meille sen, että sosiaalityön kehittäminen edellyttää vielä muutakin näkökulman vaihdosta. Ristiriitaisuudet ovat kertoneet lopulta paljon enemmän, kuin mitä tulkitsija tässä tapauksessa niistä äkkiseltään tuli ajatelleeksi.

8.2 Uusi näkökulma suomalaiseen psykososiaaliseen sosiaalityöhön

Tämän tutkimuksen aineistona ovat olleet aiemmat psykososiaalisen sosiaalityön tutkimuksen ja opetuksen suomalaiset tekstit. Tässä tutkimuksessa on tehty kuitenkin eräs keskeinen näkökulman vaihdos verrattuna aiheen aiempiin tutkimuksiin nähden. Kun aiemmin sosiaalityössä tavoitteena on ollut psykososiaalisen käsitteen selvittämisen lisäksi psykososiaalisen työmuodon rakentaminen maahamme, on tämän tutkimuksen ainoana tavoitteena ollut aiheen selventäminen, jolloin tässä tutkimuksessa on irtauduttu olennaisesti käsitetasolta. Aiheen aiempien tutkimusten kiinnittyminen käsitetasolle tulee esille seuraavaksi, kun perustelen uutta näkökulmaa sosiaalityön psykososiaaliseen. Koska tämän tutkimuksen näkökulma aiheeseen on uusi, liikutaan seuraavaksi useassa kohtaa edestakaisin kuvaamalla toisaalta sitä, miten suomalaisessa sosiaalityössä on totuttu psykososiaalisesta puhumaan ja toisaalta sitä, miten sitä tässä tutkimuksessa on lähestytty. Tarkoituksena on tämän vuoropuhelun kautta hakea eroa aiempaan ja samalla tuoda esiin uutta lähestymistapaa.

On selvää, että vaikei maltillinen ja keskustelun perustoista suhteellisen yksimielinen tutkimustoiminta olekaan ollut keskustelulle psykososiaalisesta leimallista, silti yhteiskuntatieteessä tuiki tavallinen käsitteellinen toiminta on näkynyt aiheen tutkimuksissa. Sosiaalityössä psykososiaalisen käsitteeseen kiinnittyvän tutkimustoiminnan kaavana on ollut ensin selvittää, mitä psykososiaalisesta on alan kansainvälisessä ja/tai kansallisessa tieteellisessä kirjallisuudessa sanottu (Sipilä, J. 1989; Granfelt 1993; Toikko 1997; Raunio 2009; Sipilä, A. 2011). Tämän pohjalta käsitettä on määritelty (Toikko 1997), määrittelyn vaikeutta pohdittu (Sipilä, J. 1989; Granfelt 1993; Weckroth 2007) ja rakennettu psykososiaalista työmuotoa Suomen oloihin sopivaksi. Tutkimusten kohdistuminen käsitetasolle ei kuitenkaan tarkoita vain tällaista tavanomaista tutkimustekstien kulkua, vaan kieltä tietystä näkökulmasta tarkastelevaa toimintaa, jolla on ollut vain yhdenlainen suunta. Tässä suhteessa tässä

tutkimuksessa on siis tehty ennen kaikkea suunnan muutos psykososiaalisen kirjoittamisessa suomalaisessa sosiaalityössä.

Suomalaisessa keskustelussa psykososiaalisesta ei ole kiinnitetty huomiota kielelliseen toimintaan. Kielen toiminnallinen luonne on ollut poissa tarkastelusta, kun käsitteen merkitykset ovat olleet aiheen aiempien tutkimusten suuntana. Käsitteen sijaan tämän tutkimuksen kohteeksi on muodostunut kielen säännöstö käsitteen taustalla. Esimerkiksi Foucault on erottanut diskurssianalyysin perinteisestä kielen tutkimuksesta osin juuri kysymisen suunnan kautta. Näin kielen säännöstö tutkimuksen kohteena ei tässäkään tutkimuksessa ole suinkaan tarkoittanut esimerkiksi kielioppiin liitettävää kielen säännöstöä, joka voidaan nähdä kohteena kielen analyysiin kiinnittyvässä tutkimustoiminnassa. Siinä äärellinen määrä kielen käyttöä koskevia sääntöjä mahdollistaa äärettömän lukumäärän kielen avulla tehtyjä toimintoja. (Foucault 2005, 39–42.) Juuri tämä suunta on ohjannut aiempia kirjoituksia psykososiaalisesta suomalaisessa sosiaalityössä, ja juuri tästä päinvastaiseen suuntaan tämän tutkimuksen näkökulmassa on käännytty.

Erotuksena kielen analyysistä, diskurssin kohdalla keskeistä on mahdollisuus määritellä lausuman olemassaolon ehdot. Tämä mahdollisuus tarkoittaa äärettömyyden vastakohtana juuri äärellisen kokonaisuuden mahdollisuutta. (Foucault 2005, 41–42.) Äärellisyys on tarkoittanut tämän tutkimuksen suuntana sitä, ettei psykososiaaliseen liitetty merkitys voi olla mikä tahansa, sillä sitä, kuten kaikkea muutakin ymmärrettävää kielellistä toimintaa, ohjaa jokin säännöstö tai konteksti, jota voidaan tutkia. Tämä tutkimus on siis pohjannut etenkin kahteen käsitykseen tutkitusta kielestä. Ensinnä, yksi ja sama käsite ei johdonmukaisuuden ja aiheen ymmärrettävyyden näkökulmasta voi – yhden tekstin, saman aiheen ja kontekstin sisällä – saada kahta täysin toisistaan poikkeavaa mutta samalla toisistaan erottamatonta merkitystä. Toiseksi, mitkään kielen merkitykset, kuten vuorovaikutuksen, terapeuttisuuden, dialogisuuden tai reflektiivisen käytännön, eivät rakennu tekstien osaksi vain lausumalla kyseinen sana osana tekstiä. Tämän sijaan kielen merkitykset rakentuvat osana tekstiä, aihetta ja osana laajempaa kontekstiaan eli käyttöyhteyttään (Kakkuri-Knuutila & Ylikoski 1999, 29).

Koska aiemmat aiheen tutkimukset eivät ole lähteneet selvittämään psykososiaalisen keskustelun kielellisiä toimintoja vaan psykososiaalisen käsitteeseen liitettyjä

merkityksiä, on tämä mahdollistanut aiheen äärettömät kielelliset toiminnot. Tämä on myös tie laajaan merkitysyhteyteen, joka voi kadottaa käsitteen merkityksen näköpiiristään (ks. Granfelt 1993, 222–223; Weckroth 2007). Foucault kuvaa lisää, miten kielen analyysissä – merkityksen ollessa moninainen – kiinnitytään siihen, mitä kaikkea kielen avulla voidaan rakentaa. Diskurssin tapauksessa sitä vastoin huomion kohteena on, miksi sanottu ei voinut olla muu kuin oli, jolloin kiinnostuksen kohteena on kielen ainutkertaisuus. Ainutkertaisuus tarkoittaa kielen tutkimista suhteessa ja osana kontekstiaan, jonka kautta kielen merkityksiäkin vasta tulkitaan. (Foucault 2005, 41.) Kielellinen toiminta ei leiju ilmassa, vaan se tuotetaan sosiaalisissa käytänteissä (Suoninen 1999, 19), joissa puolestaan kieltä ohjaavat säännöt vaikuttavat. Kielen säännöstö tutkimuksen kohteena tarkoittaa kielen välittömästi havaittavan aineksen taustalla olevaa kielen implisiittistä sisältöä, joka ohjaa ja sitoo tekstissä sanottua. Tämä säännöstö on diskurssianalyysin kohteena, sillä säännöt joissa diskurssi ilmenee määräävät kielen järjestyksen. (Foucault 2005, 43, 67–69.) Diskurssin kohdalla ennen kaikkea tulee kyseenalaistaa kielen valmiina esitetty jatkuvuus ja osoittaa, että kaikki on rakentamista. Tulee kyseenalaistaa itsestään selvänä pidettyä. Tämän kautta diskurssin tutkimuksen kohteeksi voi vapautua kielen merkityskokonaisuus, joka vaikka hyvin laaja onkin, kyetään määrittelemään. (Foucault 2005, 39–42.)

8.3 Sosiaalityön kielen laajeneva suunta: itsepintaista rakentamista

Tässä tutkimuksessa kielen käyttöä on tutkittu erityisesti suhteessa kielen säännöstöihin, joiden kautta myös psykososiaalisen merkityksen on nähty sosiaalityöhön muodostuvan. Suomalaisen sosiaalityön keskustelussa psykososiaalisesta työmuodosta ei ole kiinnitetty huomiota aiheen selventämiseen. Tämän sijaan intressi on ollut rakentamisessa. Siitä taas on seurannut jatkuvaa epämääräisyyttä psykososiaalisen merkityksissä. Psykososiaalisen epämääräisen tilanteen johdosta tämän tutkimuksen näkökulma on sovitettavissa siihen, mistä Tuula Helne (2002) on kirjoittanut syrjäytymisen käsitteen kohdalla. (ks. myös Granfelt 2005, 251; Juhila 2006, 53). Helne on tutkimuksensa lähtökohdissa osittain vastaan koko sitä tutkimustoimintaa, jossa vimmaisesti ryhdytään jo tutkimuksen aluksi määrittelemään käsitteitä. Näin kiirehditään vain antamaan vastauksia, ennen kuin on kunnolla kysytty. (Helne 2002, 6.) Yksinään tällainen tutkimussuunta voi johtaa

kasaantuviin epäselvyyksiin, jolloin koko käsitteen mielekkyys voi kyseenalaistua ristiriitaisuuksien vaikuttaessa ymmärrettävyyteen.

Psykososiaalisen työmuodon rakentaminen on ollut kielellisessä toiminnassa etusijalla suomalaisessa sosiaalityössä. Käsitteen rakentamisen päämäärä on ajanut käsitteen selventämisen edelle, jolloin tavoite on määrännyt psykososiaalisen suunnaksi levittäytymisen aina uusiin merkitysyhteyksiin. Merkitysten suunta on ollut Foucault'n termin ääretön. Tämä on johtanut siihen, että psykososiaalinen on saanut osakseen hyvin laaja-alaisia merkitysyhteyksiä. Työmuodon rakentamiseen yhteensopiva käsitteen merkitysten laajeneva suunta on saanut rinnalleen huolen pysyttelemisestä sosiaalityön rajojen sisällä, jolloin on huomattu tai huolehdittu psykososiaalisen sosiaalityön erottautumisesta etenkin psykologian käytännöstä (Sipilä, J. 1989, 225; Granfelt 1993, 222–223; Toikko 1997, 184–185). Edelleenkin tällainen rajanveto on tapauskohtaisen sosiaalityön pääjuoni (Toikko 2009, 285–286). Weckroth on esittänyt asiasta yleisemmän tulkinnan. Hänen mukaansa kyse on sosiaalityön rajanylityksistä ja siten puolustautumisesta suhteessa lähiammatteihin (Weckroth 2007, 429–432). Rajanvedot voi tulkita myös sosiaalityödiskurssin vahvistamisyrityksinä.

Sosiaalityön tutkimuksen kiinnittyminen käsitteeseen ei näy kuitenkaan pelkästään implisiittisesti psykososiaalisen merkitysten levittäytymisenä ja aiheen selventämisen poissaolona. Kyse on paljon tätä ilmeisemmästä ja samalla paljon vaietummasta asiasta. Kiinnittyminen käsitteeseen on nimittäin useaan otteeseen myös eksplisiittisesti ilmaistu, ja siitäkin huolimatta, että jo keskustelun alkumetreillä havaitut ja toistetut ongelmat käsitteen määrittelyssä on noteerattu, ei suuntaa ole muutettu työmuodon rakentamisen tavoitteesta kohti aiheen selventämistä. Toisin sanoen Foucault'n termejä jälleen lainaten, kohti kielen merkitysten äärellisyyttä. Käsitteellisyyteen kiinnittyminen on ollut sisäänrakennettu ja täysin näkyvä ominaisuus aivan keskustelun alusta alkaen. Jorma Sipilä (1989, 227) huomioi lähinnä vain, että psykososiaalista on vaikea määrittellä. Neljä vuotta tätä myöhemmin Granfeltin (Granfelt 1993, 222) huolena on juurikin se, mitä psykososiaalinen voisi käsitteenä tarkoittaa. Tämän jälkeen Toikko (1997, 180–181) määrittelee psykososiaalisen sosiaalityön kasvokkaiseksi vuorovaikutukselliseksi auttamistyöksi. Myöhemmin Weckroth (2007, 426–436) ymmärtää psykososiaalisen sosiaalityössä jo

niin laaja-alaisena, että sen voi mieltää sosiaalityölle jopa merkityksettömäksi käsitteenä.

Epäselvyydet ovat ajassa jatkuvia, aiheen ymmärryksen kannalta vakavia ja koskevat nimenomaan psykososiaalisen käsitteellistä määrittelyä. Käsitteen määrittely, määrittelyn vaikeudet ja merkitysten rakentaminen tutkimustoimintaa ohjaavana suuntana jättävät kaikki yhtä lailla huomiotta kielen toiminnallisen luonteen. Voidaankin todeta, että psykososiaalisen työmuodon rakentamisen suomalaisen sosiaalityöhön on mahdollistanut alan tutkimustoiminnan kiinnittyminen käsitteeseen toiminnan perustoissaan. Ongelmallista vain on, että tämä on tapahtunut selkeyden kustannuksella. Huomio tulee kiinnittää käsitteen sijaan kielen merkityksiä rakentavaan eli konstruoivaan luonteeseen, jolloin merkille pantavinta eivät enää niinkään ole koetut ongelmat vaan itse toiminta, johon vaikeudet liittyvät.

8.4 Irtautuminen käsitteellisessä kehässä pyörimisestä eli suunnan muutos kohti itseymmärrystä

Weckrothin (2007) tutkimus poikkeaa osittain rakentamisen intressistä, sillä hänen tavoitteenaan on ainoastaan psykososiaalisen selventäminen. Näin Weckroth ei myöskään ole ollut tämän tutkimuksen varsinaisessa aineistossa, jossa on kiinnitytty psykososiaalisen merkitysten rakentamiseen. Kuten alussa todettiin, Weckroth on tutkinut psykososiaalisen käsitteen merkityksiä päihdehoidollisen lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön oppi- ja ammattikirjallisuudesta. Ja myöskin nyt jo useassa eri kohdin esille tulleessa johtopäätöksessään esittää, että psykososiaalisen käsitteen voi nähdä laaja-alaisuudessaan sosiaalityön tutkimukselle ja nykykäytännöille merkityksettömänä. (Emt., 426–436.) Suhteessa Weckrothin tutkimukseen herääkin kysymys, miten tässä käsillä olevassa tutkimuksessa voitaisiin onnistua ottamaan edellisistä aiheen tutkimuksista poikkeava suunta, jos kerran myös Weckrothin tavoitteena on psykososiaalisen selventäminen. Eikö kyse ole tässäkin tutkimuksessa vain selventämisestä, ja siten ennenkin sosiaalityössä tehdystä? Weckrothin tutkimus kyllä poikkeaa sosiaalityön tutkimuksista siinä, ettei sen tavoitteena ole työmuodon rakentaminen. Mutta tämä onkin sitten – moniammatillisen tutkimuskohteen lisäksi – ainoa merkittävä lähtökohtaero sosiaalityön tutkimuksiin nähden.

Vaikka Weckrothin tutkimus ilmoittaa psykososiaalisen selventämisen tavoitteekseen, sosiaalityön osalta se ei onnistu irtautumaan aiheen aiempien tutkimusten tavoitteista perustoissaan. Weckroth (mt.) lähtee tutkimukseensa samasta lähtökohdasta kuin Granfelt (mt.) eli selvittämään psykososiaalisen käsitteen merkityksiä, jolloin myös tutkimuksen huomion kohteeksi muodostuvat käsitteen moninaiset merkitykset. Kuitenkin jo Granfelt päätyi tutkimuksensa lopuksi ihmettelemään psykososiaalisen luonteen epämääräisyyttä, joka on johtunut kyseisen käsitteen levittäytymisestä hyvin laajalle, osaksi erilaisia merkitysyhteyksiä. Lienee selvää, että jos käsitteen ymmärrettävyydessä ilmenee epäselvyyksiä, niin – kielen konstruktivisen eli merkityksiä rakentavan luonteen muistaen – jostain epäselvyydet ovat käsitteen merkityksiin ilmestyneet. Kieli ei toimi tyhjiössä (Suoninen 1999, 19–20; Jokinen & Juhila 1991, 24–25). Merkitysten epämääräisyys ei vain ilmesty tyhjästä osaksi käsitettä. Vaikka Weckrothin tavoitteena on psykososiaalisen selventäminen, vie tutkimuksen lähtökohtana oleva käsitetasolle kiinnittyminen hänet vain siihen samaan johtopäätökseen, joka on ollut suomalaisen sosiaalityöhön sisään rakennettuna keskustelun alusta alkaen. Näin Weckroth perii tutkimuksensa taustoiksi sosiaalityössä yleisen toimintatavan ja tutkimuksen suunnan ja päätyy näin vain esittämään johtopäätöksenä kehämäisesti sen, mikä on jo tutkimuksen lähtökohdissa valmiiksi tulkittu käsitteenä. Kyseessä on siis kehäpäätelmä (Ylikoski 1999, 165).

Suomalaisessa keskustelussa psykososiaalisen sosiaalityön tilanne on ollut huomattavan epäselvä. Tästä johtuen psykososiaalisen selventäminen on ollut tämän tutkimuksen välttämättömänä tavoitteena, ennen kuin psykososiaalisesta voi sanoa mitään hedelmällistä. Käsitteen sijaan tässä tutkimuksessa on tarkasteltu kielen käyttöä merkityksiä rakentavana toimintana. Näin olemme voineet saada paremman näköalapaikan siihen, mistä psykososiaalista vaivaavat epäselvyydet johtuvat eikä vain siihen, että ne ovat olemassa, mikä on ollut sosiaalityössä pitkään selvää. Kun aiemmat käsitetasolle kiinnittyneet tutkimukset ovat lähestyneet tutkittua merkitysten muodostamista avoimena kenttänä ja kiinnittäneet näin katseensa kaikkiin annettuihin moninaisiin sisältöihin, niin nyt näkökulmana ei enää ole ollut se, mitä kaikkea psykososiaalisen kautta on sanottu.

Näin kysymyksen asettelu tutkimuksen pohjalla on muuttunut määrittelyn sijasta selventäväksi. Tämä puolestaan tarkoittaa tutkimuksen kiinnittymistä tekstejä yhdistävään tekijään eli sosiaalityön asiakkaan ja työntekijän

vuorovaikutussuhteeseen, mikä vasta tuottaa tutkitun kokonaisuuden. Aiheen selventäminen on siten kiinnittynyt siihen, mitä ilman emme psykososiaalisesta voi sosiaalityössä puhua. Samalla, vaikka psykososiaalinen sosiaalityö on ollut tutkimuksen kohteena, on psykososiaalinen käsitteenä monessa kohtaa ikään kuin sulkeistettu tutkimuksen taustalle – kuitenkin vain odottamaan paluutaan jälleen huomion keskipisteeseen. Tässä tutkimuksessa keskustelussa psykososiaalisesta on ollut kyse palaamisesta takaisin alkuun päin eli perustavanlaatuisesti siihen, mistä puhumme, kun puhumme sosiaalityön psykososiaalisesta. Tämän tutkimuksen suuntana on ollut aiemmista sosiaalityön tutkimuksista poiketen selventäminen ja Weckrothin kontekstista poiketen – ei niinkään käsitteen selventäminen vaan psykososiaalisen selventäminen. Määrittelyn sijaan psykososiaalisen kohdalla on mielekästä puhua merkityksestä. Tässä tutkimuksessa on suunnattu merkitysten rakentamisen sijaan kohti suomalaisen psykososiaalisen sosiaalityön itseymmärrystä, sillä vasta se on sosiaalityön kehittämisenkin alkupiste. Viimeiseksi aiheen selventämisessä on hyvä palauttaa mieleen tutkimusasetelmassa esitetty näkemys siitä, ettei kieli ainoastaan ole liikkeessä, vaan siihen tulee myös suhtautua liikkeenä (Jokinen & Juhila 1991, 49). Tämä tarkoittaa sitä, että psykososiaalisen sosiaalityön diskurssi voi rakentua vasta kielellisessä tutkimustoiminnassa, jossa sosiaalityön vuorovaikutuksen merkityserot tuodaan esille.

Lähdeluettelo

- Ahla, Mervi & Tarvainen, Lauri (1959) *Henkilökohtainen huolto*. Porvoo: WSOY.
- Ahonen, Ari & Kallio, Tomi J. (2002) *Käsite- ja tekstitutkimuksen metodologia – perusteita, näkökulmia ja haasteita johtamis- ja organisaatiotutkimuksen kannalta*. Turku: Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja, Sarja keskustelua ja raportteja 5.
- Arnkil, Tom Erik (2005) *Metaforat, dialogisuus ja käytäntötutkimus*. Teoksessa Mirja Satka, Synnove Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus, 173–200.
- Austin, J.L. (1961) *Philosophical papers*. Oxford: University Press.
- Barber, James G. (1991) *Beyond Casework*. Practical social work series. BASW. Hong Kong: Macmillan education ltd.
- Foucault, Michel (2005) *Tiedon arkeologia*. Suomentanut Tapani Kilpeläinen. Tampere: Vastapaino.
- Frost, Liz (2008) *Why Teach Social Work Students Psychosocial Studies*. *Social Work Education* 27(3), 243-261.
- Granfelt, Riitta (1990) *Psykososiaalinen työ – asiakastyön kehittämisen eräs suunta*. Teoksessa *Suomalainen sosiaalityö. Sosiaalipolitiikka 1990: 2*. Jyväskylä: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 89–93.
- Granfelt, Riitta (1993) *Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä*. Teoksessa Riitta Granfelt, Harri Jokiranta, Synnove Karvinen, Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola (toim.) *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 175–227.
- Granfelt, Riitta (2005) *Marginaalitarinat ammattikäytäntöjen kehittämisen aineksina*. Teoksessa Mirja Satka, Synnove Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus, 240–258.
- Hamilton, Gordon (1941) *The underlying philosophy of social casework*. *The Family* 23 (July 1941), 139–148.
- Helne, Tuula (2002) *Syrjäytymisen yhteiskunta*. Tutkimuksia 123. Helsinki: Stakes.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2007) *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Tammi.

Hokkanen, Liisa (2009) Empowerment valtautumisen ja voimaantumisen dialogina. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 315–337.

Hollway, Wendy (2001) The psycho-social subject in 'evidence-based practice'. *Journal of Social Work Practice* 15(1), 9-22.

Hänninen, Jorma (1990) Suomalainen sosiaalityökeskustelu tulkintojen tuotoksena ja kohteena. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia A 6.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1991) Diskursseja rakentamassa. Näkökulma sosiaalisten käytäntöjen tutkimiseen. *Tutkimuksia Sarja A, 2*. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 17–47.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (1995) Tulkitseva sosiaalityö. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat*. Konstruktivistinen näkökulma. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 9–31.

Jokinen, Arja (1999) Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 37–53.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1999) Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 54–97.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Johdanto. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 9–14.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Raitakari, Suvi (2003) Sosiaalityötä ”menestystarinoiden” tuolla puolen? Teoksessa Mirja Satka, Anneli Pohjola & Marketta Rajavaara (toim.) *Sosiaalityö ja vaikuttaminen*. Jyväskylän yliopisto, 149–169.

Juti, Riku (2001) *Johdatus metafysiikkaan*. Helsinki: Gaudeamus.

Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2009) Objektivointi ja subjektivointi sosiaalityön käytännöissä – Michel Foucault'n perintöä tulkitsemassa. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 47–66.

Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa & Ylikoski, Petri (1999) Merkitys ja tulkinta. Teoksessa Marja-Liisa Kakkuri-Knuuttila (toim.) *Argumentti ja kritiikki*. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Helsinki: Gaudeamus, 24–33.

Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa (1999) Käsitteenmuodostus. Teoksessa Marja-Liisa Kakkuri-Knuuttila (toim.) Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Helsinki: Gaudeamus, 328–367.

Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa & Heinlahti, Kaisa (2006) Mitä on tutkimus? Argumentaatio ja tieteenfilosofia. Helsinki: Gaudeamus.

Kananoja, Aulikki & Pentinmäki, Anni (1977) Yksilökohtainen sosiaalityö. Teoria ja käytäntö. Porvoo: WSOY.

Kananoja, Aulikki, Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.) (2011) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma.

Kangas, Marjo-Riitta (1996) Psykososiaalinen orientaatio sosiaalitoimiston lastensuojelutyössä. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto: Sosiaalipolitiikan laitos, sosiaalityö.

Kangasluoma, Elina (2014) Intuitio psykososiaalisessa sosiaalityössä. Teoksessa Timo Toikko (toim.) Sosiaalityön menetelmien jäljillä. Seinäjoki: Anja Mäntylän rahasto, 13–53.

Karvinen, Synnove (2000) Sosiaalityön tutkimuksen metodologiset jännitteet. Teoksessa Synnove Karvinen, Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 9–31.

Karvinen-Niinikoski, Synnove (2005) Sosiaalityön opetus, tutkimus ja kehittyvä asiantuntijuus Teoksessa Mirja Satka, Synnove Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus 73–96.

Karvinen-Niinikoski, Synnove (2009) Postmoderni sosiaalityö. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 131–159.

Korpela, Rauni (2014) Terveysosiaalityön asiantuntijuus ja kehittäminen. Teoksessa Anna Metteri, Heli Valokivi & Satu Ylinen (toim.) Terveys ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 118–141.

Koskinen, Simo (1993) Sosiaalityö vanhusten parissa. Review-tutkimus gerontologisen sosiaalityön muotoutumisesta. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 17. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Kotiranta, Tuija (2008) Aktivoinnin paradoksit. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Lindqvist, Martti (1986) Ammattina ihminen. Hoidon etiikasta ja arvoista. Helsinki: Otava.

Matthies, Aila-Leena (1993) Epävirallinen ja virallinen sosiaalityön modernisaatiossa. Teoksessa Riitta Granfelt, Harri Jokiranta, Synnove Karvinen, Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola (toim.) Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 97–130.

Metteri, Anna (2014) Terveyssoseaalityö, eriarvoistava soseaalipolitiikka ja asiakkaiden kohtuuttomat tilanteet. Teoksessa Anna Metteri, Heli Valokivi & Satu Ylinen (toim.) Terveys ja soseaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 296–328.

Metteri, Anna, Valokivi, Heli & Ylinen, Satu (2014) Lopuksi: Kohti monialaista keskustelua terveydestä ja soseaalityöstä. Teoksessa Anna Metteri, Heli Valokivi & Satu Ylinen (toim.) Terveys ja soseaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 329–331.

Niemelä, Pauli (1993) Moraali- ja soseaaliteoreettiset lähtökohdat. Teoksessa Juha Hämäläinen & Pauli Niemelä Soseaalialan etiikka. Juva: Wsoy, 9–35.

Olk, Thomas (1986) Abschied vom Experten. Sozialarbeit auf dem Weg zu einer alternativen Professionalität. Juventa. Weinheim.

Piuva, Katarina (2007) The Case of Psychosocial work: The Pedagogic Discourse of Psychosocial Education in Sweden 1938-1989. *Social Work Education* 26 (3) 261–279.

Raitakari, Suvi (2002) Soseaalityön marginaalistatus – Asiakkuus ja asiantuntijuus modernin ja postmodernin tulkintakehyksessä. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) Marginaalit ja soseaalityö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 44–62.

Rajavaara, Marketta (2005) Tutkivasta soseaalityöstä soseaalialan osaamiskeskuksiin. Teoksessa Mirja Satka, Synnove Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) Soseaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 47–72.

Raunio, Kyösti (2009) Olenainen soseaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Romakkaniemi, Marjo (2014) Masennuksen soseaaliset ulottuvuudet ja soseaalityön asiantuntijuus masennuksen hoidossa ja kuntoutuksessa. Teoksessa Anna Metteri, Heli Valokivi & Satu Ylinen (toim.) Terveys ja soseaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 142–173.

Saarnio, Pekka (2015) Mikä toimii psykososiaalisessa päihdehoidossa? *Yhteiskuntapolitiikka* 80 (2) 194.

Salo, Markku (1996) Sietämisestä solidaarisuuteen. Mielisairaalariformit Italiassa ja Suomessa. Tampere: Vastapaino.

Saurama, Erja (2005) Muutosvallasta käytännössä. Teoksessa Mirja Satka, Synnove Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) Soseaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 259–276.

Saurama, Erja & Julkunen, Ilse (2009) Lähestymistapana käytäntötutkimus. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) Soseaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 293–314.

Sayed, Terttu (2015) Ohjaus keskusteluun perustuvana menetelmänä. Teoksessa Pirjo Näkki & Terttu Sayed (toim.) Asiakastyön menetelmiä soseaalialalla. Helsinki: Edita, 8–24.

Seikkula, Jaakko & Arnkil, Tom, Erik (2009) Dialoginen verkostotyö. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Sipilä, Anita (2011) Sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuudet – Tiedot, taidot ja etiikka työntekijöiden näkökulmasta kunnallisessa sosiaalityössä. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto Yhteiskuntatieteiden ja kauppätieteiden tiedekunta No. 28.

Sipilä, Jorma (1989) Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Tammi.

Suoninen, Eero (1999) Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 17–36.

Tamminen, Rauno (1993) Tiedettä tekemään! Jyväskylä: Atena Kustannus.

Toikko, Timo (1997) Psykososiaalinen lähestymistapa sosiaalityössä. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti Janus (2), 169–185.

Toikko, Timo (2001) Sosiaalityön amerikkalainen oppi. Yhdysvaltalaisen caseworkin kehitys ja sen yhteys suomalaiseen tapauskohtaiseen sosiaalityöhön. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulun julkaisusarja A. Tutkimuksia 1.

Toikko, Timo (2005) Sosiaalityön ideat: johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Vastapaino.

Toikko, Timo (2009) Tapauskohtainen sosiaalityö. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 271–291.

Turner, Francis J. (1979) Psychosocial Therapy. Teoksessa Turner, Francis (ed.) Social Work Treatment. Interlocking Theoretical Approaches. New York: The Free Press.

Vaininen, Satu (2011) Sosiaalityöntekijät sosiaalisen ammattilaisina. Sosiaalityöntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden käsitykset sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijöiden ammatillisesta toiminnasta 2000-luvun alussa. Tampere: Tampere University Press, Acta Universitatis Tamperensis 1664.

Vehviläinen, Eeva (2014) Psykososiaalista sosiaalityötä paikantamassa. Perheneuvolan sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä työnkuvastaan. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.

Walls, Georg (1986) Sosiaalityön tietoperusta ja organisointi. Teoksessa Antti Karisto & Tapani Purola (toim.) Sosiaalityön kehittäminen. taustoja, reunaehtoja, näkökulmia. Oppimateriaaleja 1. Helsinki: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 109–129.

Walls, Georg (2005) Sosiaalityön käytäntötutkimus – koordinaatteja ja paikannuksia. Teoksessa Mirja Satka, Synnove Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 23–46.

Weckroth, Antti (2007) Mitä merkitsee ”psykososiaalinen” päihdehoidossa? Yhteiskuntapolitiikka-YP 72 (4), 426–436.

Ylikoski, Petri (1999) Kuinka argumentti voi epäonnistua? Teoksessa Marja-Liisa Kakkuri-Knuuttila (toim.) Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Helsinki: Gaudeamus, 158–175.